

מערכות

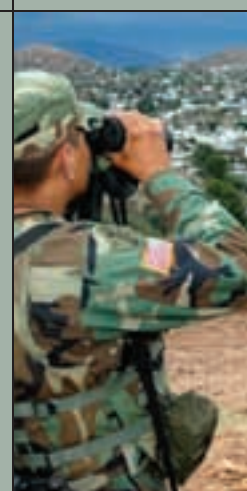
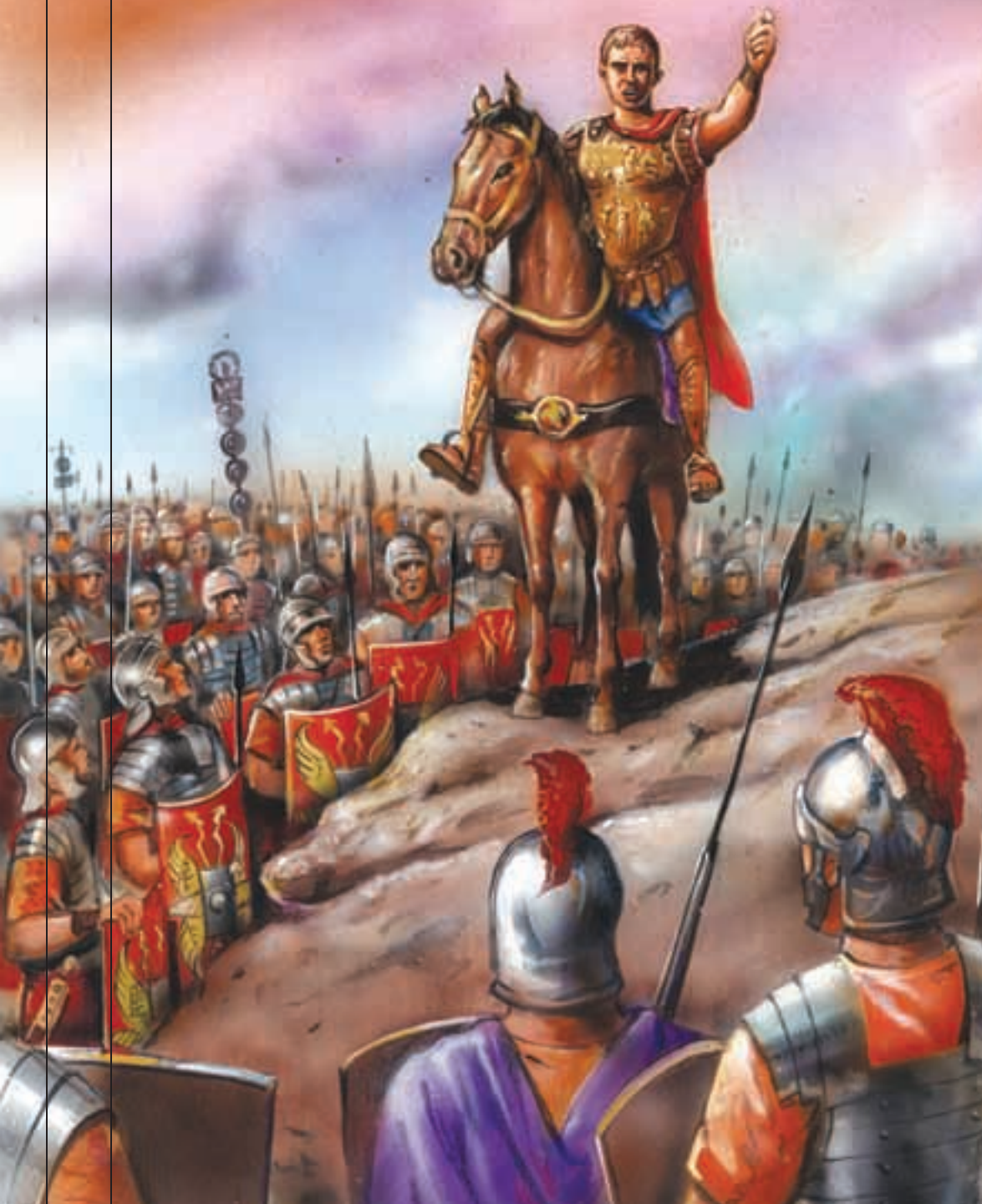

גיליון 416 • טבת התשס"ח • דצמבר 2007

עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי
 על חטא הגאווה ועל בעיית הערכים בצה"ל
 מלחמת המוחות - ראשיתה של התעמולה המודרנית
 אפגניסטן - סיפורו של כישלון
 סכנה אסטרטגית בגבול של שלום
 ועוד...

נאומי הניעה לעידוד
 רוח הלחימה -
 מהעת העתיקה ועד
 מלחמת ישראל

416

מערכות

18

גיליון 416 • טבת התשס"ח • דצמבר 2007

דבר העורך

כתבות

עקרונות המלחמה וסוגי העימות

בסוף שנות השבעים טען בפניי גאוגרף העוסק גם בתחום הצבא והביטחון, כי עקב הגידול הדמוגרפי באזור - המתבטא בין היתר בהרחבה ניכרת של השטח הבנוי - התמרון הצבאי, שהתבצע עד כה במרחב הלחימה של צה"ל, יגיע בקרוב לקצו. לדעתו, טנקים ורק"ם לא יוכלו עוד להסתער כפי שהיה נהוג בעבר, ונדרש לחשוב על טקטיקות לחימה חדשות כדי לפעול במרחב שמסביב לישראל. הגאוגרף לא טעה, ומסקנתו הייתה נכונה. ואכן אנשי הצבא עשו מאמצים רבים כדי להתמודד עם המציאות הזו, הסיקו מסקנות והחליטו על פתרונות צבאיים.

השינוי הזה בשדות הקרב האפשריים באזורנו ברור לעין, ואינו אמור להפתיע את מפקדי צה"ל שאמורים לפעול בהם. אולם השינוי הפיזי הוא רק אחד ממרכיבים רבים המשתנים באופן תמידי בשדה הקרב (כמו האויב וסוג האמל"ח), ומשפיעים על עיצובו של שדה הקרב העתידי. על כן מפקדי צה"ל צריכים לטפל ללא הרף באתגרים החדשים הניצבים בפניהם ולמצוא להם פתרונות. את הפתרונות האלה יש לבחון היטב אל מול עקרונות המלחמה שאינם משתנים ואמורים לשמש ציר איתן מול כל אתגר מלחמתי: מלחמה בין צבאות סדירים, מלחמה בעצימות נמוכה, מלחמה בטרור וכדומה.

מאמריהם של אלוף (מיל') יעקב עמידרו ושל די"ר טל טובי עוסקים ביחסי הגומלין שבין עקרונות המלחמה הקבועים לבין סוגי המלחמה השונים. על כך ועל נושאים חשובים אחרים תוכלו לקרוא בגיליון שלפניכם.

קריאה מועילה
אפי מלצר
העורך

4

עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי

אלוף (מיל') יעקב עמידרו | סגן נשיא מכון לנדר. לשעבר מפקד המכללות

כותב המאמר בוחן את יישום עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי, וטוען כי הצבתם של עקרונות אלה אל מול הצרכים של לחימה בארגוני טרור וגרילה מצביעה על הכרחיותם לסוג זה של לחימה

4

12

השילוביות הבין-ארגונית בין מערכות הביטחון הפועלות ביהודה ושומרון

אל"ם ארז וינרן | מפקד חטיבת חי"ר במילואים ומפקד המרכז לאימונים טקטיים

מבנה ארגוני לא ברור ומאבקי כוח על סמכויות מונעים במקרים רבים עבודה משותפת של כל הגורמים המופקדים על הלחימה בטרור ביהודה ושומרון

18

המודיעין - בין מדע להרמנויטיקה

אלקנה (אליק) בר | סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה באוניברסיטת אוקספורד. לשעבר קצין מודיעין

הסבר ופירוש המציאות המורכבת הם מהותה של הערכת המודיעין. בניסיונו לאתר את המתודה לביצוע מלאכה רגישה זו, כותב המאמר מבהיר כי המתודה המתאימה צריכה להימצא בקו התפר העדין שבין מדעי הטבע ומדעי החברה

24

על חטא הגאווה ועל בעיית הערכים בצה"ל

עזר רכניץ | חוקר בתחום המשפט והכלכלה

מה גרם לכך שיחידות שונות ונפרדות כשלו בעת ובעונה אחת במלחמת יום הכיפורים? כותב המאמר מבקש להדליק נורת אזהרה ולהסב את תשומת הלב לאחד הגורמים שעשויים להוביל לכישלון המערכתי הבא

24

מערכות • בית ההוצאה לאור של צה"ל • נוסד בתרצ"ט 1939

ISSN 0464-2147
המחיר: 21 ש"ח (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה:
חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח
אזרחים: 60 ש"ח
כתובת למכתבים: ת"ד 02432 צה"ל
טל' 03-5694344/5, פקס 03-5694343
maarachotp@gmail.com

מחלקת מנויים:
משרד הביטחון - ההוצאה לאור, דרך יעקב דורי
ת"ד 619 קריית אונו, מיקוד: 55108
טלפונים: 03-7380739/7, פקס: 03-7380645
הודפס בדפוס גרפוליט
באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור

המפקד והעורך הראשי: **סא"ל חגי גולן**
העורך: **אפי מלצר**
עורכת המשנה: **רוית טרינצ'ר-סיוון**
עיצוב ועריכה גרפית: **סטודיו זאב אלדר**
עוזרי הפקה: **אופיר אבני, יהונתן מונרו**
איוורים: **בוריס דיקרמן, טוביה קורץ, יהודה רוזנטל**
תמונות: **מערכות, במחנה ודובר צה"ל**
צוות המערכת:
אביטל רגבי-שושני, יואב תדמור

הדעות והתפיסות המובאות במאמרים
מבטאות את דעתם האישית של הכותבים

58 סיקורת ספרים

אפגניסטן - סיפורו של כישלון

אל"ם יובל בזק | רמ"ח תר"ל בתוה"ד

הספר "יום שלא טוב למות בו" מתאר את מבצע "אנקונדה" שביצע צבא ארצות הברית באפגניסטן כמה חודשים לאחר פיגועי 11 בספטמבר. ספר זה מעניק הזדמנות להתבוננות מעמיקה ומרתקת, ולקחיו יכולים לשמש חומר למידה חשוב עבור מפקדי צה"ל

58

61 טכנולוגיה

יישומי הלייזר בשדה הקרב העתידי

ד"ר יהושע קליסקי | חוקר בכיר בקריה למחקר גרעיני - נגב (קמ"ג)

רבים סבורים כי בעקבות האיומים האסטרטגיים על מדינת ישראל יש לפתח מערכות נשק מודרניות המבוססות על מערכות אלקטרו-אופטיות ועל קרני לייזר. במאמר זה הכותב סוקר יישומים ופיתוחים שונים של הלייזר ככלי נשק עתיר אנרגיה לשדה הקרב העתידי ומצביע על כיווני פיתוח אפשריים בעתיד

44

האם עקרונות המלחמה מתאימים לכוחות למבצעים מיוחדים? פעילות כוח משימה רנג'ר בסומליה כמקרה מבחן

ד"ר טל טובי | מרצה במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן ובמכללה לפיקוד טקטי

מאמר זה בוחן את תפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים של ארצות הברית בסומליה אל מול עקרונות המלחמה, ודן בגורמים שהביאו לכישלון המבצע במוגדישו. המסקנה המרכזית של הכותב היא שפעילותה של ארצות הברית בסומליה נכשלה מכיוון שהופרו חלק מעקרונות המלחמה ובמיוחד עקרון הפתעה

52

מלחמת המוחות - ראשיתה של התעמולה המודרנית

ד"ר יניב לוינתן | מומחה להיסטוריה של התעמולה והלוחמה הפסיכולוגית. מרצה באוניברסיטת חיפה

שיטות התעמולה שהופעלו במלחמת העולם הראשונה ממשיכות להיות מרכיב חשוב במלחמת התקשורת של המאה ה-21. בחינת שיטות אלה יכולה להעניק כלים להתמודדות עם לוחמת מידע עוינת

44

28

נאומי הניעה לעידוד רוח הלחימה - מהעת העתיקה ועד מלחמת ישראל

אביבה צוונג | מנהלת ספריית המטכ"ל

מאז ומעולם נהגו מנהיגים ומצביאים לשאת דברים בפני לוחמיהם בטרם יצאו לקרב. נאום מוצלח מאפשר לחזק את רוחם של החיילים, לנסוך בהם ביטחון ביכולתם ואמונה בצדקתה של המשימה ולהניע אותם לחימה בשדה הקרב

52

34

סכנה אסטרטגית בגבול של שלום

סרן נתנאל מזוז | מפקד פלוגה בגבעתי

הגבול עם מקסיקו הפך לבעיה אסטרטגית עבור ארצות הברית: לא זו בלבד שמיליוני מהגרים לא חוקיים חוצים אותו מדי שנה, וארגוני פשיעה מבריחים דרכו עשרות טונות של סמים, אלא שמאז פיגועי 11 בספטמבר מתברר שזהו גם נתיב חדירה לטרוריסטים. המאמר בוחן כיצד ארצות הברית מתמודדת עם הסכנות הללו

עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי

לוחמי צה"ל במלחמת לבנון השנייה | במשך שנים רבות ישראל מצויה במצב של מלחמה שמאפייניה מתאימים להגדרת המונח מלחמה אסימטרית. מלחמה זו מתנהלת מול כוחות שונים של גרילה - מול החזבאללה בלבנון ומול הטרור הפלסטיני ביהודה ושומרון ובעזה

כותב המאמר בוחן את יישום עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי, וטוען כי הצבתם של עקרונות אלה אל מול הצרכים של לחימה בארגוני טרור וגרילה מצביעה על הכרחיותם לסוג זה של לחימה

אלוף (מיל') יעקב עמידרור

סגן נשיא מכון לנדר. לשעבר מפקד המכללות

אחת הסוגיות שראוי לדון בהן היא האם ניתן ליישם את עקרונות המלחמה המסורתיים במלחמה האסימטרית או שיש צורך לשנות עקרונות אלה. אולם כדי לבחון סוגיה זו ראוי לברר לפני כן מהי מלחמה אסימטרית ומהם עקרונות המלחמה.

מהי מלחמה אסימטרית?

מאז התפרקות ברית המועצות ובמיוחד לאחר אירועי ספטמבר 2001, רבים עוסקים בשאלה כיצד ייראו מלחמות העתיד, ובמה שונות מלחמות ההווה ממלחמות העבר. תקופה שנפתחה בהצהרה אופטימית על קץ ההיסטוריה הפכה לנבואת זעם של התנגשות בין ציוויליזציות. האמירה בדבר הצורך להשליך לסל האשפה של ההיסטוריה את החשיבה הצבאית, שהתבססה במשך מאתיים שנים על תפיסתו של קלאוזביץ, אינה נראית כיום מתאימה למציאות. במקום גישה קיצונית זאת מקובל כיום לחשוב שצבאות אינם יכולים להסתפק בתפיסתו של קלאוזביץ ובהתכוננות לקראת המלחמות המוכרות מאז מלחמת העולם השנייה, ויש להרחיב את מעגל העימותים ואת סוג המשימות שניתן יהיה לבצען.

בתוך המלל הרב הקיים בסוגיה זו, במסגרת העיסוק במונחים מובנים יותר ומובנים פחות כגון קישוריות, מלחמות פוסט מודרניות ומלחמות קדם מודרניות, מלחמות בארגונים ובתת-מדינות, טרור בין-לאומי ומלחמות אזרחים, מוזכרת גם המלחמה האסימטרית. אמנם אין עדיין הגדרה מוסכמת למונח זה, אבל לאחר עיון בכמה הגדרות נדמה כי משתמשים בו כששני צדדים במלחמה - שאינם שווים בעוצמתם הצבאית או באופן שבו הם תופסים את שדה הקרב - מפעילים כוח כדי להשיג את מטרותם. למעשה בהגדרה רחבה זו אפשר לכלול מצבים רבים מאוד. כך למשל, בספר שהוציא לאור הצבא האוסטרלי ב-2002 קיימות שתי דוגמאות למלחמה אסימטרית: האחת היא הפצצת גרמניה על-ידי בריטניה וארצות הברית במלחמת העולם השנייה, והשנייה היא מלחמת המפרץ הראשונה (1991).¹ אולם לדעתי שתי דוגמאות אלה אינן משקפות את הדימוי המקובל של המונח מלחמה אסימטרית.

בפרסום של המכללה לביטחון לאומי של ארצות הברית מ-2007 מצויה ההגדרה הבאה: "מלחמה אסימטרית מתארת מציאות צבאית שבה שני הצדדים הניצים אינם בעלי עוצמה צבאית שווה, וכל צד בעימות מנצל לטובתו את יתרונותיו תוך ניצול חולשת יריבו".² על-פי הגדרה זו עיקרו של קונפליקט אסימטרי הוא היותם של הצדדים לא שווים בעוצמתם, ואין זה משנה אם הם מדינות, שתי חברות או כל גורם אחר. לדעתי גם ההגדרה הזאת אינה מחדשת דבר ואינה מסייעת במאומה, שהרי רוב המלחמות נוהלו בין צדדים שאינם שווים

בעוצמתם, ולעתים חוסר השוויון אף היה קיצוני. כשדנים בישראל במונח מלחמה סימטרית, נראה כי מתכוונים למלחמה של צה"ל בארגונים או בצבאות המשתדלים שלא להיראות כמו צבא. ארגונים אלה אינם צבא משום שקשה לאתר אותם בשטח, לפגוע בהם במרוכז, לאתר את שרשרת הפיקוד והשליטה שלהם ולאחר נקודות כובד שפגיעה בהן תסב נזק רב ליכולת הלחימה של היריב. מדובר באויב חמקמק יותר, היררכי פחות, ללא מטרות גדולות שניתן לפגוע בהן, ושיכול להיטמע ברקע שבו הוא פועל. מהגדרות אחרות עולה כי אם צד אחד הוא מודרני ומתקדם וצבאו מקצועי, והצד השני אינו כזה - אזי שני הצדדים נלחמים מלחמה אסימטרית.³

אולם יש לאסימטריה מרכיב חשוב נוסף והוא היחס של מקבלי החלטות בשני הצדדים לאבדותיהם מחד גיסא ולפגיעה באזרחים של היריב מאידך גיסא. בדרך כלל, ודאי באזורנו, קל יותר לארגון שאינו מדינה מודרנית לקבל החלטות שתוצאתן היא הרג אנשיו ופגיעה באזרחי היריב גם יחד. ארגוני הטרור והגרילה נכונים לסבול ואף לנצל

בדרך כלל, ודאי באזורנו, קל יותר לארגון שאינו מדינה מודרנית לקבל החלטות שתוצאתן היא הרג אנשיו ופגיעה באזרחי היריב גם יחד

את הרג האזרחים שלהם. לפיכך, במקרים רבים הם ינסו להוביל להרג של אזרחים בני עמם כבוונה תחילה. בה בעת, עבור ארגונים מסוג זה אזרחי ישראל הם המטרות העיקריות של פעולות הטרור. החלטות המדינה לעומת זאת מושפעות מרצונה לחסוך בקורבנות חייליה וברוב המקרים גם מרגישותה להיבטים החוקיים והמוסריים הנוגעים לפגיעה באזרחי היריב. ניתן לומר כי האסימטריה, שקיימת בין המדינה לארגוני הטרור והגרילה בנושא זה, משפיעה לא פחות מהבדלי העוצמה הצבאית שהוזכרו קודם לכן, ואולי אף יותר. מלחמה אסימטרית היא אפוא מונח שאינו מסייע להבנה של המציאות הסבוכה, ולא אתפלא אם הוא יחלף מן העולם כמו קודמו ה-LIC.

הדיון בארצות הברית בנושא זה מתמקד לאחרונה בעימותים מהדור הרביעי (Fourth Generation Warfare) המוגדרים כמאבק בין רצונות שונים. תכליתו של האויב החלש פיזית לשכנע את הנהגת הצד החזק כי אפסו סיכוייו לנצח על בסיס של יחסי כוחות או של רצונות או במילים אחרות: רצון פוליטי נחוש יותר יכול לנצח מעצמה כלכלית וצבאית על-ידי החלשת רצונה להילחם; זהו מעין מאבק אסימטרי רוחני. לדעתי גם הגדרה זו אינה

תרומת להבנת התופעה הזאת מפני שהיא מבטאת רק נקודת מבט אחת מני רבות של המלחמות הללו.

לצורך מאמר זה הגדרת המלחמה האסימטרית היא מלחמה הנערכת בין צבא סדיר של מדינה ובין ארגון טרור או גרילה, בשטחים הנמצאים בשליטת הכוח הצבאי או מעבר לגבול של שטח כזה, תוך הסתייעות (פסיבית או אקטיבית) באוכלוסייה שבקרבה ארגון הטרור או הגרילה פועל. ההגדרה אינה כוללת את המלחמה בגיהאד העולמי ולא בתאי טרור שמתארגנים בלונדון כדי לפגוע בישראלים, לא את המאבק של ה-MI-5 בתאי הטרור הללו באנגליה ולא את הסיכול של טרור מכפר ערבי בישראל. כמו כן אין ההגדרה כוללת את ירי הטק"ק האיראני או את המלחמה נגד מערכי הנייט בסוריה. לעומת זאת, מנקודת המבט של ישראל ההגדרה כוללת את המלחמה שלה בטרור שהגיע מחוץ לגבולות המדינה מאז 1965 (הפעולה הראשונה של הפתח), את הלחימה בטרור שהגיע מירדן עד 1970 ומעזה ומיהודה ושומרון מאז סוף שנות ה-60 ואת מלחמות ישראל בלבנון.

מהם עקרונות המלחמה?

במילון למונחי צה"ל מופיעה ההגדרה הבאה לעקרונות המלחמה: "עקרונות המבטאים כללי חשיבה ועשייה צבאיים, והמשמשים בסיס קבוע לתורת הלחימה [...] יישום עקרונות המלחמה שונה ברמות השונות ובמצבים השונים [...]". וחשיבותם היחסית צפויה להשתנות מאירוע לאירוע.⁴ במילון נכתב במפורש כי "רשימת עקרונות המלחמה היא אמצעי מתודי, ולכן היא שונה מצבא לצבא ומתקופה לתקופה".⁵ כלומר, העקרונות משמשים בסיס קבוע, ואילו הרשימה משתנה בהתאם לתנאי הזמן והמקום, ויישומם של העקרונות גם הוא משתנה על-פי תנאי הזמן והמקום.

במבוא לדוקטרינה הבריטית שפורסמה ב-1996, נכתב כי "מדינות רבות אימצו רשימה של עקרונות מלחמה, המתרכזים באותם עיקרים חשובים ביותר, ועל סמך הניסיון המצטבר הוכיחו עצמם לאורך זמן כישימים לניהולן של מלחמות. רשימת העקרונות אינה מתכון [checklist] המבטיח הצלחה, אך אם ישתמשו בהם בשום שכל [judgement] - הם יהיו מורי דרך [guidance] לתכנון ולניהול מבצעים צבאיים בכל הרמות, ויהיו מעין מדדים [criteria] שאפשר לבחון כנגדם כיווני פעולה אפשריים. התעלמות מעקרונות אלה מגבירה את הסיכוי לכישלון במערכה".⁶

יש לשים לב כי מדובר בעקרונות לתכנון המערכות הצבאיות בשדה הקרב ולפיקוד עליהן, ולא בעקרונות לפתרון הקונפליקטים הקיימים ככל הנראה בכל מאבק צבאי אלים. ייתכן שבמקום עקרונות המלחמה נכון היה לכוונתם עקרונות הלחימה, כדי

מאפשרת לנצח. במדינה הנלחמת בקווים פנימיים עם צבא קטן (וזה המצב הקבוע של ישראל) העתקת המאמץ האסטרטגי מחזית לחזית היא חיונית ותלויה במנהלה. לאמיתו של דבר אין שום סיבה שלא לאמץ את העמדה שבאה לידי ביטוי בחוברת של המכללה הבינ-זרועית לפיקוד ומטה ולקבוע בצה"ל 11 עקרונות, הכוללים כאמור גם את עקרון הפשטות וגם את עקרון המנהלה.

אם כן, רשימת עקרונות המלחמה של צה"ל שונה מעט מאלה של בריטניה ושל ארצות הברית. בצה"ל לא מוזכר עקרון אחדות הפיקוד, אולי משום שמבנה הזרועות שלו שונה לחלוטין מזה של ארצות הברית. מאחר שאי הבנתו של עקרון אחדות הפיקוד הייתה השורש של אחת החולשות המרכזיות ביותר במלחמת לבנון השנייה, אולי הייתה זו טעות שהוא לא התווסף לרשימת העקרונות של צה"ל. גם

אם נראה לכאורה שרשימת העקרונות של צה"ל [אשר גובשה לראשונה בשנות ה-80 של המאה ה-20] מנוסחת טוב יותר מרשימת העקרונות של ארצות הברית ושל בריטניה, הרי זה משום שכותבי רשימת העקרונות של צה"ל למדו בין השאר את רשימת העקרונות של ארצות הברית ושל בריטניה, ושל צה"ל ניסחו את עקרונות המלחמה שלו

התמרון כעקרון מלחמה אינו נכלל ברשימה זו - וזה די מפתיע. ייתכן שבעקבות מלחמת לבנון השנייה יש לשקול להוסיף גם את עקרון התמרון, שבעבר נתפס כברור כל כך, ולכן לא היה טעם למנותו ברשימת העקרונות של צה"ל. לעומת זאת נוסף לרשימה של צה"ל עקרון הרציפות וההמשכיות (שהתווסף בארצות הברית רק לאחרונה), והוא משמש אולי תחליף לתמרון. כמו כן קיים עקרון רוח הלחימה (שמפועי ברשימה של בריטניה בשם שימור המורל) ועקרון העומק והעתודה (הבלעדי לצה"ל), שככל הנראה נובעים מהעובדה כי המגננה חשובה מאוד לישראל, ומשום שישראל צריכה להתמודד עם מציאות של "מעטים מול רבים" מבחינה אסטרטגית ואופרטיבית, דמוגרפית וגאוגרפית. אם נראה לכאורה שרשימת העקרונות של צה"ל (אשר גובשה לראשונה בשנות ה-80 של המאה ה-20) מנוסחת טוב יותר מרשימת העקרונות של ארצות

רשימת עקרונות המלחמה של צה"ל שנכתבה ב-1998 מונה עשרה עקרונות:⁷

- דבקות במשימה לאור המטרה - הבנת משימת הכוח כחלק מהמסגרת הכללית של פקודת הלחימה.
- מיצוי הכוח - שימוש מיטבי בכוח המוקצה למשימה תוך שילוב נכון של היכולות השונות.
- יוזמה והתקפיות - המפקד בשטח קובע את דרך הביצוע, ועליו לשאוף למגע ולחיכוך עם האויב.
- תחבולה - ההפתעה משמשת לה בסיס, אך עיקרה זיהוי התורה ונקודת ההכרעה והפעלת המאמץ העיקרי לעברן.
- ריכוז המאמץ - השפעת כל המאמצים והכוחות כפופה לצורך של המאמץ העיקרי.
- רציפות והמשכיות - הפעלת לחץ בלתי פוסק לשם מניעת ההתארגנות של האויב וניצול ההצלחה כשחולשתו מתגלה.
- עומק ועתודה - נדרשים כדי להרחיק איומים וכדי לאפשר רציפות והמשכיות מחד גיסא ועמידה במשברים מאידך גיסא.
- אבטחה - הימנעות מחולשה הנוצרת עקב ריכוז המאמץ וחשיפת אגפים.
- רוח לחימה - הנעת החייל להשגת המטרה מאפשרת לשמור על חיוניות היחידה בשעת משבר. רוח הלחימה הכרחית לצבא קטן ומהווה פיצוי על חולשה חומרית.
- פשטות - שיאה של המקצוענות; עיקרה הימנעות מיצירת תכנית ששלביה תלויים זה בזה. תפקידו של הכוח פשוט וברור גם כשהתכנית הכללית מורכבת.

ראוי להזכיר שבעבר התנהל ויכוח האם חשוב יותר עבור צה"ל עקרון הפשטות, שצייד בו סגן הרמטכ"ל דאז אהוד ברק, או עקרון המנהלה שצייד בו רס"ן (מיל') בנימין עמידרו, שהיה באותה העת ראש ענף תורה בתוה"ד.

בחוברת של המכללה הבינ-זרועית לפיקוד ומטה מופיעים 11 עקרונות, כלומר רשימת העקרונות כוללת גם את עקרון הפשטות וגם את עקרון המנהלה. את עקרון מיצוי הכוח הוסיף לרשימה הרמטכ"ל בדימוס, רב-אלוף משה לוי.

עקרון המנהלה, מקורו בהבנה שהצבא צועד על קיבתו במובן המעשי של הביטוי, אך חשובה לא פחות ההבנה כי הבסיס ליכולת של ריכוז המאמץ ברמה האופרטיבית, וודאי ברמה האסטרטגית, תלויה במאמץ מנהלי שהתעלמות ממנו אינה

להגדירם בצורה ברורה יותר וכדי להדגיש במה הם עוסקים ובמה אין הם עוסקים. כך למשל, אין עקרונות אלה עוסקים באופן הטיפול בהיבטים חשובים הנוגעים למלחמה במובן הרחב, כלומר במאפיינים החברתיים, המדיניים, הכלכליים והתרבותיים, שבלעדיהם אין להבין ולפתור סכסוכים או מלחמות בין אומות או קבוצות. אשווה להלן בין עקרונות המלחמה של בריטניה ושל ארצות הברית לבין עקרונות המלחמה של צה"ל.

- עשרת עקרונות המלחמה של בריטניה הם:
- בחירה וקיום של המטרה (selection and maintenance of aim)
 - שימור המורל (maintenance of moral)
 - פעולה התקפית (offensive action)
 - הפתעה (surprise)
 - ריכוז הכוח (concentration of force)
 - חיסכון במאמץ / מיצוי המאמץ (economy of effort)
 - אבטחה (security)
 - גמישות (flexibility)
 - שיתוף פעולה (co-operation)
 - מנהלה (sustainability/administration)

- תשעת עקרונות המלחמה של ארצות הברית הם:
- משימה או יעד (objective)
 - התקפיות (offensive)
 - ריכוז הכוח (mass)
 - חיסכון בכוח / מיצוי הכוח (economy of force)
 - תמרון (maneuver)
 - אחדות הפיקוד (unity of command)
 - אבטחה (security)
 - הפתעה (surprise)
 - פשטות (simplicity)

ברשימת העקרונות של בריטניה מופיעים העקרונות גמישות, שיתוף פעולה, שימור המורל ומנהלה, לעומת אחדות הפיקוד, תמרון ופשטות שמופיעים ברשימת העקרונות של ארצות הברית (ברשימת העקרונות של בריטניה מופיע עקרון מיצוי המאמץ ולא עקרון מיצוי הכוח המופיע ברשימה של ארצות הברית). בשנים האחרונות לא השתנתה רשימת העקרונות של בריטניה. לעומת זאת נוספו בארצות הברית בעת האחרונה שלושה עקרונות. בספרות הרשמית והמחייבת הם נקראו "עקרונות אחרים" והופיעו לאחר רשימת עקרונות המלחמה שהוצגה לעיל.

- העקרונות הנוספים הם:
- ריסון / איפוק (restraint)
 - התמדה / רציפות והמשכיות (perseverance)
 - לגיטימיות (legitimacy)

הברית ושל בריטניה, הרי זה משום שכותבי רשימת העקרונות של צה"ל למדו בין השאר את רשימת העקרונות של ארצות הברית ושל בריטניה, בטרם ניסחו את עקרונות המלחמה שלו.

יישום של העקרונות במלחמה האסימטרית

לצער, במשך שנים רבות ישראל מצויה במצב של מלחמה שמאפייניה מתאימים להגדרת המונח מלחמה אסימטרית. מלחמה זו מתנהלת מול כוחות שונים של גרילה - מול החזבאללה בלבנון ומול הטרור הפלסטיני ביהודה ושומרון ובעזה. ישראל אינה יחידה; מדינות רבות בעולם צברו ניסיון רב בלחימה נגד ארגוני טרור וגרילה מסוגים שונים: ביערות וייטנאם, הפיליפינים ומלאיה, במדבריות עומאן, בהרי יוון, אלג'יריה ואפגניסטן ובסמטאות בירות, בינת ג'יבל, עזה, שכס ובגדאד. ניסיון זה מאפשר לקבוע בוודאות כי צבאות יכולים להתמודד בהצלחה עם ארגוני טרור וגרילה ולגרום לחיסול יכולתם לפעול, גם אם הסכסוך (שהוא סיבת הטרור) לא נפתר. כמו כן ניסיון זה גם מאפשר לבחון האם יש צורך אמיתי בשינוי עקרונות המלחמה לצורך לחימה מעין זאת.

כדי לבחון האם יש לשנות את רשימת עקרונות המלחמה של צה"ל - האם יש צורך לבטל חלק מהם או להוסיף עקרונות חדשים, אבחן את יישום של עקרונות המלחמה של צה"ל (שכאמור נוסחו לפני כמעט 20 שנים) במלחמה נגד טרור וגרילה:

דבקות במשימה לאור המטרה. עיקרון זה חיוני לכל מהלך צבאי. הוא נחשב לעקרון-על שעל-פיו יש להבהיר את המשימה ואת המטרה ולוודא שהשגת המשימה אמנם משרתת את המטרה. בכל פעם שהדבר לא היה ברור עד תום, כמו במלחמת לבנון השנייה, שילמה ישראל על כך מחיר גבוה. על-פי עיקרון זה כל מפקד צריך להפעיל את הכוח שתחת פיקודו כדי לבצע את המשימה שהטילו עליו מפקדיו, אך ביצוע המשימה צריך להיות כפוף למטרה שהוגדרה. למטרה יש תמיד קדימות, מעין מגדלור שלאורו יש לשקול את המשימה. המסקנה מכך היא שלעתים, במצב קיצוני, אי ביצוע המשימה יכול לשרת אפילו טוב יותר את המטרה, וכמו תמיד גם במקרה כזה יש למטרה קדימות. ברמה הטקטית למשל, אם המחבלים ברחו מהבית שבו הסתתרו - עדיף לפגוע בהם מאשר בבית שהוגדר כמטרה. לו למלחמה האחרונה בלבנון הייתה מטרה ברורה כגון חיסול יכולת הלחימה של חזבאללה כארגון גרילה הפועל מדרום לבנון נגד ישראל ומתן אפשרות לממשלת לבנון לממש את ריבונותה בדרום לבנון, והמשימה המוגדרת לפיקוד הצפון הייתה מניעת ירי קטיושות על ישראל - אין לי ספק כי הכוחות הלוחמים היו מקבלים פקודה ברורה הניתנת

לוחמי נח"ל במלחמת לבנון השנייה | לו למלחמה האחרונה בלבנון הייתה מטרה ברורה כגון חיסול יכולת הלחימה של חזבאללה כארגון גרילה הפועל מדרום לבנון נגד ישראל ומתן אפשרות לממשלת לבנון לממש את ריבונותה בדרום לבנון, והמשימה המוגדרת לפיקוד הצפון הייתה מניעת ירי קטיושות על ישראל - אין לי ספק כי הכוחות הלוחמים היו מקבלים פקודה ברורה הניתנת לביצוע

רבה יותר. בדרך כלל הביאו השאלה והתשובה בעקבותיה להקפאת מבצעים. הניסוח הנכון היה צריך להיות שונה. המטרה הייתה צריכה להיות הסרת איום החזבאללה מיישובי הצפון, והמשימה שהייתה צריכה להיגזר ממנה היא חיסול יכולתו של החזבאללה לפגוע ביישובי הצפון. ניסוח כזה היה מאפשר לצה"ל את חופש הפעולה שנמנע ממנו בעקבות המשימה שאנו הגדרנו. "שקט" אינו משימה צבאית וככל הנראה גם לא מטרה מדינית ראויה מול אויב ההולך ומתחזק. מכל הדוגמאות הללו ברור כי ניסוח המשימה לאור המטרה הוא עיקרון שאין חשוב ממנו גם למלחמה אסימטרית. **מיצוי הכוח.** עיקרון זה נראה לכאורה הכרחי פחות ללחימה בטרור, אך בחינתו מצביעה דווקא על נחיצותו. אחת הבעיות הקשות בלחימה בארגון טרור או גרילה נעוצה בכך שיש צורך ביכולות מגוונות מאוד כדי להצליח. אם לא מנצלים את המודיעין, את הכוחות המיוחדים, את חיל האוויר, את פריסת הצבא בשטח ואת המטרה, כל אחד בתחום הייחודי לו, אי אפשר להתגבר על הטרור. אחת ההצלחות הגדולות של מערכת הביטחון בלחימה ביהודה ושומרון מאז מבצע "חומת מגן" היא הצלחתה למצות את המרב מכל מרכיב החיבור שהוביל את המודיעין האיכותי של השב"כ ושל אמ"ן, את יכולת ההפצה המדויקת של חיל האוויר ואת מקצוענותם הרבה של הכוחות לפעולה

לביצוע. התרגום האופרטיבי של המטרה והמשימה עבור הפיקוד היו מביאים למצב שבו לא היה מנוס מלהורות לכוחות הקרקעיים לכבוש את דרום לבנון, זאת כדי להרוס את תשתית החזבאללה בשטח וכדי לנטרל את יכולת שיגור הקטיושות. זו משימה צבאית לגיטימית וברורה. לעומת זאת היה ברור כי פעולה לכיבוש בינת ג'יבל משום שהמקום מהווה סמל של חזבאללה או משום שבאמצעותה ניתן יהיה ליצור לחץ פסיכולוגי על בכירים בחזבאללה (כפי שניסו לטעון גורמים בכירים בישראל בעת מלחמת לבנון השנייה) - אין לה כל בסיס, והיא אינה קשורה למשמעות הצבאית של המשימה ושל המטרה. לכן אין גם טעם לבצעה. חיסול הטרור מיהודה ושומרון התאפשר כי הוגדרה משימה ברורה (גם אם לא במילים אלה): על צה"ל להפסיק את הטרור כדי לאפשר חיים תקינים בארץ. הגדרה זו הייתה הבסיס למבצע "חומת מגן" שיצא לפועל לאחר שבחודשים מרס-אפריל 2002 מספר ההרוגים בישראל מפעולות טרור היה רב מאוד, ובחישוב שנתי הוא היה עלול אף להגיע לכ-1500 הרוגים. אחת הטעויות החמורות יותר בניסוח המשימה הייתה בין השאר שלי. בעת שהייתי קמ"ן צפון (1986-1989) הייתי שותף לניסוח המשימה של הפיקוד שהגדרתה הייתה "שקט ליישובי הצפון". בכל פעם שעמדנו בפני מבצע שאלנו את עצמנו האם בעקבותיו יהיה שקט בצפון או אש

נבקי גדוד עשת במהלך חילוץ פצועים בעלייה מהסלוקי לע'נזוריה | במלחמה האחרונה לא הפנים צה"ל את עקרון התחבולה. הוא הסתפק בהפתעת נצראללה ולא ניצל אותה כדי להגיע להכרעה

התחבולה וניצול ההפתעה הם שני דגשים שיש להם ערך רב. כך למשל, במלחמה האחרונה לא הפנים זאת צה"ל. הוא הסתפק בהפתעת נצראללה ולא ניצל אותה כדי להגיע להכרעה. אימוץ התחבולה בכל מהלך צריך להיות בלב החשיבה הצבאית, ואם במלחמה רגילה ניתן להמיר באין ברירה תחבולה בכוח רב יותר או באש בעלת עוצמה רבה יותר, הרי בלחימה אסימטרית אין תחליף לתחבולה, כי במקרים רבים עודף אש וכוח יגרמו לנוקב רב יותר מלתועלת.

כמו עקרון מיצוי הכוח, גם שלושת העקרונות הבאים: ריכוז המאמץ, רציפות והמשכיות ועומק ועתודה נראים לכאורה הכרחיים פחות ללחימה בטרור, אך בחינתם מצביעה על חשיבותם ועל נחיצותם.

ריכוז המאמץ. זהו אחד העקרונות שהיו חסרים במלחמת לבנון השנייה. בשום מקום לא ריכוז צה"ל את מלוא עוצמתו הקרקעית ולא היה לו יעד מרכזי בדרום לבנון שלטובת השגתו הופעלו כוחות בכל החזית. גם בלחימה בטרור ביהודה ושומרון ובעזה לא הוגדר במשך זמן רב מאמץ עיקרי, עד שישראל הגדירה לעצמה כי מעצר או חיסול של הגורמים המשפיעים על יכולת ביצוע הטרור, מראש החמאס ועד הטכנאי המחבר את חומר הנפץ לגוף המתאבד, הם המאמץ העיקרי שלה. רק לאחר שהיה ברור כי באיתור שרשרת הטרור על כל חלקיה ובמעצר או בחיסול של כל מרכיביה יש לרכז את כל היכולת שקיימת - הצליחה ישראל לצמצם את היקף הטרור. יש מקרים רבים בלחימה נגד טרור שבהם לא אזור מסוים בשטח צריך להיות מוקד המאמץ העיקרי

יוזמה והתקפיות. יש לקוות שבעקבות ההצלחה של עקרון היוזמה וההתקפיות ב"חומת מגן" באפריל 2002 ואל מול כישלון המגננה במהלך השנה וחצי לפני כן, וההבנה שחוסר יוזמה והתקפיות היו נקודות החולשה העיקריות בלחימה של חלק מיחידות צה"ל בלבנון - ברור כעת שבלי יוזמה והתקפיות לא ניתן להילחם בארגוני טרור או גרילה. דווקא בסוג מלחמה זה שהאויב אינו ברור ומאובחן - רבה יותר חשיבותו של עיקרון זה למלחמה האסימטרית מאשר למלחמה רגילה שבה פועלות יחידות גדולות ולעתים גם אין מקום ליוזמה מקומית שאינה מתואמת מראש. ההבנה של כל מפקד זוטר - שתוצאות מלחמות כאלה (שבהן מופעלים כוחות קטנים נגד ארגוני טרור וגרילה) תלויה בו ובמעשיו וכי עליו לחתור למגע ולחיכוך עם האויב בכל עת ומקום שהדבר אפשרי גם כשאין מודיעין המגיע מהרמות הבכירות - היא מפתח ללחימה במסגרות קטנות ולעתים מבודדות נגד אויב מתקמקם החבוי בתוך שטחים קשים לאיתור ולמעבר או בקרב אוכלוסייה אזרחית.

תחבולה. ניסוחו של עיקרון זה בישראל שונה כאמור מניסוחו בבריטניה או בארצות הברית, שם הוא מוגדר כעקרון ההפתעה. על-פי ההגדרה המקובלת בישראל ההפתעה היא שלב חשוב ואולי הכרחי בתחבולה, אך אין היא מהותה. המהות היא ניצול ההפתעה כדי ליצור את היכולת להכות את האויב בנקודת התורפה שלו או כדי למוטט את מרכז הכובד שלו (או את שניהם, אם ניתן). לעולם אין ההפתעה סופו של מהלך אלא תחילתו. תכליתו של המהלך היא המכה בנקודת ההכרעה. תכלית

אחידה ומתואמת בתוך השטח הפלסטיני ביעילות ובלא נזק סביבתי - הוא סוד ההצלחה של המערך הביטחוני. זאת דוגמה אופיינית לעקרון מיצוי הכוח - כל אחד מהמרכיבים מביא לשדה הקרב יכולות ייחודיות, ושילובן יחד מביא לתוצאה שהיא הרבה יותר מחיבורן של כל אחת מהיכולות האלה לחוד. עיקרון זה מתבטא בדרך חשובה נוספת. צה"ל עומד מול כמה אתגרים בעת ובעונה אחת: ההתמודדות ביהודה ושומרון, בעזה, בלבנון והכנתו לקראת המלחמות הבאות. אם לא יישמר הבסיס לעקרון מיצוי הכוח - כלומר כל אחת מהיחידות מפיקה את מרב התועלת מאופי העיסוק המבצעי כשהיא פרוסה בגזרה שלה, עוסקת שם במטלות שונות הייחודיות לגזרה ובה בעת גם בונה עוצמה למלחמה - לא יוכל צה"ל לעמוד במטלה. העיקרון הזה מחייב את העוסקים בלחימה בטרור לנצל את המציאות הייחודית הזאת כדי להתכונן למלחמה וכדי ללמוד לפעול טוב יותר בעת שייקראו להילחם בטרור (למשל: מי שמגן על ציר תנועה מפני טרור יכול לנצל את משימתו כדי ללמוד את ניתוח הציר ואת השטחים השולטים באופן שיועיל לו גם בלחימה בלבנון או בסוריה). גם מבחינת הפעלת הכוח ובניין הכוח יש חשיבות עצומה לשמירת העיקרון הזה כדי שניתן יהיה לנהל נכון את חלוקת המטלות בין הצבא הסדיר לצבא המילואים ובתוך הצבא הסדיר עצמו. אלה המנהלים בצה"ל את חלוקת המשאבים הלכה למעשה יאמרו ודאי שלאורך זמן שמירת עקרון מיצוי הכוח הוא האתגר החשוב ביותר ברמת המטה הכללי, כדי שניתן יהיה לעמוד במטלות השונות במחיר כלכלי סביר.

אלא תהליך מסוים או אנשים מוגדרים. החשיבה הנכונה במלחמות הנדונות היא לבחון את הגדרת המאמץ העיקרי הנדרש באמצעות הערכת הסיכוי לחיסול יכולתו של הטרור לבצע את זממו. כשזה יהיה קנה המידה היחיד לעשייה הצבאית ידעו כל המערכות המשתתפות בלחימה היכן למקד את המאמצים.

רציפות והמשכיות. בכל מלחמותיה של ישראל נגד ארגוני טרור וגרילה, עד שישאל לא מימשה את עקרון הרציפות והמשכיות, התאפשר לאויב להתאושש ולהיערך מחדש ובהמשך גם לבצע פעולות טרור נוספות. רק כשהבינה זאת ישראל והחליטה שלא להרפות ולפעול על-פי שיטה שכונתה "שיטת מקצרת הדשא", כלומר כל מי שצמח בתוך שרשרת הטרור נעצר או חוסל, היא הצליחה לנצח את הטרור (מספר ההרוגים ירד מ-132 הרוגים בחודש אחד ל-11 הרוגים בכל שנת 2006, וגם את המספר הזה ניתן עוד לצמצם). החמאס, בניסיונו לשבור את הרצף ואת המשכיות של פעילות צה"ל נגדו משום שהדבר הפריע לו לבנות את כוחו, הציע בעבר תהדיה - כלומר תקופה של הימנעות הדדית מהתקפות. באמצעות התהדיה ביקש החמאס לזכות בתקופה של רגיעה לשם התארגנות והתעצמות צבאית. לכן מדינת ישראל פעלה בצורה מושכלת כשלא הסכימה לקבלה. בזמן האחרון החמאס בעזה מציעה הודנה - הפסקת אש ארוכה יותר, אך תכליתה דומה, ויש לקוות כי ישראל תדחה גם את ההצעה הזאת שתכליתה לאפשר לחמאס להתעצם ללא הפרעה. אימוץ הגישה של הסתלקות מרציפות המאבק בטרור, כפי שבאה לידי ביטוי בנסיגה מעזה ומלבנון וההימנעות מלהמשיך להילחם בטרור שם לאחר הנסיגה, הביא בעבר ויביא בעתיד לחיזוק הטרור ברמה האסטרטגית, וישראל תתקשה לעמוד מולו. גם מי שטוען שיש למהלכים אלה הצדקה מדינית לא יכול להתעלם ממשמעותם הצבאית. זאת דוגמה נוספת לכך שלעקרונות המלחמה יש משמעות בכל הרמות, וחשיבות הרדיפה אחר מחבל פלוני כדי לעצרו אינה גדולה מחשיבות רצף הפעולות בכל השטח כדי למנוע את התארגנות האויב ושיפור יכולתו. במלחמה נגד הטרור זהו אחד העקרונות החשובים והקשים ביותר לביצוע, בעיקר בגין התלות הכמעט מוחלטת במודיעין רציף שאינו תמיד מצוי ובאיתנות מדינית המשמשת גיבוי לצבא.

עומק ועתודה. להלן שלוש דוגמאות המדגישות את חשיבות העומק:

- ישראל למדה עד כמה העומק הוא קריטי כשיש לאויב רקטות וטילים. הקסאמים באשקלון והקטישות בחיפה הוכיחו שוב עד כמה יכולים להיות חשובים עשרת הקילומטרים הבלתי משמעותיים לכאורה. כך למשל, לו הייתה בשליטת ישראל רצועה של עשרה קילומטרים

ירי קטישות מלבנון לישראל | ישראל למדה עד כמה העומק הוא קריטי כשיש לאויב רקטות וטילים

מעין עומק בעצם נוכחותו, אולם אם מאמץ זה לא יישא פרי, שוב תאבד ישראל את העומק הווירטואלי שהוא הקנה לה במרחב הזה. גם חלקה של העתודה לא ייגרע מבחינה אסטרטגית ואופרטיבית. הדבר בולט פחות בלחימה בטרור, אולם הוא חיוני מאוד ללחימה בכוחות גרילה. אילו החזיק פיקוד הצפון עתודה של ממש, ואילו הכניס כוח גדול אל המרחב סביב העיירה בית ג'יבל לאחר ההצלחה הראשונית שם, אני משער שהוא היה מצליח לחצות לשני חלקים את המערך הקרקעי של חזבאללה ואולי אף להביא להתמוטטות חלק ממערך זה באזורים שבהם היה יכול צה"ל ליצור איום על העורף של מערכי החזבאללה. העובדה שבמקום עתודה פוזרו המאמצים לרוחב כל החזית לא אפשרה להגיע להישג של ממש.

נראה כי ארבעת העקרונות, מיצוי הכוח, ריכוז

בדרום לבנון - התוצאה הייתה משמעותית מאוד: רוב הטילים שנפלו בחיפה לא היו פוגעים בה, וחמישה קילומטרים נוספים היו גורמים להוצאתן של אשקלון ושל שדרות מחוץ לטווח הקסאם.

- גדר פשוטה ומרחב פעולה מעבר לה מעלים את רמת הביטחון של ישראל הנלחמת נגד הטרור מיהודה ושומרון. לעומת זאת כשאין עומק מעבר לגדר ומגינים עליה רק מעברת הישראלי - התוצאה היא חיילים חטופים בעזה ובלבנון. מסתבר שאין תחליף לעומק, גם כשיש גדר.

- קיים הבדל בין המצב שבו שהה צה"ל בדרום לבנון לבין המצב שנוצר לאחר הנסיגה - אבדן העומק הרדוד שהיה לצה"ל בדרום הביא לריכוז פעילות החזבאללה לתוך מדינת ישראל מבלי שלוחמיה נדרשו להשקיע זמן ומאמץ בדרך אל גדר הגבול. כיום יוניפי"ל אמור ליצור

המאמץ, רציפות והמשכיות ועומק ועתודה מגלמים באופנים שונים את היתרונות שיש לצבא סדיר של מדינה על פני ארגוני טרור וגרילה בעת מלחמה, אם פועלים נכון לשם ניצול יתרונות אלה. כך למשל עקרון מיצוי הכוח מאפשר לממש את היכולות הטכנולוגיות שיש בדרך כלל למדינה; זאת בתנאי שהצבא ידע למצות את היכולות הטכנולוגיות ולשלבן בצורה נכונה ובאינטנסיביות במאמץ הלחימה כדי לזכות ביתרון גדול. בלחימה נגד הטרור בעזה וביהודה ושומרון מאז ספטמבר 2000, היה זה אחד מכלי הנשק הסודיים של צה"ל שהצליח להביא לידי מיצוי את היכולת הטכנולוגית שהייתה לו. הדבר גם התבטא בשילובה של היכולת הטכנולוגית במאמצים המוצלחים של צה"ל לחסל את המשגרים הכבדים וארוכי הטווח של החזבאללה במהלך מלחמת לבנון השנייה. לעומת זאת במהלך ניסיונותיה של ישראל לפגוע בהמוני

ברציפות על הצבא או על האזרחים של המדינה היריבה, והם יעשו זאת רק בנקודות ממוקדות, למשל התקפת הקסאמים המרוכזת על שדרות שנמשכה שבוע. כאשר צבא אינו מנצל את יתרונותיו בתחום ומאפשר ליריב לנוח, להיערך ולהתכונן, התוצאה יכולה להיות קשה. דוגמה בולטת לכך הייתה בין ספטמבר 2000 למרס 2002. צה"ל פעל אז ב"פעילות" של תגובה לטרור הפלסטיני, בין השאר כי הדרג המדיני לא אפשר לו לפעול ברציפות ביהודה ושומרון. התוצאה הייתה עלייה משמעותית ורצופה במספר אירועי הטרור והנפגעים, בעיקר בקרב האזרחים. שינוי התפיסה ומימוש שני העקרונות, ריכוז המאמץ ורציפות והמשכיות, הביאו - לאחר מימושם במבצע "חומת מגן" ואילך - לירידה משמעותית במספר אירועי הטרור. גם עומק ועתודה הם בדרך כלל פריווילגיה של מדינות יותר מאשר של ארגונים, וניצולם יביא

על פני כוחות לא סדירים. **אבטחה.** זהו חלק חשוב בלחימה בטרור משום שהוא משלים את עקרון היוזמה וההתקפיות. אחת השאלות הקשות יותר למקבלי ההחלטות בתחום הלחימה בטרור היא מהי כמות המשאבים שיש להקדיש למימוש עיקרון זה. בהנחה שסך כל המשאבים מוגבל, נשאלת השאלה עד כמה יש לסטות מהמאמץ העיקרי של תקיפת ארגוני הטרור והגרילה בבסיסי היציאה שלהם לטובת אבטחת הכוח הלוחם בבסיסיו ובמהלך פעולתו בלחימה עצמה, ובעיקר כמה כוחות יש להקצות מכלל הכוחות לאבטחת העורף והאזרחים. במובן אחר אבטחה הוא העיקרון המשמש בסיס לתכנון ההסתרה של פעולות צה"ל לבל ייודעו לאויב. גם זה תחום שחשיבותו לא הובנה בצה"ל עד תום, ולעומת זאת החזבאללה הוכיח שהוא יודע להשתמש בחולשה זאת לטובתו.

רוח לחימה. עיקרון זה הוא לב הדאגה של כל מפקד, בעיקר כשמדובר במלחמה של יחידים או של קבוצות קטנות, שאינן יכולות להסתייע ביכולות האש והתנופה של המסגרות הגדולות. במלחמה מעין זו נגד ארגוני טרור וגרילה באה לידי ביטוי עליונות רוח הלחימה של החייל היחיד והיחידה הקטנה, כשהם רחוקים מן העין, וההכרעה לפעולה היא בידי האנשים עצמם. רוח הלחימה עומדת למבחן, בין השאר, משום שמדובר בלחימה ארוכה שסופה לא נראה, גם לא לאחר מאמץ חד-פעמי, קשה ככל שיהיה; זאת בניגוד למלחמות שאליהן התרגל צה"ל בעבר. סוג זה של מלחמה מתאפיין בכך שמצד אחד יש משימות רבות, מתישות ומתסכלות שיש לבצען היטב, ומצד שני יחידות רגילות מבצעות לעתים מבצעים הנראים מתאימים ליחידות מיוחדות. שתי הדרישות הללו מעמידות במבחן את רוח הלחימה ואת המשמעת והמקצועיות של החיילים והמפקדים. הצורך להתעמת עם אזרחים, למשל כחלק ממאמץ האבטחה במחסומים או כחלק ממבצעים התקפיים באזורים מאוכלסים בצפיפות, הופכים את שאלת המורל והמשמעת לסבוכה עוד יותר, ועל כן עיקרון זה חשוב מאוד במלחמה נגד ארגוני טרור וגרילה על צורותיהם השונות.

פשטות. עיקרון זה חשוב בשדה הקרב בכלל, אבל בלחימה נגד טרור הוא חשוב עשרת מונים הן משום שהשטח מסובך מטבעו והן משום שמעורבים בלחימה הזאת אזרחים. לכן חשוב במיוחד שלא ליזום תכנית פעולה מסובכת שתהפוך בלתי אפשרית. עיקרון זה חשוב ביותר ברמה הטקטית וגם ברמה האופרטיבית: ברמה הטקטית - תכנית הפעולה שתבצע בשטח צריכה להיות פשוטה ובעיקר, הפעלת הכוח אינה צריכה להיות תלויה בהצלחתו של כוח אחר. ברמה האופרטיבית - יש אינטרס ברור להגיע לכך שכל יחידה תוכל לפעול

פיגוע התאבדות בחיפה, מרס 2003 | השימוש שעושים ארגוני הטרור והגרילה באזרחים והשוני המשמעותי באופן החשיפה של האירועים מחייבים הוספה של עיקרון חדש לרשימת עקרונות המלחמה של צה"ל, עיקרון הקשור בעיקר לעימות האסימטרי

ליתרון גדול עבור צבא סדיר של מדינה. אם המדינה מיישמת עיקרון זה, הצבא הסדיר יכול לדחוק את היריב לאזורים קטנים או מבודדים ולפעול נגדו מכמה כיוונים. לעומת זאת ארגוני הטרור והגרילה, הקטנים בדרך כלל בהיקפם, מתקשים לעשות זאת. לארגוני טרור גם אין עתודה בדרך כלל, והגרילה צריכה להיות מתקדמת מאוד ולהפוך למעין צבא כדי להחזיק עתודה משמעותית בזמן לחימה. מכאן שדווקא עקרונות מיצוי הכוח, ריכוז המאמץ, עומק ועתודה ורציפות והמשכיות, שיש הרואים בהם את ההוכחה לאי הרלוונטיות של עקרונות המלחמה המסורתיים למלחמה האסימטרית, עומדים בלב ליבו של היתרון שיש לצבאות סדירים של מדינות

המשגרים הקטנים שמהם נורו רוב הרקטות הקלות יותר לעבר צפון מדינת ישראל, נחשפו מגבלות הטכנולוגיה והתבררה הסכנה הכרוכה בהשתעבודות לה.

שני העקרונות, ריכוז המאמץ ורציפות והמשכיות, עומדים לצידו של צבא סדיר היכול בדרך כלל להתבסס עליהם בביצוע מלחמתו באופן משמעותי יותר מאשר ארגוני טרור וגרילה שבאופן טבעי יהיו קטנים יותר. הבדל זה בגודל מביא לחולשת ארגוני הטרור והגרילה, ולכך שמאמציהם המרוכזים לא יביאו בדרך כלל להישג משמעותי, מעבר לרמה האופרטיבית. לפיכך, ברור כי רצף מבצעים מתמשך יגרום לכך שהם יתקשו לממש את רצונם ללחוץ

נגד ארגוני הטרור כדי להקטין את התלות ביחידות המיוחדות, שפעילותן נדרשת. מעבר לרצון להימנע מתלות מגבילה, יש צורך לייצר פעולות רבות לאורך זמן ובהתרעה קצרה (בין השאר כדי לשמור על עקרון הרציפות וההמשכיות). ללא הקפדה על פשטות אין סיכוי להגיע לכך; בלא שמירה על עיקרון זה תמיד יהיו פחות מדי מבצעים וחלקם יתבצע מאוחר מדי, משום הצורך להשקיע זמן רב בהכנתם. מול אויב חמקמק פשוטות היא תנאי כמעט הכרחי לשיתופן של רוב יחידות הצבא במאמץ הלחימה נגד טרור וגרילה. זהו הבסיס המאפשר ייצור לחץ לאורך זמן.

לסיכום, מניתוח רשימת עקרונות המלחמה של צה"ל ניתן לראות בבירור כי אין שום עקרון מלחמה שניתן להגדיר אותו מיותר או לא רלוונטי או אפילו לא חשוב. אולם ברור כי יישומם של העקרונות מחייב שיקול דעת וכישורים מקצועיים. שום אירוע מבצעי או מלחמה לא זהה למשנהו, ובכל עת משתנה אופן שילובם של העקרונות בתכנית ובביצוע. יתר על כן, בעת יישום העקרונות נוצרת סתירה לעתים בין עיקרון אחד למשנהו, וגדולת המפקד נבחנת ביכולתו ליישם את העקרונות בצורה נכונה. מקובל בצה"ל כי מלבד העיקרון הראשון - דבקות במשימה לאור המטרה - החשיבות היחסית המוקנית לעקרונות השונים תלויה במפקד ובהערכת המצב שלו. אני סבור שגם עקרון התחבולה חשוב באותה המידה, וכל ניסיון להקטין את משקלו ימנע להציג תכנית ראויה ויפריע לביצועה.

השאלה שיש לבחון עתה היא האם חסר ברשימה עיקרון חשוב שבלעדיו יתקשה צה"ל להילחם בארגוני טרור וגרילה, והאם הוספתו תוביל לתכנון טוב יותר והקפדה עליו תקל באופן משמעותי על הלחימה בארגונים אלה. כדי לנעוץ על כך יש לשאול מהו ההבדל החשוב ביותר בין המלחמה הקלסית למלחמה האסימטרית. נדמה לי שההבדל החשוב ביותר בין המלחמה הקלסית ובין זו שהגדרתי כמלחמה אסימטרית נובע ממעורבות האזרחים המשמשים שותפים אקטיביים או פסיביים של אחד הצדדים בלחימה. ההבדל הזה הוא חלק ממהות המלחמה האסימטרית, וממדיו נקבעים על-פי הצד הלא סדיר המשתמש באמצעים של טרור ובגרילה מתוך אוכלוסייה אזרחית ובצידה. באשר לתנאים אחרים שהשתנו מאד לאחרונה, נדמה לי שהשינוי העיקרי נובע מהחשיפה הרחבה והמהירה של כל חיכוך אלים בשטח לאמצעי התקשורת בכל העולם. לחשיפה זו יש שני ממדים:

1. חשיפתם החלקית אך המידית של אירועים ומצבים בשדה הקרב לקהל הרחב, שלעתים נעשית בצורה בלתי מדויקת, משום שאין שום סיכוי לבלום את הצלמים והכתבים הנמצאים במקום או למנוע את העברת הצילומים מחוץ

לשדה המערכה.

2. חשיפתם של מקבלי ההחלטות לדיווחים השוטפים והלא מבוקרים של אמצעי התקשורת במהלך האירועים והצורך שלהם להגיב על כך באופן מיידי. עקב כך נראה כי היום יש אפשרות להיווצרות של לחץ חיצוני שיפריע לפעולתה של מדינה קטנה כמו ישראל, הרגישה מאוד לדעת הקהל הבין-לאומית, ולכן לעתים מזומנות היא נאלצת לפעול על-פי לחצים בין-לאומיים השונים מהאינטרסים שלה.

נראה לי ששינויים אלה - השימוש שעושים ארגוני הטרור והגרילה באזרחים והשוני המשמעותי באופן החשיפה של האירועים - מחייבים הוספת עיקרון חדש לרשימת עקרונות המלחמה של צה"ל, עיקרון הקשור בעיקר לעימות האסימטרי. אכנה עיקרון זה בשם תדמית ולגיטימציה. הכוונה היא שהמתכנן והמבצע בכל דרג חייבים להביא בחשבון כיצד ייראו ויוצגו מעשי הצד הישראלי במלחמה, והאם ניתן לחזק את הלגיטימציה הפנימית (בתוך מדינת ישראל) והחיצונית (בעולם) למעשיה של ישראל.

פירושה של מלחמה אסימטרית הוא מלחמה, בנוכחות אזרחים, כנגד ארגוני טרור וגרילה המשתמשים באזרחים לחיזוק יכולתם

יש להסביר לציבור בישראל ובעולם את כל מה שנעשה, לרבות מחדלים וטעויות. על אנשי הצבא להיות קשובים לסוגיה של מעורבות האזרחים: מצד אחד ההכרח לפגוע בחלק מהם - כשאין בררה, ומצד שני המאמץ הבלתי נלאה להימנע מפגיעה כזאת ככל הניתן.

בניגוד לרשימת העקרונות של ארצות הברית, איני חושב שצריך להוסיף את העיקרון של איפוק והגבלה בשימוש בכוח. עבור ישראל תהיה זו טעות גדולה. ייתכן שלעתים יש בכך צורך, אבל בדרך כלל מדינה קטנה כישראל יכולה להתמודד עם ארגוני טרור וגרילה רק אם תגיב באופן שיגרום לצד השני לחשוב שגם לו יש מה להפסיד. תגובה מתונה תגרור את ישראל למערכה שאת כלליה יקבעו ארגוני הטרור, והיא תצא נפסדת. ישראל תוכל להתמודד בהצלחה עם ארגוני טרור וגרילה רק אם תשמור בידה את האפשרות להגיב באופן לא מאוזן, שאם לא כן היא תמצא את עצמה משחקת במגרש שאותו יקבעו יריביה. למרות כל חסרונותיה של מלחמת לבנון השנייה התגובה הלא סימטרית של ישראל - שחרגה מכל מה שהעריך חזבאללה והתכוון אליה - היא בעלת חשיבות רבה, ואולי זהו ההישג החשוב ביותר של המלחמה הזו.

יש שיקולים בעד ונגד באשר להוספת עיקרון נוסף - המודיעין - שבלעדיו אין שום סיכוי להילחם בטרור. אני סבור כי הוספת עיקרון זה תחרוג ממה שמקובל כעקרונות המלחמה. במאמר שהתפרסם בכתב העת "מערכות" הגדרתי את התנאים ההכרחיים ללחימה בטרור⁸ - מודיעין הוא אחד מהם. אולם כאמור זהו תנאי ולא עקרון מלחמה (גם הבריטים התלבטו כנראה בעניין ההבחנה בין עיקרון לתנאי, והם הגיעו למסקנה כי המודיעין הוא מעין תנאי ולא עיקרון).

סיכום

פירושה של מלחמה אסימטרית הוא מלחמה בנוכחות אזרחים, כנגד ארגוני טרור וגרילה המשתמשים באזרחים לחיזוק יכולתם. בחינת עקרונות המלחמה של צה"ל מול הצרכים של לחימה בארגוני טרור וגרילה מצביעה בבירור על כך שכל אחד מעקרונות אלה לחוד וכולם ביחד הם הכרחיים כמורי דרך חשובים ביותר בסוג זה של לחימה. בחינה מעמיקה של השינויים הקשורים למלחמה אסימטרית מעלה כי מדובר בשני חידושים: האזרחים הם חלק מהעוצמה ומהיכולת של ארגוני הטרור, ולכן לא ניתן למנוע את החיכוך איתם; אמצעי התקשורת הפכו לגורם החושף את הפעילות נגד הטרור באופן שעלול להטעות, וללא קשר לאמת הפרסום גם להשפיע על דרך התגובה של מקבלי ההחלטות. הצירוף של שני חידושים אלה מחייב להוסיף עיקרון חדש לרשימת עקרונות המלחמה של צה"ל - תדמית ולגיטימציה. על כל המפקדים בכל הרמות להתייחס לשני השינויים האלה בתכנון הלחימה ובביצועה.

המאמר מבוסס על הרצאה שנישאה במכון פשר לחקר התעופה והחלל במאי 2007.

הערות

1. Michael Evans, Alan Ryan and Russell Parkin (editors), *Future Armies Future Challenges*, Crows Nest, Allen&Unwin, 2004, pp.148-156
2. *Joint Force Quarterly*, issue 45 (2007-2), published by the NDU, USA
3. שם
4. "עקרונות המלחמה", המילון למונחי צה"ל, עמ' 484
5. שם
6. *British Defence Doctrine Joint Warfare Publication 0-01*, London, MOD, 1996
7. ההסברים אינם מופיעים ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל, אלא נוסחו על-ידי
8. יעקב עמידור, "התנאים ההכרחיים ללחימה בטרור", *מערכות* 412 (מאי 2007), עמ' 37-32

המציאות המורכבת הקיימת ביהודה ושומרון בשנים האחרונות מחייבת שילוביות בין כל הגופים הפועלים במרחב

מבנה ארגוני לא ברור ומאבקי כוח על סמכויות מונעים במקרים רבים עבודה משותפת של כל הגורמים המופקדים על הלחימה בטרור ביהודה ושומרון

השילוביות הבין-ארגונית בין מערכות הביטחון הפועלות ביהודה ושומרון

◀ אל"ם ארז וינר

מפקד חטיבת חי"ר במילואים ומפקד המרכז לאימונים טקטיים

מטרת מאמר זה היא לבחון (בעקבות הניסיון שצברתי במהלך חמש שנות שירותי במרחב יהודה ושומרון) את השילוביות בין מערכות הביטחון הפועלות במרחב זה. אבחן אם המערכת הקיימת ממלאת את ייעודה: ניהול המרחב, שליטה בו ונתינת מענה ביטחוני בהתאם לדרך המדינית שהותוותה לצה"ל. כמו כן אבחן את הממשקים ואת יחסי הגומלין בין תת-המערכות המרכיבות את המערכת הביטחונית הקיימת, ובמיוחד את מערכות היחסים שלהן עם צה"ל - הגוף הגדול והדומיננטי ביותר שפועל ביהודה ושומרון, ונושא באחריות החוקית לשטח.

המציאות המורכבת הקיימת ביהודה ושומרון בשנים האחרונות מחייבת שילוביות בין כל הגופים הפועלים במרחב. מדובר בפעילות הכוללת תחומים ביטחוניים, אזרחיים, משפטיים, פליליים, כלכליים ואחרים ודורשת תיאום מערכתי הדוק. במאמר זה אצביע על כך שהמבנה הארגוני הקיים אינו מממש את עקרון השילוביות, והמענה המבצעי שהמערכת הביטחונית נותנת אינו המענה המיטבי האפשרי.

מהות השילוביות היא "הפעלת כל אחד מהמערכים תוך ניצול יתרונותיו היחסיים ביחס לאחרים ותוך מיזוג היתרונות לצורך השגת אפקט סינרגטי"¹.

הפעילות ביהודה ושומרון מלווה את מדינת ישראל בכלל ואת מערכות הביטחון בפרט מאז תום מלחמת ששת הימים וקבלת האחריות למרחב זה. במהלך השנים התפתחה ביהודה ושומרון מערכת שלטון וביטחון שהקיפה את כל המערכות וקיימה בפועל את השליטה במרחב. מערכת זאת עברה שינויים ותהפוכות שנבעו בעיקר משינויים פרסונליים בהנהגה האזרחית והצבאית ולעתים מאירועים בשטח (למשל, הקמתו של מחוז ש"י בעקבות דוח ועדת שמגר על הטבח במערת המכפלה ב-1994).

אולם לא ניתנה הדעת ליצירת מבנה שיביא ליעילות המבצעית המיטבית הנסמכת על עקרון השילוביות בין הארגונים.

אירועים מקומיים שהתרחשו בשטח ופרוץ האנתיפאדה ב-1987 חוללו שינויים מבניים וארגוניים, אולם הסוגיה שבה ועלתה במלוא עוצמתה לאחר פרוץ המאבק המזוין עם הפלסטינים בספטמבר 2000 (מבצע "גאות ושפל"), כשאררגוני הטרור שפעלו מיהודה ושומרון פגעו קשות בתושבי מדינת ישראל. ניתן לומר כי מערכות הביטחון עמדו במערכה הזאת בהצלחה.

מטרת העל

הדרך המדינית שהותוותה הממשלה בנושא ארגוני הטרור גובשה במהלך אוקטובר 2000 ועודכנה שנית במרס 2001. מאז לא ניתנה הנחיה אחרת. ניתן לומר

כי החלטת הממשלה לצאת למבצע "חומת מגן" הייתה ביטוי לדרך המדינית הזו. מבצע "חומת מגן" החל ב-29 במרס 2002, יומיים לאחר הפיגוע שהתרחש בליל הסדר במלון פארק בנתניה. הנחיית הממשלה הועברה לכל גורמי הביטחון, ולכן ניתן לראות בה מטרת-על של כל המערכות הפועלות באותה "הסביבה המשימתית".

מטרת העל הייתה להביא לתוצאות הבאות:

- מתן ביטחון ותחושת ביטחון לתושבי מדינת ישראל.
- צמצום היקפה ועוצמתה של האלימות.
- מניעת הישגים לאויב כתוצאה מהפעלת אלימות.
- מניעת הפיכתו של הסכסוך לסכסוך בין-לאומי.
- יישום מדורג של הפרדה ביטחונית.
- מניעת הידרדרות אזרחית.
- חימוש תהליך המשא ומתן והגעה להסכם.²

ביהודה ושומרון לא ניתנה הדעת ליצירת מבנה שיביא ליעילות המבצעית המיטבית הנסמכת על עקרון השילוביות בין הארגונים

פירוט "הסביבה המשימתית" - הארגונים הפועלים במרחב

צה"ל

צה"ל הוא הארגון הגדול והמשמעותי ביותר באזור יהודה ושומרון והוא גם הריבון בשטח. הממשל ביהודה ושומרון התבסס על שני עקרונות שקבע הפרקליט הצבאי הראשי:

1. השטח הכבוש יהיה כפוף לחוק הבין-לאומי ולמשפט הצבאי בניגוד לשטח ישראל הנתון לחוק הישראלי.
2. סמכותו של הממשל הצבאי מבוססת על הצווים שפרסם המפקד הצבאי מיד עם כינון הממשל הצבאי.³

שליטתו של צה"ל בשטח והיותו הגוף הגדול והדומיננטי שם הופכים אותו למנהל-על אידאלי. צה"ל פועל במרחב במסגרת פיקוד המרכז באמצעות שתי אוגדות: אוגדת יהודה ושומרון - האוגדה המרכזית שאחראית למרבית השטח, ואוגדה 162 האחראית באמצעות חטיבת הבקעה לאזור בקעת הירדן המורחב. אוגדת יהודה ושומרון שולטת במרחב שלה באמצעות שבע חטיבות מרחביות - שש אורגניות וחטיבה שביעית - "מכבים", שהוקמה לצורך אחזקת מכשול התפר במרחב מודיעין.⁴

אלוף פיקוד המרכז הוא המפקד הצבאי הממונה על המרחב ואחריותו היא מעבר לתחום הצבאי ביטחוני. לאלוף הפיקוד, למפקד האוגדה ולמפקדי החטיבות המרחביות יש סמכויות של ריבון בשטח, הנוגעות לתחום האזרחי והמשפטי - החל באישורים להקמת תשתיות להפקעת שטחים ולהריסת מבנים וכלה באישור מעצר מנהלי נגד חשודים בטרור.

אחריות הריבון מוגדרת וברורה באותם התחומים, אך אינה מוגדרת באותה רמת פירוט בכל הנוגע לסמכויות של מפקדי הצבא מול שאר המערכות הפועלות במרחב. לדוגמה: אף שצה"ל הוא הריבון, אכיפת החוק על התושבים הישראליים בנושא בנייה מתחלקת בין המנהל האזרחי, השולט במנהל המקרקעין וביחידת הפיקוח, לבין משטרת ישראל, שממונה על הטיפול באזרחי ישראל. המשמעות היא חוסר יכולת אמיתית לממש את האחריות ולשלוט בתהליכים. לפיכך, הגופים השונים צריכים להיות אחראים לבצע את משימתם, וצה"ל צריך להכריע כשנוצרים מצבים של חוסר הסכמה.

המנהל האזרחי

לצידו של צה"ל פועל המנהל האזרחי. גוף זה כפוף למתאם הפעולות בשטחים (הכפוף לשר הביטחון) ומקיים את נוכחותו בשטח באמצעות מתקני תיאום וקישור מול כל נפה או עיר פלסטינית (כולל נפה חדשה שהוקמה בעוטף ירושלים בעקבות הקמתו של מכשול התפר). במנהל האזרחי משרתים הן אנשי צבא והן אזרחים, וביניהם נציגים של משרדי הממשלה השונים.

המנהל האזרחי אינו כפוף לאלוף הפיקוד או למפקד אוגדת יהודה ושומרון אלא כפוף במישורין למתאם הפעולות בשטחים. המנהל מקיים אמנם יחסי עבודה שוטפים עם הפיקוד ועם האוגדה, וראשי מנגנוני התיאום והקישור האזרחיים מקיימים יחסי עבודה הדוקים עם החטיבות המרחביות שבהן הם פועלים, אולם במקרים של חוסר הסכמה נתונה הזכות להכריע בידי מתאם הפעולות בשטחים.

שירות הביטחון הכללי (שב"כ)

שירות הביטחון הכללי (שב"כ) החל לעסוק במרחב באופן אינטנסיבי מיד עם סיום ההשתלטות על יהודה ושומרון ב-1967. לאחר הקמת הרשות הפלסטינית הוחלט כי השב"כ ימשיך בכיסוי השטח הזה, אף שמדובר במרחב שאינו חלק מהשטח הריבוני של ישראל.

השב"כ כפוף למשרד ראש הממשלה. כמו בצה"ל גם בשב"כ יש חלוקה טריטוריאלית לפיקודים (בשב"כ הם מכונים מרחבים). כל תת-מרחב מחולק לנפות. המרחב ושני התת-מרחבים פועלים מול הפיקוד והאוגדות. עם זאת יש להדגיש כי למרות חשיבותה של העבודה המשותפת אין התאמה מלאה בגבולות

בהיעדר הגדרה ברורה של חלוקת הסמכויות והאחריות בין הגופים השונים היו עליות ומורדות בממשקי העבודה בין צה"ל לשב"כ ביהודה ושומרון. במשך השנים התעוררו מחלוקות רבות, למשל בנוגע לסדרי העדיפויות בסיכול ולסדרי העדיפויות בהקצאת משאבי מודיעין והקצאת כוחות. המחלוקות נבעו מכך שסוגיית הסמכות והכפיפות נותרה בעייתית, ולארגונים השונים יש אמצעים הנמצאים רק ברשותם. בשל היעדר מנהל-על המסוגל לקבל החלטות, השילוביות נפגעת, ותפקודה היעיל של המערכת תלוי בעיקר במערכת היחסים הבין-אישית בין בעלי התפקידים בארגונים השונים (אלוף הפיקוד ומפקד האוגדה בצה"ל מול ראש המרחב וראשי התת-מרחבים בשב"כ).

משטרת ישראל

בעקבות המלצותיה של ועדת שמגר (שמונתה לאחר הטבח במערת המכפלה) הוקם מחוז משטרה נפרד לאזור שומרון ויהודה - מחוז ש"י.⁵ משימתו, כפי שהוגדרה בהמלצות הוועדה, היא להיות אחראי לאכיפת החוק והסדר במרחב ולשחרר את צה"ל מהעיסוק בנושא (אך לא מהאחריות).

המצב הזה גורם לבעיות רבות. למשל, אם מתרחשות ב־זמנית הפרות סדר בהר הבית שבירושלים (הנתון לאחריות המשטרה) ובחברון (הנתונה לאחריות הצבא), פיקוד המשטרה עשוי להחליט על הזרמת כוחות ממחוז ש"י כדי לתגבר את משטרת ירושלים. ההחלטה על כך עשויה להתקבל אף שהגורם האחראי לשטח שבו פועל מחוז ש"י זקוק לכוחות האלה עד מאוד ושסדר הדברים הטבעי הוא שהכוחות הפועלים באחריותו יופעלו על-פי צרכיו.

סמכותה החוקית של המשטרה במרחב זה נשענת על צה"ל וכפופה לחוק הירדני, חוץ מסוגיית הטיפול באזרחי ישראל. אלה כפופים לחוק הישראלי, וסמכותה של המשטרה חלה עליהם ללא קשר לצה"ל. מחוז ש"י מחולק לארבעה מרחבים: מרחב יהודה, מרחב מעלה אדומים ובקעת הירדן, מרחב בנימין ומרחב שומרון. חשוב לציין שאין כל קשר בין גבולות הגזרה של המרחבים האלה לגבולות הגזרה האחרים (של צה"ל, של השב"כ ושל המנהל האזרחי). הגבולות נקבעו על-פי ההיסטוריה ועל-פי הצרכים של כל גוף בנפרד, ללא כל ראייה כוללת.

ראשי המועצות והעיריות

בשטחי יהודה ושומרון מתגוררים כרבע מיליון אזרחים ישראלים, הפזורים בכמה ערים, מועצות מקומיות ואזריות. ראשי המועצות האלה מקבלים את מרבית שירותיהם באמצעות המנהל האזרחי,

אולם יש תחומים מסוימים שבהם הם פועלים ישירות מול משרדי הממשלה השונים (למשל, חינוך, רווחה, תשתיות) ולא באמצעות המנהל האזרחי או צה"ל.

מצב זה נוצר כתוצאה מחוסר הרצון לקבל החלטה בנוגע למעמדו של המרחב במשך השנים. בשל הנחת היסוד של ישראל, שהמערכת הבין-לאומית לא תתיר את סיפוח השטח, נותרה האחריות לגבוי בידי שר הביטחון והממסד הביטחוני. הבעיה היא שמשרד הביטחון לא הפעיל את סמכותו בכל התחומים, אלא עסק רק בשאלות העקרוניות של הממשל האזרחי. כתוצאה מכך בפועל עסק כל משרד ממשלתי בשטחי יהודה ושומרון בנושאים שהוא מופקד עליהם גם בתחומי הקו הירוק.⁶ כמה מהמשרדים השקיעו בשטחים האלה השקעה

בשל היעדר מנהל-על המסוגל לקבל החלטות, השילוביות נפגעת, ותפקודה היעיל של המערכת תלוי בעיקר במערכת היחסים הבין-אישית בין בעלי התפקידים בארגונים השונים

מיוחדת כדי לקדם השקפות עולם ומדיניות שחרגו מסמכותם. המצב הזה הוא כר נרחב לאי הבנות ולמאבק על סמכויות. לדוגמה, משרד החינוך יכול אמנם לממן קרוונים לבית ספר ביישוב פלוגי, אולם שר הביטחון הוא הסמכות המאשרת תנועת קרוונים בשטח, והוא יסרב לאשרה, מכיוון שמדובר במאחז לא מורשה.

ראשי המועצות והעיריות הם נבחרים ציבורי, ולכן אין הם כפופים למערכת הצבאית-המנהלית, והם חייבים רק לתאם עמה את הפעילות השוטפת. גם במקרה הזה תחומי אחריותם אינם עולים בקנה אחד עם גבולות הגזרה של שאר הארגונים שהוזכרו.

על היעדר התיאום בין הגופים השונים ניתן ללמוד מחוות הדעת בעניין המאחזים הבלתי מורשים שהגישה הפרקליטה טליה ששון ב-2005. על-פי ששון "הקטר המניע להחלטה על הקמת מאחזים [לא מורשים] הן מועצות אזריות ביהודה ובשומרון, מתנחלים ופעילים חדורי אידאולוגיה ומוטיווציה להגברת ההתנחלות הישראלית בשטחי איו"ש. עם שותפים חלק מפקידי החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית ומי מבין עובדי משרד הבינוי והשיכון שפעלו לקידום תופעת המאחזים הבלתי מורשים. כל אלה נעשו, ככל הנראה, בהשראת שרי

שיכון שונים בתקופה הרלוונטית - מי מהם בעצמת עין ומי מהם בתמיכה, עידוד וזירוז תוך מתן עזרה ותמיכה של משרדי ממשלה אחרים - בין מיוזמת פקידים מסוימים ובין מיוזמה ומעידוד של הדרג המדיני מאותו משרד".⁷

פיקוד ושליטה

כדי לבצע באופן מיטבי את הפעילות הנדרשת במרחב נדרשת שילוביות בין הארגונים השונים. לכאורה העניין פשוט וברור. הגוף המוביל והדומיננטי ביותר במרחב הוא צה"ל, הריבון בשטח, ולכן הוא צריך לרכז בידי את הסמכות ואת האחריות. בפועל יש חלוקה מבוזרת ולא מוגדרת של תחומי הסמכות והאחריות:

- צה"ל הוא הריבון בשטח והאחראי למרחב. הוא כפוף לשר הביטחון באמצעות המטה הכללי.
 - המנהל האזרחי אחראי לתחום האזרחי והכלכלי הן של הפלסטינים והן של התושבים הישראלים. הוא כפוף לשר הביטחון באמצעות מתאם הפעולות בשטחים וכלל אינו כפוף לצה"ל.
 - השב"כ הוא הגוף הדומיננטי בתחום של איסוף המודיעין במרחב. גוף זה כפוף ישירות לראש הממשלה.
 - ראשי העיריות והמועצות כפופים באופן רשמי לשר הפנים, אולם בפועל הם כפופים למועצת יש"ע שהיא הממונה הבלתי רשמי שלהם. הסוגיה הזאת עוררה הדים בתקשורת בתקופת ההתנתקות, כאשר שר הפנים דאז אופיר פינס סירב להעביר כספים ליישובים ביש"ע כדי שלא יעבירו אותם למועצת יש"ע, וזו תנצל למימון המאבק בהתנתקות. הוא גם סירב לאשר את השתתפותם של עובדי המועצות בהפגנות שארגנה מועצת יש"ע.⁸
 - היועץ המשפטי כפוף ישירות לפרקליט הצבאי הראשי שלא באמצעות אלוף הפיקוד או מפקד האוגדה.
 - מפקד מחוז ש"י של המשטרה כפוף ישירות למפקד צה"ל המשטרה ושואב ממנו את תקציביו ואת אמצעיו. אין כל הגדרת כפיפות בין המחוז לצה"ל.
- ניתן לראות באופן ברור שאין הגדרת כפיפות ברורה ומוסדרת בין הגופים השונים הפועלים במרחב, אף שבפועל מתקיימת הסדרה, שהיא בעיקר תולדה של המציאות ומבוססת על יחסים בין-אישיים.

גבולות הגזרה

מרחב יהודה ושומרון מחולק מבחינה ארגונית למספר רב של גבולות גזרה: לכל ארגון יש גבולות משלו. החלוקה הראשונה היא לנפות מנהליות, והיא קיימת עוד מתקופת השלטון הירדני. על-פי החלוקה

פעילות צה"ל ביהודה ושומרון | האחראיות הכוללת לאכיפת החוק והסדר נתונה ביד צה"ל, שכן הוא הריבון בשטח

בין הגורמים השונים, שפגעה בתגובה המבצעית. לאחר שניסיונות תיאום רבים מול משטרת ישראל לא צלחו, הוחלט לשנות את גבול הגזרה בין החטיבות ולהעבירו לנחל חביבה. המטרה הייתה לתאם את גבול הגזרה בין מחוזות המשטרה (צפון ומרכז) ולהשאיר לכל חטיבה את התיאום אל מול מחוז אחד בגזרתה. ואכן אוכל להעיד שתיאום גבולות הגזרה הוביל לשיפור ניכר ביכולת התגובה של הגופים.

הפעלת כוחות ותיאום מבצעי

הסוגיה של הפעלת כוחות ותיאום מבצעי גם היא סוגיה סבוכה. ככלל, האחראיות והסמכות מוטלות על צה"ל, אולם בשל היעדר כפיפות מבנית סדורה אין בהכרח התאמה בין רצונות המפקד הצבאי וסדרי העדיפויות שלו לאלה של שאר הגופים הפועלים במרחב. הדבר בעייתי לדעתי במקרים שבהם יש חילוקי דעות ויש צורך לקבל החלטה. אז מורגש חסרונו של מנהל-על. להלן דוגמה: בכל יום שישי המטה הארצי של המשטרה מפרסם פקודה לתגבור הכוחות מכלל מחוזות המשטרה לגזרת ירושלים. אין למפקד יהודה ושומרון או לאלוף הפיקוד שום יכולת להשפיע על הערכת המצב של המשטרה בעניין הצורך לתגבר את הכוחות בגזרה. ויכוח בין הצבא למשטרה בעניין הצורך בכוח אדם נוסף לביצוע משימות יכול להגיע - בהיעדר מנהל-על שיכול להכריע - עד לדרג המיניסטרילי (שר ביטחון והשר לביטחון פנים).

לכל אחד מהארגונים יש קשיים ביורוקרטיים משלו שמקשים על שיתוף פעולה. לדוגמה, המשטרה

בגזרות השונות.⁹

החטיבות בשטח, שהן בעיקר אלה הסובלות מאי התיאום, הובילו את הצבא ליזום ניסיונות להסדרה מחודשת של גבולות הגזרה, אך לשווא. ניסיונות ודיונים שהתקיימו בין פיקוד המרכז, המטה הכללי של צה"ל, המטה הארצי של משטרת ישראל והמנהל האזרחי נכשלו - לדעתי, בשל ניגודי אינטרסים. לתמונה מורכבת זו יש גם להוסיף את הממשקים הקיימים עם חטיבת הבקעה ועם אוגדה 162 במזרח ועם משטרת ישראל על מחוזותיה השונים בצפון, במערב ובדרום.

דוגמה אחת בולטת הקשורה למרחב התפר היא גבול הגזרה בין חטיבת אפרים לחטיבת מנשה. אי הגדרתם של גבולות גזרה בין צה"ל למשטרת ישראל משני עברי הקו הירוק הובילה לבעיות בזמן ההתרחשות של פיגועים ואירועי חדירה ליישובים

כדי לבצע באופן מיטבי את הפעילות הנדרשת במרחב נדרשת שילוביות בין הארגונים השונים

הנמצאים במרחב התפר. האירוע העיקרי בהקשר זה היה הפיגוע בקיבוץ מצר בנובמבר 2002. הקיבוץ נמצא בתפר שבין גבולות הגזרה של חטיבת מנשה וחטיבת אפרים ממזרח לקו התפר לבין מחוז הצפון ומחוז המרכז של המשטרה הנמצא ממערב לו. עוד משטרת מחוז הצפון ניסתה לבצע חבירה עם חטיבת אפרים, הגיעו ראשונים לשטח מפקד חטיבת מנשה ואנשיו, ובשעה הראשונה התקיימה תקשורת לקויה

הזאת קיימות במרחב שמונה נפות היסטוריות. בנוסף להן יש נפה חדשה נוספת שהוקמה במרחב עוטף ירושלים. ככלל, הנפות האלה נשענות על עיר מחוז ועל הכפרים שמסומכים לה ותלויים בה. הנפות הן: גינין, טול כרם, קלקיליה (וסלפית), שכם, יריחו, רמאללה, בית לחם, חברון והנפה החדשה שהוקמה בעוטף ירושלים. יש לציין כי לא התבצעו שינויים משמעותיים בחלוקה הזאת בשנים שחלפו. השינוי המרכזי היה בעקבות הקמתה של גדר ההפרדה במרחב ירושלים והקמתו של מרחב עוטף ירושלים להגנה עליה. המרחב הוקם משטח שנגזר מנפות רמאללה ובית לחם.

החלוקה השנייה היא אזרחית - לערים ולמועצות מקומיות ואזוריות. ביהודה ושומרון (כולל בקעת הירדן) יש שלוש ערים, 12 מועצות מקומיות, שש מועצות אזוריות וועד היישוב היהודי בחברון שהוא רשות נפרדת. לשם המחשה, גבול הגזרה של המועצה האזורית שומרון כולל בתוכו את שטחן של שלוש חטיבות מרחביות (מנשה, אפרים ושומרון). בגבול הגזרה של מח"ט עציון יש עיר אחת (בית"ר), מועצה מקומית (אפרת) ומועצה אזורית (גוש עציון).

החלוקה השלישית היא לנפות של שירות הביטחון הכללי. על-פי חלוקה זו אין התאמה בין התת-מרחבים השונים לגבולות הגזרה הצבאיים. הדבר מסרב ומסבך את העבודה ופוגע ביעילות המבצעית ובשילוביות, שכן מפקד חטיבה (מח"ט גזרה) נאלץ לעתים לפעול מול שתיים ואף מול שלוש נפות. לעתים אף נגרמות בשל כך תקלות מבצעיות. גבולות הגזרה של המשטרה מתחלקים באופן שונה לחלוטין, והם תולדה של הקמת מחוז ש"י המתבסס על התחנות ועל המרחבים שהיו קיימים לפני כן. הגבולות האלה עוברים כיום שינוי נוסף בשל הקמתו של מכשול התפר והתאמת גבולות הגזרה בין מחוז ש"י למחוז ירושלים (מרחב גבעת זאב ומעלה אדומים).

מרחב יהודה פועל מול שתי חטיבות מרחביות (עציון ויהודה), ומרחב שומרון פועל מול ארבע חטיבות מרחביות (מנשה, אפרים, שומרון והבקעה).

גבולות הגזרה המשתנים בתדירות גבוהה הם גבולותיו של צה"ל. אלה משתנים כאשר חל שינוי בפריסת הכוחות בשטח. כיום מחולק מרחב יהודה ושומרון לשבע חטיבות מרחביות בעקבות הקמתה של חטיבת "מכבים" האחראית למרחב התפר באזור מודיעין. ככלל, יש שש חטיבות מרחביות אורגניות (מנשה, שומרון, אפרים, בנימין, עציון ויהודה) ובעבר צומצם מספר זה לחמש (החטיבה המרחבית שומרון בוטלה והוקמה מחדש בעקבות אירועי ספטמבר 1996). גם בין החטיבות השתנו גבולות הגזרה פעמים רבות, בעיקר בחמש השנים האחרונות, כתוצאה מאירועי הביטחון והעומס

עובדת על-פי משמרות ושעות עבודה מוגדרות. קשה "להקפיץ" כוח משטרה משמעותי כפי שניתן לעשות זאת במסגרות צבאיות; יחידת הפיקוח של המנהל האזרחי מורכבת מאזרחים שעובדים בשעות קבועות - לא בהכרח בשעות התואמות לאלה של מקימי המאחזים.

אכיפת החוק והסדר

האחריות הכוללת לאכיפת החוק והסדר נתונה בידי צה"ל, שכן הוא הריבון בשטח. הקמת מחוז ש"י אמורה הייתה להעביר לידו את האחריות לתחום זה בעקבות לקחיה של ועדת שמגר. בפועל, כפי שפורט לעיל, לא הוסדרה מערכת הכפיפות והסמכות, ולכן מחוז ש"י מבצע את משימותיו בהתאם להוראות המטה הארצי של המשטרה.

אף שצה"ל הוא הריבון בשטח, את ענייני המנהל השוטף, את האישורים ואת החיבור לתשתיות המנהל האזרחי מרכז. זה כאמור אינו כפוף למפקד הצבאי באזור. אם נמצא בתחומה של מועצה מסוימת מאחז בלתי מורשה (באישור שבשתיקה) או אף בתמיכה של משרד ממשלתי זה או אחר (שפירושם, למשל, העברת תקציבים, חיבור תשתיות ומתן אישור למשכנתאות) - האחריות הכוללת לאכיפת החוק היא כאמור של צה"ל, הריבון בשטח. אבל לצה"ל אין יכולת לאתר את החריגה ואת הפרת החוק. היכולת הזאת קיימת רק בידי יחידת הפיקוח של המנהל האזרחי (שעובדיה הם אזרחים). מרגע שאותר המאחז, הצבא מתחיל בפעולות כדי לפנותו, והוא פונה למשטרה (בעקבות הנחייתו של היועץ המשפטי לממשלה שקבע כי פינוי אזרחים ישראלים יתבצע, ככלל, באמצעות שוטרים ולא באמצעות חיילים). פעמים רבות המשטרה מצהירה שאין ברשותה באותה העת כוח האדם הנדרש לביצוע המשימה, וכך הבעיה שבה לתחום האחריות של צה"ל.

מודיעין

סוכנות האיסוף המרכזית ביהודה ושומרון היא השב"כ. זה נמצא בשטח מאז תום מלחמת ששת הימים ומחזיק ברשותו, בצד שאר היכולות המודיעיניות והמבצעיות, את תשתית הידע המפורטת והנרחבת ביותר בנוגע לשטח ולאוכלוסייה. לצד השב"כ פועלות סוכנויות האיסוף של צה"ל. הסוכנויות האלה פועלות במידה רבה על-פי הכוונתו של השב"כ.

משטרת ישראל ומשמר הגבול עוסקים גם הם בתחום המודיעין, אך הם מתמקדים בעיקר בתחום הפלילי. עם זאת הגבולות בין התחום הפלילי והביטחוני מטושטשים למדי. פעולות פליליות משמשות לא פעם פלטפורמות לביצוע פיגועים. מיהו מנהל-העל בתחום המודיעין? מי מגדיר את

סדרי העדיפויות? מי קובע מהם האיומים, ואילו התרעות קיימות? מי האחראי לזמינות המידע בזמן אמת לגורמים הרלוונטיים? מאחר שאת האיסוף מבצעות סוכנויות שונות (בעיקר צה"ל והשב"כ), הפצת החומר תלויה בכך שגורמי האיסוף יעבירו את כולו לגורם המפיץ (צה"ל).

בעת שהיה האלוף עמוס מלכא ראש אמ"ן, נכתבה אמנה בין השב"כ לצה"ל שנועדה לחלק את האחריות לסיכול הטרור. האמנה הזאת קבעה אחריות משותפת לשני הגופים בנוגע לסיכול הטרור, אולם קביעה כזאת היא כללית מדי, ואין בה מענה לחלוקת הסמכויות הנדרשת.

בלחימה בטרור, שלה אופי משתנה ודינמי, נכון לנצל את היתרונות היחסיים של כל גוף, ועניין ה"כבוד" הוא משני. אולם כמו בשאר התחומים שפורטו, נדרשת לדעת הסדרה ברורה בין האחריות לסמכות. להלן שתי דוגמאות:

כל אחת מהמערכות פועלת בתחושה שהיא החשובה ביותר ומנסה להרחיב את סמכויותיה ואת תחומי אחריותה על חשבון המערכות האחרות

- סוגיית ההתרעה. ויכוח ארוך התנהל בין הארגונים השונים בנוגע לסוגיה זו: למי מהגופים יש הסמכות להכריז על התרעה בנוגע למחבל הנמצא בדרכו לבצע פיגוע; ומה שחשוב יותר - מי הארגון שאחראי להסיר התרעות, כדי שהמערכת לא "תיסתם" בהתרעות, ועקב כך תאבד משמעותן. ויכוח זה הסתיים כשהתקבלה עמדת הצבא בעניין הגדרת ההתרעה. הדבר הוביל לירידה משמעותית ברמת ההתרעות שהגיעו לכוחות ואפשר למקד את הפעילות המבצעית בסיכול ובשיבוש של הפיגועים. לשם המחשה, הצליחה המערכת בשנת 2004 לסכל כמעט 100 אחוזים של ההתרעות שהוצאו.¹⁰ למרות זאת כתבים, המקושרים לדוברות השב"כ, מפרסמים ידיעות בתקשורת על עשרות התרעות "חמות". ידיעות אלה אינן מביאות כל תועלת, והן נעשות, כפי הנראה, לצורך פרסום ויצירת יחסי ציבור.
- סוגיית פיגוע האידס. בשכם נעצר פלסטיני שהתכוון לבצע פיגוע התאבדות. לפני הפיגוע הוא התעניין בדבר האפשרות לזהם את המטען בדם הנגוע בנגיף אידס, דבר שאינו סביר לחלוטין, והוא בבחינת הבל. זמן מה לאחר מעצרו נמסר המידע לכתבים (כנראה על-ידי

דוברות השב"כ), והידיעה פורסמה בתקשורת ב-13 באפריל 2004 ככותרת ראשית. נוסח הידיעה היה: "פיגוע אידס תוכנן להתבצע בתל-אביב בערב חג הפסח".¹¹ ידיעה זו גרמה לפגיעה במורל של הציבור בישראל ולהגברת החרדה. מיותר לציין כי פרסום זה באמצעי התקשורת לא נעשה בשיתוף פעולה או לאחר התייעצות בין הארגונים השונים.

למרות עבודתו המסורה של השב"כ המספק מודיעין איכותי ועדכני - עבודה שתוצאותיה ביהודה ובשומרון מדברות בעד עצמן - הרי היעדר הסדרה של הכפיפות ושל הסמכות משאיר פרוצדורות ומביא לפגיעה בשילוביות וביעילות המבצעית הרצויה.

טיפול הומניטרי

בידול האוכלוסייה מהטרור הוא אחד המרכיבים העיקריים ברעיון המערכתי של צה"ל ושל פיקוד המרכז זה זמן רב. ההבנה - שגרעין קשה של טרור היה וגם יהיה - ברורה לכולם, והיעד הוא ליצור בידול, עד כמה שניתן, משאר חלקי האוכלוסייה. משמעות הדבר היא הקלה על האזרחים באזור מסוים והכבדה עליהם באזור אחר.

כדי להשיג את היעד הזה נדרש להקל על חיי האוכלוסייה (במגבלות הביטחון) וליצור שינויים חיוביים בתחומים שונים כגון תעסוקה ובריאות. גם בתחום הזה, בשל בעיות במבנה ובארגון, הגורם הדומיננטי הוא השב"כ, שיש לו אינטרס רב בסיכול ואינטרס מועט בטיפול בתחום ההומניטרי. לכן יש לדעת צורך במנהל-על בעל ראייה כוללת ושלמה שמביא בחשבון את מכלול השיקולים ומחליט באופן סופי בתחום הזה. אולם בפועל פעם אחר פעם נדחות המלצות צה"ל - המנוסחות בתיאום עם המנהל האזרחי ועם מתאם הפעולות בשטחים - בעקבות עמדת השב"כ המוצגת בדיונים שנערכים בראשותו של שר הביטחון ואף בקבינט ובממשלה.

מסקנות

המצב ביהודה ובשומרון בתחום התיאום הבין-ארגוני הוא, לכאורה, אידאלי בשל קיומם של מטרות-על מוסכמות ושל מנהל-על שהוא הגדול, הדומיננטי והריבון בשטח על-פי החוק. אולם בפועל, גם כאשר התנאים כמעט אידאליים, עגלת התיאום חורקת. גם כאן ניתן להבחין במאבקי יוקרה ובמלחמה על "טריטוריות"; כל אחת מהמערכות פועלת בתחושה שהיא החשובה ביותר ומנסה להרחיב את סמכויותיה ואת תחומי אחריותה על חשבון המערכות האחרות. היעדר הגדרה ברורה של כפיפויות ושל סמכויות בין הארגונים ושוני משמעותי בין היכולות ודרכי הפעולה של הארגונים השונים מחבלים בהשגת התיאום. אחד העקרונות המרכזיים בתפיסת ההפעלה

חיילי צה"ל במהלך פעילות מבצעית ביהודה ושומרון | מאחר שבהפעלת הכוח בזירה הזאת מעורבים גורמי ממשל נוספים "יש לשאוף ששאר הארגונים יפעלו בתיאום עם צה"ל ותוך מחויבות לתכלית האסטרטגית ולרעיון המערכתי שמגדיר צה"ל"

של צה"ל הוא עקרון השילוביות. העיקרון הזה עוסק בהגברת היעילות המבצעית באמצעות הפעלת כוחות משולבים. בהתייחס לעימות בזירה הפלסטינית נקבע בתפיסת ההפעלה של צה"ל שהוא "הגוף העיקרי הפועל בזירה, ולו האחריות הכוללת".¹² מאחר שבהפעלת הכוח בזירה הזאת מעורבים גורמי ממשל נוספים (כגון השב"כ, משטרת ישראל והמנהל האזרחי) יש לשאוף ששאר הארגונים יפעלו בתיאום עם צה"ל ותוך מחויבות לתכלית האסטרטגית ולרעיון המערכתי שמגדיר צה"ל.¹³ באשר לסוגיית הפיקוד והשליטה בעימות הזה נקבע כי "אלוף הפיקוד הוא מפקד המערכה".¹⁴ בהמשך מצוין כי "במסגרת זו יועמדו תחת סמכות הפיקוד המרחבי, במידת האפשר, גם גורמי הכוח שאינם צבאיים".¹⁵

מהותו של עקרון השילוביות היא כאמור הפעלת כל אחד מהמרכיבים, ניצול יתרונותיו היחסיים ביחס לאחרים ומיזוג היתרונות לצורך השגת אפקט סינרגטי. העיקרון הזה מתייחס בראש ובראשונה למערכת הצבאית, אולם נכון על אחת כמה וכמה כשמדובר בשילוב מערכות בלחימה מהסוג המתנהל ביהודה ושומרון.

לכל אחד מהארגונים יש יתרון יחסי אחר: לשב"כ - בהשגת המודיעין, למנהל האזרחי - בטיפול בחיי היום יום של האזרחים ולמשטרה - בטיפול באזרחי ישראל. לצה"ל, לעומתם, יש יתרון הן בהפעלת הכוח הצבאי והן בריכוז המערכה וניהולה בשל החוק הקיים ביהודה ושומרון ובשל היקף הכוחות שלו. השילוביות אינה מסתיימת בתיאום בין חיל רגלים, שריון וחיל האוויר. בסוג הלחימה המדובר נגד טרור במרחב, המשלב בתוכו אוכלוסייה אזרחית, יש משקל רב לשילוביות שבין הארגונים השונים. כדי שהשילוביות תצליח יש להגדיר מערכת כפיפות וסמכות ברורה בדומה ליחס הקיים בין המטה הכללי לזרועות. כך ניתן יהיה לקבוע דרך פעולה אפשרית אחת, ובהתאם לכך להקצות את המשאבים הנדרשים לארגונים השונים.

מאחר שהארגונים השונים כפופים לגופים ולמשרדים שונים, אין ביניהם מערכת היררכית ברורה, והיחסים ביניהם מושתתים על קשרים בין-אישיים שמשתנים עם התחלפותם של בעלי התפקידים. לדעתנו, במרבית המקרים שבהם היו הצלחות והיה שיתוף פעולה נבע הדבר לא מתיאום מערכתי ומהגדרת סמכויות וכפיפויות ברורה, אלא מיחסים בין-אישיים תקינים בין המנהלים בארגונים השונים.

המשמעות העיקרית של הדברים היא שהחיסם העיקרי לתיאום הבין-מערכתי מצוי בקרב ראשי הארגונים, שם סוגיות של יוקרה, של דוברות נפרדת ושל יחסי ציבור מקבלים משמעות רבה יותר מאשר בשטח. לכן הרעיון המחולל שעומד בבסיס העבודה הזאת הוא הצורך שבכירי הארגונים יעודדו את בעלי

התפקידים השונים לפעול בשותפות עם עמיתיהם בארגונים האחרים, פעילות שתבוסס של תרבות ארגונית המושתתת על שיתוף פעולה ועל פתיחות. כל אלה יובילו להצלחה משותפת.

הבעיות שתוארו במאמר הזה לא נוצרו בשנים האחרונות, וראשיתן מאז החלה לשלוט ישראל במרחב יהודה ושומרון. אולם עוצמת האירועים בשנים האחרונות מעצימה את הצורך בהסדרת השילוביות בין הארגונים השונים הפועלים במרחב זה ובהבהרת משמעות היותו של צה"ל הריבון בשטח או על-פי "תורת המערכות" - מנהל-העל. הסדרת הכפיפויות וחיבור בין האחריות לבין הסמכות ישפרו את התיאום ובהכרח גם את התוצאות המבצעיות.

חשוב לציין כי כל הארגונים הפועלים ביהודה ושומרון מסורים לעבודתם, ובזכות מאמציהם הרבים ופעילותם הברוכה ניתן היה להגיע להישגים מבצעיים חשובים. אולם יש לבחון את המערכות ואת תפקודן ולשפר את מה שנדרש. כדי להגיע לתוצאות המיטביות על כל הארגונים הפועלים ביהודה ושומרון לצמצם למינימום את מאבקי היוקרה האישיים והארגוניים ובכך להביא למקסימום יעילות מבצעית.

הערות

1. תפיסת ההפעלה של צה"ל, 2004, מסמך פנימי בצה"ל, עמ' 231
2. גדי אייזנקוט, תמורות ואתגרים בלחימה מול הטרור, דוח סיום תפקיד, 2005, מסמך פנימי

1. בצה"ל, עמ' 15
2. שלמה גזית, פתאים במלכות, תל-אביב, זמורה ביתן, 1999, עמ' 39
3. אוגדת אי"ש - תמונת מצב ומגמות בלחימה באי"ש, מצגת לכתבים צבאיים, 8 בדצמבר 2004
4. מאיר שמגר, דין וחשבון של ועדת החקירה לעניין הטבח במערת המכפלה, ירושלים, מדינת ישראל, המדפיס הממשלתי
5. גזית (לעיל הערה 3) עמ' 35-36
6. טליה ששון, תקציר חוות הדעת בעניין מאחזים בלתי מורשים, ירושלים, משרד המשפטים, 2005, עמ' 52. <http://planet.nana.co.il/uri/SasonReport.html>
7. אפרת וייס, "נגד ההתנתקות: המאבק חוזר לשטח", 27 במרס. <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3064084,00.html> 2005
8. אייזנקוט (לעיל הערה 2) וכן ראו לעיל הערה 4
9. ראו לעיל הערה 4
10. הדר פרבר, "פיגוע איידס תוכנן לביצוע בתל-אביב בערב חג פסח", 13.4.2004, <http://www.nfc.co.il/archive/001-D-43930-00.html?tag-15-22-02>
11. ראו לעיל הערה 1, עמ' 19
12. שם
13. שם, עמ' 14
14. שם, עמ' 22
15. שם, עמ' 22

המודיעין

בין מדע להרמנויטיקה

הסבר ופירוש המציאות המורכבת הם מהותה של הערכת המודיעין. בניסיונו לאתר את המתודה לביצוע מלאכה רגישה זו, כותב המאמר מבהיר כי המתודה המתאימה צריכה להימצא בקו התפר העדין שבין מדעי הטבע ומדעי החברה

אלקנה (אליק) בר

סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה באוניברסיטת אוקספורד. לשעבר קצין מודיעין

מלאכת המודיעין, המתבססת על איסוף מידע ועל עיבודו לצורך הפקת הערכות ותחזיות, זוכה אך לעתים רחוקות לתשומת הלב של תאורטיקנים ושל מומחים למתודולוגיה. אף-על-פי שההערכה המודיעינית היא ללא ספק אחד הנושאים המורכבים ביותר בביטחון הלאומי, מתברר כי החשיבה אודות השיטות והדרכים הנכונות לביצועה איננה מפותחת כלל ועיקר.

אחד הספרים היחידים שנכתבו בישראל אודות המתודה של הערכת המודיעין הוא "פילוסופיה של המודיעין" מאת יצחק בן-ישראל.¹ בספר זה נעשה ניסיון אמיתי לברר כיצד מתאפשרת עבודת המודיעין: מהו הקשר בין הידיעות הנאספות לבין תוצר העיבוד המכונה הערכה, האם בכלל קיים קשר כזה, וחשוב מכל - האם קיימת מתודה כללית להפקת הערכות מודיעין מדויקות, כלומר: הערכות המאפשרות לחזות נכונה את המציאות.

הדיון בספר נשען על האנלוגיה בין המודיעין לבין המדע (כוונת בן-ישראל היא למדע הקנוני, ולמעשה לפיזיקה). המדע והמודיעין, שניהם לדעת בן-ישראל מוסדות לבירור המציאות, שבהם ניתן לזהות תהליכים דומים למדי: הן המדען והן איש המודיעין מנסים להפיק תחזיות מתוך ממצאים אמפיריים. המדען מנסה לספק הסבר וחיזוי לגבי אופן פעולת הטבע, ולשם כך הוא עורך תצפיות וניסויים. באופן דומה, כאשר איש המודיעין נדרש לספק הסבר וחיזוי בנוגע לשאלה, למשל, האם פניה של סוריה למלחמה או לשלום, עליו לנסח הערכה המתבססת על ידיעות, שגם הן במובן מסוים תצפיות - על האויב, ולא על הטבע.²

אם קיים אפוא דמיון כה רב בין מדע למודיעין, אזי בחיפוש אחר מתודה כללית לעבודת המודיעין בן-ישראל מציע להיעזר בפילוסופיה המודרנית של המדע. בן-ישראל טוען כי דיון בפילוסופיה של המדע כמוהו כדיון בפילוסופיה של המודיעין: הלוגיקה של המדע ישימה כמעט כפי שהיא לעבודתו של איש ההערכה בתחום המודיעין.³

על בסיס טענה זו בן-ישראל מצייג, בין היתר, את הרלוונטיות ואת הבעייתיות של כלל האינדוקציה עבור אנשי המודיעין התרים אחר תקדימים מהעבר לצורך הסקת מסקנות לעתיד.⁴ כמו כן מוסבר עקרון ההפרכה של קרל פופר, המאפשר לפסול השערות שאינן עומדות במבחן הניסיון.⁵ בן-ישראל מוסיף לעקרונות אלה גם את הכלל של פופר הפוסל טענות חסינות בפני הפרכה, ומציג את חשיבותו בפסילת הערכות מודיעין שאינן מוסרות כל מידע לנמעניהן (כגון ההערכה "פני האויב לשלום, אם כי אין להוציא מכלל אפשרות כי פניו למלחמה").⁶

פילוסופיית המדע של פופר מוצגת כבסיס למתודה שאיש המודיעין יכול לאמצה, ואליה מתווספים שכלולים קלים ממשנתו של פילוסוף נוסף של

המדע, תומאס קון.⁷ בניגוד לפופר, טען קון כי הפרכת השערות וקונצפציות באמצעות עובדות אינה אסטרטגיה מעשית עבור אנשי המדע ואנשי המודיעין. מסתבר שעובדות הן תמיד תלויות פרשנות ותאוריה, ועל כן ההבחנה ביניהן מסובכת למדי. בפועל, כשתצפית אינה עולה בקנה אחד עם התאוריה, אנשי המדע נוטים שלא לנטוש את התאוריה, אלא לנסח מחדש כך שתוכל להסביר את התצפית החריגה. בן-ישראל גם מיישם את פילוסופיית המדע של קון בתחום המודיעין, וטוען כי הבעיה העיקרית בעבודת המודיעין איננה התעלמות מעקרון ההפרכה או ניסוח הערכות חסינות בפני הפרכה. הבעיה המרכזית היא שלאנשי המודיעין אין בדרך כלל עניין בשינוי התאוריה שפיתחו, גם כאשר יש אי התאמה קיצונית בין העובדות לבין הערכותיהם. לו היו אנשי המודיעין מתמקדים בניסוח שאלות שיעמידו במבחן את הערכותיהם - אזי הייתה מלאכת הערכת המודיעין משתכללת ומשתפרת בהתמדה.⁸

אם קיים דמיון כה רב בין מדע למודיעין, אזי בחיפוש אחר מתודה כללית לעבודת המודיעין בן-ישראל מציע להיעזר בפילוסופיה המודרנית של המדע

הדיון במתודה הנכונה עבור הערכת המודיעין מסתיים בנקודה זו, כשבן-ישראל מנסה לסכם את עקרונותיה לאור הדיון בפילוסופיה של המדע: על איש המודיעין לנסח השערות ולנסות להפריכן, ולשמור על תנאים חברתיים המאפשרים השמעת ביקורת על השערותיו. עליו לגלות רגישות לאי התאמות בין העובדות לבין הערכותיו, וכל העת לבדוק את ההשערות החבויות בעובדות עצמן. בדיקה זו צריכה להביא אותו לידי החלטה: עליו לזנוח את העובדה או את ההערכה.⁹

על השוואה בין המדע למודיעין

חלק הארי של טענת בן-ישראל באשר למתודה הנכונה לעבודת המודיעין מתבסס על השוואה בין מדע לבין מודיעין. בן-ישראל אמנם מצייג כמה טענות נגד אפשרויות להקבלה זו, אך הוא פוסל אותן במהרה בזו אחר זו, ומניח כי מכאן ואילך ניתן להתעלם מכל הבדל בין עבודת איש המודיעין לעבודתו של המדען.

כאמור, על רקע זה מציע בן-ישראל עבור המודיעין מתודה הנשענת על הפילוסופיה של מדעי הטבע ובפרט הפיזיקה (לראיה: הדוגמאות הנדונות לאורך הספר שאובות מעבודתם של אייזיק ניוטון

ושל פיזיקאים נוספים), והמחקר המודיעיני מוצג כתחום שאינו שונה מהותית מהמחקר של מדעי הטבע.

כנגד זאת ניתן לטעון כי איש המודיעין, הנדרש לנתח עובדות מתחום הפוליטיקה, הצבא והכלכלה, ולמקם את כולן בתוך הקשר היסטורי מסוים, עוסק בתחום הקרוב יותר דווקא למדעי החברה. לפיכך, למרות ההקבלה שמצא בן-ישראל בין מדעי הטבע למודיעין, אין להתעלם מכמה הבדלים מהותיים הקיימים בין השניים, וניתוח הטענה שלו מעלה סימן שאלה של ממש בנוגע לתקפותה.

מתברר כי בין העוסקים במדעי הטבע ובמדעי החברה (וכן בפילוסופיה של המדעים הללו) קיימת מחלוקת ערה בנוגע למשותף ולשונה בין שני התחומים הללו. במסגרת מחלוקת ארוכת שנים זו נוסחו כמה טיעונים השוללים את הדמיון בין מדעי הטבע ומדעי החברה, והם רלוונטיים בהחלט גם לדיון אודות המודיעין. בהקשר זה ניתן לתאר שתי עמדות עיקריות במחלוקת המדוברת:

- העמדה המאחדת - מדעי הטבע מתבססים על הסברים סיבתיים מובהקים או לפחות צריכים להתבסס על הסברים כאלה, ומדעי החברה אינם שונים מהם. עמדה כזו משתמעת מספרו של בן-ישראל ומהמתודה שהוא מציע לאנשי המודיעין.

- העמדה המבדילה - מדעי הטבע אכן מתבססים על הסברים סיבתיים מובהקים, אך במדעי החברה נדרשים הסברים שונים, ועל כן נדרשת גם מתודה שונה. המחזיקים בעמדה זו גורסים כי תופעות אנושיות אינן ניתנות להסבר באותם המונחים של תופעות הטבע, וכי התעלמות מההבדלים המהותיים בין שני סוגי התופעות הללו אף מכשילה את החוקר ומובילה להסברים מסולפים.¹⁰

כאמור, יישום הפילוסופיה של המדע של קרל פופר וכן של פילוסופים נוספים ממדעי הטבע בתחום המחקר המודיעיני תואם את העמדה שלפיה אין הבדל מהותי בין מדעי הטבע ומדעי החברה. לפי עמדה זו, המכונה לעתים העמדה הנטורליסטית (שמקורה במילה nature, טבע), המחקר בכל תחומי הידע הוא אחיד במאפייניו, ועל כן בכל המדעים נדרש ליישם מתודת מחקר אחידה, שמטרתה ניסוח הסברים בעלי אופי לוגי מובהק. על-פי אסכולה זו כל הסבר לכל תופעה צריך להתבסס על קריטריונים אחידים, ללא הבדל בין מדעי הטבע ומדעי החברה.

מן הראוי לעצור ולשאל האם אמנם ההסברים, שהחוקר נדרש לספק בתחום מדעי החברה והמודיעין, צריכים להיות זהים להסברים המנוסחים בתחום מדעי הטבע? האם יש להתעלם מהעמדה הגורסת כי קיים הבדל בין שני תחומי

לתארן באמצעות המטריצה הבאה: ¹⁴

העמודה השמאלית של המטריצה מייצגת את העמדה הנטורליסטית, המחפשת הסברים סיבתיים וקבועים הדומים לאלה של מדעי הטבע, ומוצגות בה שתי גרסאות אפשריות של עמדה זו כשהיא מיושמת במדעי החברה. הגרסה הראשונה מתמקדת בפעולות של הפרטים ותרה אחר הסברים המסתמכים על ההעדפות האישיות שלהם. כזו היא, למשל, תאוריית הפעולה הרציונלית של הכלכלנים והמומחים לתורת המשחקים - הפרט נוקט פעולה x משום שזו משרתת באופן המיטבי את התועלת העצמית שלו. חוקרים המחזיקים בגישה זו מניחים כי הפרט פועל משיקולי תועלת עצמית בכל תחומי החיים ולא רק בתחום הכלכלה, וכי התנהגותו ניתנת תמיד לניתוח אינסטרומנטלי: פעולותיו

הבנת נקודת המבט של הנחקר עשויה לשנות את ההסבר לתצפיות שהמדען אוסף, וללא הבנה זו הסברים אתנוצנטריים שאינם נאמנים לתצפיות

משמשות תמיד אמצעי להגשמת רצונותיו, והדבר היחיד המניע אותו היא סיפוק מאווייו. הגרסה השנייה מניחה כי קיימים מנגנונים חברתיים נסתרים, המפעילים על כל אדם לחץ סיבתי ומשפיעים על התנהגותו. על-פי גישה זו, חברה איננה רק אוסף של פרטים, ועל כן יש לבחון את פעולותיהם של בני אדם באופן הוליסטי ולהתמקד בהשפעה של מוסדות חברתיים, של מעמדות ושל מאפיינים קבוצתיים נוספים (כגון השתייכות אתנית) על ההתנהגות של קבוצות ושל פרטים בחברה. גישה זו מאפיינת, למשל, תפיסות סוציולוגיות-מרקסיסטיות (אך בהחלט לא רק אותן), המנתחות את המבנה המעמדי של החברה האנושית כבסיס להסבר של תהליכים היסטוריים, פוליטיים וחברתיים. תפיסות אלה מסבירות מדוע

כל מנהיג ינקוט פעולה Y כאשר יתקיימו התנאים A, B ו- C ? דרישה כזו להסבר מחייבת רק את אלה הקושרים כל פעולה אנושית לרציונליות, ואלה רחוקים מלייצג את כלל העוסקים במדעי החברה. יתרה מזו, עובדה היא שגם חקר הרציונליות מתקשה לספק הסבר לכל הפעולות האנושיות, בעוד מתודות מחקר אחרות (פרשניות והוליסטיות) מצליחות לעתים לספק הסברים משכנעים, אף שאינן מאפשרות תמיד לחזות ולנבא התפתחויות חברתיות.¹²

טענה שנייה נגד החלת הקריטריונים של מדעי הטבע על מדעי החברה קשורה למודעות העצמית המאפיינת את פעולתם של בני אדם. עובדה היא שבמדעי הטבע אין משמעות לשאלה כיצד תופס עצם דומם בעל מסה את המציאות. זאת בעוד חוקר מדעי החברה מייחס חשיבות רבה לאופן שבו מושא המחקר שלו תופס את המציאות. לדוגמה: במדעי החברה יש משמעות לשאלה כיצד מרגישה אישה בחברה פרימיטיבית, וכיצד משפיעה הרגשה זו על התנהגותה. במקרה זה הבנת נקודת המבט של הנחקר עשויה לשנות את ההסבר לתצפיות שהמדען אוסף, וללא הבנה זו הוא עלול לספק לתופעה הנצפית הסברים אתנוצנטריים שאינם נאמנים למציאות. חלק מאלה המחזיקים בעמדה זו סבורים כי בדיוק משום כך ההסבר במדעי החברה מחויב דווקא לחרוג ממונחים סיבתיים ולהעניק לתופעות גם פרשנות המתייחסת לנקודת המבט של הנחקר.¹³

על בסיס שתי הטענות הללו ניתן לומר כי איש המודיעין, העוסק לא אחת במתן הסבר וחיזוי לפעולות של בני אדם ושל חברות (societies), נדרש לכלים שונים מאלה של איש מדעי הטבע. עליו להתייחס לכוונות ולאמונות של הנפשות הפועלות ולא רק לפעולות הנצפות שלהם, משום שהתצפית לבדה לא תמיד תאפשר לו הבנה מלאה של המציאות. עליו להתייחס גם למשמעותם של כוחות חברתיים-תרבותיים המשפיעים על התנהגות בני האדם שבהם הוא מתבונן, ולהעניק להם את המשקל הראוי ביחס לרצונותיהם ולכוונותיהם. למעשה, לרשותו של איש מדעי החברה ושל איש המודיעין עומדות לפחות ארבע גישות אפשריות לניתוח פעולות אנושיות ותהליכים חברתיים, שניתן

בספר זה נעשה ניסיון אמיתי לברר כיצד מתאפשרת עבודת המודיעין: מהו הקשר בין הידיעות הנאספות לבין תוצר הטיבד המכונה הערכה, האם בכלל קיים קשר כזה, וחשוב מכל - האם קיימת מתודה כללית להפקת הערכות מודיעין מדיקות, כלומר: הערכות המאפשרות לחזות נכונה את המציאות

הידע הללו, ולפסול מתודות החורגות מהכללים של חקר מדעי הטבע?

על הסברים שונים במחקר המדעי

לרוב, הסבר במדעי הטבע נחשב ככזה כאשר הוא מנוסח במונחים של סיבתיים, ומושם בהקשר רחב יותר שגם מאפשר ניבוי. כך למשל, תנועת הירח סביב כדור הארץ מוסברת באמצעות כלל שלפיו כל גוף בעל מסה x יסתובב סביב כל גוף בעל מסה Y כאשר יתקיימו התנאים A, B ו- C . המחזיקים בעמדה הנטורליסטית יטענו כי גם ההסבר במדעי החברה צריך להתבסס על קריטריונים דומים כדי שייחשב להסבר ולא לתיאור.¹¹

כנגד עמדה זו, טוענים פילוסופים אחרים של המדע וכן חוקרים במדעי החברה, כי יש הבדל מהותי בין הבנה של תופעות פיזיקליות לבין הבנה של פעולות אנושיות. הכרה בהבדל זה מובילה למסקנה כי אין הכרח לחייב גם את מדעי החברה ליישם קריטריונים דומים לאלה של מדעי הטבע. האם הסבר לפעולה של מנהיג מדינה ייחשב לכזה רק אם

סיבתיות	פרשנות	
1	3	אינדיווידואליזם
2	4	הוליזם

בני אדם מסוימים מזדהים עם פעולה מסוימת בעוד אחרים מתנגדים לה.¹⁵

חשוב להדגיש כי בשתי הגרסאות של העמדה הנטורליסטית תימצא הקפדה על הסברים סיבתיים ועל יכולת הניבוי. אנשי תורת המשחקים ינסו לנבא, למשל, את תוצאותיה של מערכת בחירות באמצעות ניתוח מתמטי-כמותי, המניח כי כל אדם ינסה להפיק את התועלת המרבית שלו באמצעות בחירת המפלגה המועדפת עליו ולייחס משמעות שולית לאידאולוגיה ולטאמנות של קבוצות אתניות מסוימות לערכים או לדמויות ציבוריות נערצות. לעומתם סוציולוגים מרקסיסטיים ינבאו את תוצאתן ההכרחית של הבחירות על-פי ניתוח המבנה המעמדי של החברה ועל בסיס מאזן הכוחות בין המעמד השליט למעמדות הנשלטים.¹⁶

העמודה הימנית במטריצה שלעיל מציגה את החלופה להסברים הסיבתיים-פיזיקליים. זוהי הגישה הפרשנית המתמקדת בהבנה הפנימית של החברה הנחקרת וטרה אחר המשמעות של הפעולות הנצפות (ולא אחר הסיבות שגרמו להן). המחזיקים בגישה זו טוענים כי "משמעות" היא קטגוריה אנושית ייחודית, שאינה חלה על התופעות הנחקרות במדעי הטבע: לפעולה האנושית יש תמיד תכלית וכוונה, היא מושפעת מערכים ומציפיות נורמטיביות (שלרוב אינן רציונליות), ובנוסף מתלווה אליה הבעת רגש.

גישת הפרשנות או בשמה הלועזי - הרמנויטיקה (מן המילה היוונית hermeneus - פרשן, מתורגמן) מדגישה את ההקשר שבו בוצעה פעולה מסוימת, ועל כן היא מתמקדת בכוונותיהם של מושאי המחקר וכן בנורמות ובערכים לשם הבנת התנהגות אנושית ותהליכים חברתיים. על-פי גישה זו התצפית לבדה אינה מאפשרת להבחין בין פעולות דומות שמשמעותן שונה, ומכאן החשיבות של הבנת הפעולה הנצפית מנקודת המבט של מושא המחקר. לדוגמה, ללא הבנת ההקשר והכוונה לא ניתן להבין את ההבדל המהותי בין דמעות של עצב לבין דמעות של שמחה. בשני המקרים תתאר התצפית אדם בוכה, אך התמקדות בהקשר ובכוונה תאפשר להבחין בהבדל בין בכי מסוג אחד לבין בכי מסוג אחר.¹⁷

כפי שניתן לראות במטריצה, גם הגישה הפרשנית נחלקת לשתי גרסאות: אינדיווידואליסטית והוליסטית. על-פי הגרסה הראשונה המשמעות של פעולות אנושיות היא בראש ובראשונה סובייקטיבית, ומשום כך על המחקר להתמקד בפעולות של הפרט ובמשמעות שהוא מייחס לפעולותיו. ניתן לומר כי חוקרים הנוקטים את הגישה הפרשנית-אינדיווידואלית, סבורים כי חברה היא סך הפרטים המרכיבים אותה, ועל כן הם מסרבים להתבונן בחברה כעל יש נפרד המכונן

כוונות או רצונות בקרב בני אדם. לטענתם, כל אדם הוא שחקן פעיל ובעל אישיות - יש לו כוונות עצמאיות, ערכים שגיבש לעצמו ורצונות עצמאיים, ויש להבין את התנהגותו לנוכח כל אלה.¹⁸

הגרסה השנייה מתמקדת גם היא במשמעות, אך במקרה זה מדובר בהבנת המשמעות כפי שהיא מתבטאת בין היתר בתרבות, במנהגים ובשפה. אלה משותפים לכלל בני האדם, ומשמעותם אינה סובייקטיבית. על כן החוקרים הדוגלים בגישה זו ינסחו הסברים הוליסטיים לתהליכים חברתיים, מבלי לנתח כל פרט ופרט בנפרד. בנוסף, יתמקדו חוקרים אלה בהשפעתם של תפקידים חברתיים על התנהגותם ועל הכרעותיהם של בני אדם מתוך ההנחה כי בני אדם יפעלו תמיד בהתאם לתפקיד שהם ממלאים בחברה. לדוגמה: ההסבר להתנהגותם השונה של שני אנשים יתבסס בראש ובראשונה על העובדה שהאחד הוא איש צבא בעוד השני הוא פוליטיקאי.

ניתן לציין כי הסיבה לכך שלרשות חוקרי מדעי החברה עומדות לפחות ארבע גישות אפשריות להסבר נעוצה בעובדה שניתן גם לנסות ולשלב בין אינדיווידואליזם והוליוזם כדי לנסח הסברים המייחסים השפעה רבה לסוגים שונים של כוחות הפועלים על בני האדם.¹⁹

ייטב לאיש המודיעין אם יכיר את מתודות החקירה השונות של מדעי החברה והטבע כדי שיוכל לאפשר לעצמו הבנה מלאה של מרחב התופעות האנושיות

לפיכך, ניתן ללמוד כי הכרה בייחוד של מדעי החברה כתחום מחקר הבוחן תופעות שונות מאלה הנבחנות במדעי הטבע, מאפשרת לגלות מגוון רחב של מתודות חקירה, שכל אחת מהן מצליחה להסביר תופעות מסוימות, אך נכשלת בניסיון להסביר אחרות. במסגרת מאמר זה לא אדון בכשלים ובעיות של כל אחת מהמתודות השונות, ועל כן בשלב זה אסתפק בקביעה כי ייטב לאיש מדעי החברה ולאיש המודיעין אם יכיר את כולן, כדי שיוכל לאפשר לעצמו הבנה מלאה של מרחב התופעות האנושיות.

על הבחירה בין סוגי הסבר שונים

אם אשוב בשלב זה לטענה כי המחקר המודיעיני דומה במקרים רבים למחקר בתחום מדעי החברה, יתגלה קושי להחיל על עבודת המודיעין את המתודה של מדעי הטבע כפי שהיא, כפי ששאף לעשות בן

ספר נוסף של פרופ' יצחק בן-ישראל הדן בסוגיית הערכת המודיעין

ישראל. זאת משום שהתברר עתה כי פילוסופיית המדע של פופר והמתודה הנגזרת ממנה הן רק חלק מהארסנל שצריך לעמוד לרשותו של איש המודיעין בניסיונותיו להסביר את המציאות.

עם זאת, ברור לחלוטין שיש מקום רב גם למתודה שהציע בן-ישראל ולהסברים סיבתיים (נעדי פרשנות) במחקר המודיעיני, ויעידו על כך דוגמאות למכביר: החל בתצפיות המפריכות שהיו יכולות להוביל לשבירת הקונצפציה ששררה לפני מלחמת יום הכיפורים, וכלה במודלים של תורת המשחקים המסבירים היטב את התנהלות מנהיגי ארצות הברית וברית המועצות בעת משבר הטילים בקובה.

אם כך, מתי על איש המודיעין להסתמך על הסברים סיבתיים, ומתי עליו להשאיר מקום לפרשנות? מענה אפשרי לשאלה זו ניתן למצוא דווקא בספרו של בן-ישראל, המזכיר ומתאר ארוכות את דמותו של ר'ו' גיונס, ראש המודיעין המדעי הבריטי במלחמת העולם השנייה.

גיונס, פיזיקאי בהשכלתו, שהתבקש על-ידי צירציל לסייע למאמץ המלחמתי בזמן מלחמת העולם השנייה, כתב ספר עב כרס אודות פעילותו שלו בשנות המלחמה.²⁰ בן-ישראל הסתייע בספר זה וכן בהתכתבויותיו ובפגישותיו עם גיונס לצורך ניסוח המתודה להערכת המודיעין. אלא שעיון

פיגוע באוטובוס אגד בחיפה ב-5 במרס 2003. בפיגוע נהרגו 17 אנשים ונפצעו 53 | הבנת המשמעויות שיש לפעולת ההתאבדות בעיני המתאבד ובעיני החברה שאליה הוא משתייך עשויה לתרום להבנת התופעה וכן להצביע על הגורמים העיקריים המשפיעים על המוטיבציה של מתאבדים פוטנציאליים לבצע פיגועי התאבדות

פלסטינים לא רק שאינה נראית סבירה, אלא אף איננה תואמת את המציאות. ההסבר הרציונלי לפעולות ההתאבדות שביצעו עשרות פלסטינים בעשור האחרון גם לא מאפשר לישראלים להבין מדוע פלסטינים מסוימים בחרו להתאבד, בעוד רבים אחרים, שלהם מאפיינים סוציו-אקונומיים דומים, נמנעים מכך.²¹

גם הגישה הסיבתית-הוליסטית אינה מאפשרת להציג הסבר משכנע לתופעת המתאבדים. ניתוח של מנגנונים חברתיים נסתרים הגורמים לצעירים פלסטינים לבחור בהתאבדות מעורר את הרושם כי הצעיר הפלסטיני אינו מודע כלל לגורמים האמיתיים המביאים אותו לבחור בהתאבדות. הסבר מעין זה נשמע תמוה, במיוחד נוכח העובדה שהמתאבדים נוטים להצהיר באופן ברור על המניעים לביצוע פעולת ההתאבדות, ואלה שונים מאוד מהמניעים הנסתרים שתציע הגישה הסיבתית-הוליסטית. מטרידה במיוחד העובדה שהסבר כזה מעלה ספק באשר למידת האחריות של המתאבד לפעולותיו, שכן אם המתאבד פועל בהשפעת גורמים חברתיים שאיננו מודע להם כלל, כיצד ניתן לתבוע ממנו אחריות למעשיו?

לעומת שתי הגישות הסיבתיות, יתמקד הניסיון להסביר את תופעת המתאבדים בעזרת שתי

אם כך, מתי על איש המודיעין להסתמך על הסברים סיבתיים, ומתי עליו להשאיר מקום לפרשנות?

בלבד? לטענתי, התשובה לשאלה זו היא שלילית. הסתמכות על הגישה הנטורליסטית בלבד עלולה להוביל להסברים פשטניים מדי לחלק לא מבוטל מהתופעות האנושיות וממהתליכים המתרחשים בכל חברה. במקרים מסוימים גישה זו לא תאפשר להבין לעומקה את המציאות, לא כל שכן לנסח הערכות מודיעין מדיקיות.

ניתן להמחיש בעיה זו באמצעות תופעת המתאבדים הפלסטינים ולנסות להסבירה באמצעות גישות המחקר השונות המופיעות במטריצה. כל ניסיון להחיל על המתאבדים הסבר סיבתי-אינדיווידואלי ייתקל מיד בבעיה קשה: כיצד ייתכן שאדם בוחר בהתאבדות כפעולה שמטרתה השגת מרב התועלת העצמית שלו? הרי המתאבד אינו נהנה מתוצאות חיוביות כלשהן של מותו. גם הניסיון לתאר את התהליך שהוביל להתאבדות כבחירה בפעולה היעילה ביותר להשגת המטרה אינו מוצלח: המחשבה שבאמצעות פעולת התאבדות יוכל אדם יחיד לשנות את המציאות הפוליטית בין ישראל

בספרו של גיונס מגלה כי רובן המכריע של השאלות, שאותן נדרש לפתור בעת המלחמה, היו שאלות מודיעיניות טכניות: מהן יכולותיו של טיל גרמני מדגם מסוים או כיצד מגלה המכ"ם הגרמני את המטוסים הבריטיים במרחק רב מאדמת גרמניה. זהו סוג אחד מני רבים של שאלות מודיעיניות, והוא שונה מהותית מסוגים אחרים. סוג נוסף של שאלות מודיעיניות, שנוטה לעורר ויכוחים רבים יותר בקרב אנשי המודיעין, והוא סוג השאלות המדיניות-חברתיות: האם פניו של מנהיג מסוים לשלום או למלחמה? האם במערכת הבחירות הקרובה במדינת אויב תזכה מפלגה קיצונית או מפלגה מתונה?

באופן לא מפתיע, מתברר שהבחנה בין שני הסוגים הללו של שאלות מודיעיניות תואמת להבחנה שברך כלל נעשית בדיוני מודיעין - בין יכולות לבין כוונות. במחקר היכולות של האויב (מספר הדיוויזיות הכשירות, הטכנולוגיות המיוחדות שיש לכוחותיו השונים וכדומה) אכן ניתן להיעזר רבות במתודה מדעית הדומה לזו של מדעי הטבע, ולעתים נדירות יותר יש לעבור למתודה פרשנית. השאלה המתבקשת היא האם מחקר של כוונות האויב ומנהיגיו וניסיונות להסביר מהלכים אסטרטגיים (מדיניים או צבאיים) שנקטה הנהגת האויב, יכולים להסתמך על מתודה כזו

הגישות הפרשניות בנייתוח הערכים של החברה הפלסטינית ובציפיות הנורמטיביות שלה מהצעירים הפלסטינים. חשיפת המסרים הבלתי כתובים של החברה הפלסטינית המתבססים על התרבות, המנהגים והשפה (וכן על ההיכרות עם רמת החיים והמצוקות המאפיינות חברה זו) עשויה לאפשר לחוקר למקם את פעולת ההתאבדות בתוך הקשר היסטורי, סוציולוגי ודתי ובכך לתרום רבות להבנת תופעת ההתאבדות.

מובן שבנקיטת הגישה הפרשנית (הן בגרסה האינדיווידואליסטית והן בגרסה ההוליסטית) טמון גם קושי לא מבוטל: מצד אחד הניסיון להבין את המתאבדים מתוך נקודת המבט שלהם עלול לגרום לחוקר להתמקד ב"עצים" במקום ב"יער" כולו, ומצד שני כל ניסיון להכללה ולמחקר השוואתי

הכללים שניסח בן-ישראל כמתודה למחקר המודיעיני עשויים להתברר כיעילים למדי לפתרון חלק ניכר מהבעיות שעמן אנשי המודיעין נדרשים להתמודד

יגרום בהכרח לעיוות נקודת המבט הייחודית של כל פרט. על כן מתעורר הקושי בניסוח הסבר שיהיה בעל משמעות עבור אדם הניצב מחוץ לתרבות הפלסטינית. מאחר שיכולת ההכללה והניבוי של הגישה הפרשנית היא מוגבלת ביותר, נראה שנקיטת הגישה הפרשנית אינה מקילה על ניסוח מסקנות מעשיות באשר לעתיד תופעת המתאבדים: האם היא צפויה להתרחב או להצטמצם? האם ניתן בכלל לנקוט אמצעים שישפיעו על המתאבדים או שהדת והמנהגים ימשיכו להוביל את הפלסטינים לנקוט פעולות התאבדות כחלק מתרבות הטבעה בהם?

עם זאת, נקיטת הגישה הפרשנית מסייעת להבין בצורה הטובה ביותר את הלך הרוח המוביל אדם לביצוע פעולת התאבדות. הבנת המשמעויות שיש לפעולת ההתאבדות בעיני המתאבד ובעיני החברה שאליה הוא משתייך עשויה לתרום להבנת התופעה וכן להצביע על הגורמים העיקריים המשפיעים על המוטיוויה של מתאבדים פוטנציאליים לבצע פיגועי התאבדות. בהקשר זה יש להבהיר כי אין לפרש את נקיטת הגישה הפרשנית כמתן לגיטימציה לפעולות ההתאבדות ולהרג של אזרחים באופן חסר אבחנה. לדעתי יש הבדל ברור בין נקיטת גישה הרמנויטית ובין הזדהות ומתן לגיטימציה, ואין להסיק מכך כי החוקר מסכים עם התופעה או משלים עמה.

ניתן להעריך כי בן-ישראל, מתמטיקאי ופיזיקאי בהשכלתו (בנוסף להיותו ד"ר לפילוסופיה), הושפע לא רק מספרו של גיונס, אלא גם ממתודת המחקר הנלמדת ומיושמת בתחום מדעי הטבע, ועל כן הוא התמקד בהסברים סיבתיים וברלוונטיות שלהם למחקר המודיעיני. אין ויכוח על כך שאנשי המודיעין עשויים למצוא עזר רב במתודה שניסח בן-ישראל, אך כדי שתהיה זו מתודה שלמה, יש להוסיף לה גם את מתודות המחקר הפרשניות. על אנשי המודיעין לברר בכל פעם מחדש על איזו משבצת במטריצה עליהם לעמוד, משום שרק התמהיל בין הסברים סיבתיים ופרשניים, לצד ההכרה בשוני הרב שבין הדגשת האינדיווידואליזם לעומת הדגשת ההוליסם, יוכל לאפשר את ברור המציאות לאשורה.

כאמור, הכללים שניסח בן-ישראל כמתודה למחקר המודיעיני עשויים להתברר כיעילים למדי לפתרון חלק ניכר מהבעיות שעמן אנשי המודיעין נדרשים להתמודד. זוהי ללא ספק תרומה רבה וחשובה לעיסוק במתודולוגיה של המודיעין, שבאופן תמוה כמעט ואינה מטרידה את העוסקים במלאכת ההערכה והמחקר. הסיבה שהמתודה שהציע בן-ישראל נותרה חסרה היא שספרו אינו מתייחס באופן מספק לקו התפר העדין והמורכב שבין מדעי הטבע ומדעי החברה.

מאמר זה נועד להבהיר מדוע בעת ניסוח המתודה של המודיעין, לא ניתן להתעלם מקו התפר בין שני תחומי הידע הללו. היות והספרות העוסקת במחקר המודיעיני ובשיטותיו היא מעטה, טוב יעשו אנשי המודיעין אם ירכשו את השכלתם הן בתחום מדעי החברה והן בתחום מדעי הטבע, כדי לסגל לעצמם הרגלי חשיבה מתאימים. אולי כך יימנעו מהטעויות שכבר סימנו עבורם פילוסופים וחוקרי מדעי החברה.

תודתי לד"ר גדי פרודובסקי על שפתח בפניי צוהר לפילוסופיה של מדעי החברה.

הערות

1. יצחק בן-ישראל, *הפילוסופיה של המודיעין*, תל-אביב, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1999
2. שם, עמ' 9, 14-15, 40
3. שם, עמ' 17
4. שם, עמ' 37-41, 50-52
5. שם, עמ' 45-50, 61-75
6. שם, עמ' 53-58
7. שם, עמ' 106-111
8. שם, עמ' 73-86
9. שם, עמ' 105-111
10. שתי עמדות נוספות, שמפאת קוצר היריעה לא אעסוק בהן במסגרת המאמר הן אלה: א. מדעי הטבע אינם מתבססים רק על הסברים

- סיבתיים מובהקים, וגם אינם צריכים להתבסס רק על הסברים שכאלה, ובכך הם דומים למדי למדעי החברה
- ב. מדעי הטבע אינם מתבססים רק על הסברים סיבתיים מובהקים, ועדיין יש הבדל בינם לבין מדעי החברה, שם סוגי ההסבר והמתודות נרחבים בהרבה
11. ראו לדוגמה: ק' ג' המפל, "הסבר במדע ובהיסטוריה", בתוך אלעזר וינריב (עורך), *חשיבה היסטורית: קובץ מאמרים בפילוסופיה של ההיסטוריה*, תל-אביב, האוניברסיטה הפתוחה, 1985
 12. Martin Hollis, *The Philosophy of Social Science*, Cambridge University Press, 1994, pp. 5-20
 13. שם, עמ' 16-20
 14. מטריצה זו מופיעה בספרו של הוליס (לעיל הערה 12). את המונחים המופיעים במטריצה שבספר זה תרגמתי לעברית באופן חופשי למדי (ולאו דווקא בהתאם למשמעותם המקובלת באנגלית) לצורך מאמר זה
 15. ראו הסברים נטורליסטיים-הוליסטיים בסוציולוגיה אצל אמיל דורקהיים, *הכללים של המתודה הסוציולוגית*, רסלינג, 2006, עמ' 57-93
 16. ניתן לתאר את הגישה האינדיווידואליסטית ככזו המספקת הסברים במבנה של bottom up, המתבסס על יחידים שסכום הפעולות של כל אחד ואחד מהם הוא שיוצר את המציאות החברתית; זאת בעוד הגישה ההוליסטית מספקת הסברים על-פי מבנה הפוך - top down, שעל-פיו המציאות מוכתבת ליחידים, והם פועלים בתוכה בהתאם למעמדם, למינם וכדומה
 17. הוליס (לעיל הערה 12), עמ' 144
 18. ראו למשל: Jon Elster, *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, Cambridge University Press, 1989, pp. 3-13, 91-124
 19. השילוב בין שתי העמדות של הטבלה, כלומר בין נטורליזם (או סיבתיים) לבין פרשנות הוא קשה הרבה יותר, ועל כן נדיר להיתקל בניסיון לחבר שתי גישות אלה להסבר אחד
 20. ר' ו' גיונס, *מלחמה סודית ביותר*, תל-אביב, מערכות, 1984
 21. גם הניסיון להחיל את ההסבר הסיבתי-אינדיווידואלי על החברה הפלסטינית כולה ולראות בה "שחקן" המנסה להפיק את מרב התועלת על-פי עקרונות הבחירה הרציונלית אינו מוצלח. ניסיון כזה מתחמק מהשאלה מדוע דווקא פלסטינים מסוימים בוחרים למות בעוד אחרים נמנעים מכך. על כן הוא אינו מאפשר לתת הסבר מלא (ולא כל שכן מענה אופרטיבי מתאים) לתופעה זו

על חטא הגאווה ועל בעיית הערכים בצה"ל

מה גרם לכך
שיחידות שונות
ונפרדות כשלו
בעת ובעונה אחת
במלחמת יום
הכיפורים? כותב
המאמר מבקש
להדליק נורת
אזהרה ולהסב את
תשומת הלב לאחד
הגורמים שעשויים
להוביל לכישלון
המערכתי הבא

הניצחון המזהיר במלחמת ששת הימים טשטש את הצורך לערוך תחקיר מקצועי, ודאי שלא תחקיר שמטרתו לבחון את בעיית הערכים

◀ **עדו רבניץ**
חוקר בתחום המשפט והכלכלה

המחדל

מלחמת יום הכיפורים הייתה ללא ספק הכישלון הצורב ביותר בתולדות צה"ל, בעיקר עקב מחיר הדמים הנורא. תחושת חוסר הנחת מביצועיו של צה"ל כארגון התעצמה נוכח ההיקף הנרחב של הכשלים בתפקודו. הכשל המרכזי היה של המודיעין, אולם הוא לא היה היחיד. אליו התווספו כשלים נוספים כגון תעדוף של השריון וחיל האוויר אל מול צמצום והזנחה של התותחנים והחי"ר; חוסר מוכנות של הימ"חים; ציוד שלא הותאם למשימה; תורת לחימה ישנה שלא תאמה את איומי הטילים באוויר וביבשה (יוצא דופן היה חיל הים, שלמד את לקחי הפגיעה באח"י אילת במלחמת ההתשה); והפעלה לקויה ודוגמטית של הכוחות (למשל, הסתערויות הפרשים החזיתיות של השריון על מערכי הני"ט המצריים). לאחר המלחמה נעשו מאמצים בחלק מאגפי צה"ל לתקן את הליקויים, להצטייד ולארגן מחדש את היחידות כדי להתכונן למלחמה הבאה. אולם שאלה אחת, כך נראה, לא נדונה באופן שיטתי - מה גרם לכך שאנשים רבים כל כך, ביחידות שונות ונפרדות כשלו בעת ובעונה אחת? האם היה זה מקרה שקציני האפסנאות כשלו במקביל למפחתי תורת הלחימה? האם לא היה שום קשר בין הכישלון של כוחות האוויר לזה של כוחות היבשה ולכישלונם של אגף המודיעין? קיומן של הבעיות כמעט בכל הצבא אמורה הייתה להדליק נורת אזהרה וללמד על בעיה מערכתית. כאשר יש בעיה מערכתית לא די בתיקון הכשלים שכבר התגלו. במקרה כזה יש לתקן את הגורם

להיווצרותם כדי למנוע את הכשלים של המלחמה הבאה.

הבעיה המערכתית

הטיפול בבעיה מערכתית הוא מורכב. אין די בהפקת לקחים ובתחקור האירוע, אלא יש הכרח להבין מה גרם לחוסר היכולת של המערכת להתמודד עם האתגרים שעמדו בפניה. מלחמת יום הכיפורים, למשל, מאפשרת להרחיב את הדיון ולכלול בו לא רק את ההיבטים המקצועיים אלא גם את ההיבטים הקשורים לערכים. לא לחינם השתרשה בתודעה הציבורית התובנה שמלחמת יום הכיפורים הייתה מחירו של חטא ההיבריסי - חטא הגאווה. אופן ההתבטאות של מנהיגי המדינה וראשי מערכת הביטחון בין מלחמת ששת הימים ויום הכיפורים לא השאיר מקום לספק. המכנה המשותף של הכישלונות בכל הצבא היה, בין השאר, גם תוצאה של שחצנות. תופעה זו הובילה לזלזול ביכולות של האויב ולמוכנות חלקית בצה"ל. בעניין הזה לא היו שונים קציני המודיעין והאפסנאות מחברייהם הלוחמים, ולכן ניתן היה להגדיר את השחצנות

לגישה, שעל-פיה הכישלון הצבאי אינו משקף רק בעיה מקצועית, אלא הוא גם מעיד על בעיה הקשורה לסולם הערכים, יש שורשים עתיקים בהיסטוריה היהודית

כבעיה מערכתית.

הפניית הזרקור גם אל בעיית הערכים, אילו נעשתה, הייתה מאפשרת תיקון עמוק של אחת הסיבות המרכזיות לכישלון. לעומת זאת התעלמות מההיבט הזה השאירה את אחד הגורמים המרכזיים ללא טיפול, ומכאן קצרה הייתה הדרך לכישלונות נוספים. אמנם בתחום זה צה"ל במידה רבה הוא תבנית נוף הציבור הישראלי, והמאפיינים שלו מושפעים לא מעט מהמגמות בחברה הישראלית, אולם אין בכך כדי לפטור את הארגון מעיסוק בנושא זה. יתרה מזו, כמו בתחומים אחרים צה"ל יכול להיות חוד החנית של השינוי הנדרש.

החטא ועונשו

לגישה זו, שעל-פיה הכישלון הצבאי אינו משקף רק בעיה מקצועית, אלא הוא גם מעיד על בעיה הקשורה לסולם הערכים, יש שורשים עתיקים בהיסטוריה היהודית. אחת הדוגמאות המובהקות לכך היא סיפור המלחמה של צבא ישראל בפיקודו של יהושע בן נון כנגד העיר עי.¹ צבאו של יהושע חנה בבקעת הירדן סמוך ליריחו, שהובסה בקרב קצר לאחר שבדרך נס נפלו בפתאומיות חומותיה הבלצורות. לאחר הניצחון הגדול של יהושע כוח סיור קטן אל העיר עי ששכנה בהרי בנימין (סמוך לרמאללה של היום). בעקבות הדיווח של כוח הסיור הוחלט לשלוח כוח צבאי מצומצם להתקפה כנגד עי, והוא תקף את העיר חזיתית. המגינים של העיר פתחו במתקפת נגד כנגד הצבא הישראלי, הניסו אותו וגרמו לו לאבדות בנפש. הגעתם של החיילים המוכים אל המחנה בבקעה עוררה סערה

איור: נורית צרפתי, באדיבות אתר "דעת"

כיבוש העיר עי | אחת הדוגמאות המובהקות לבעיה הקשורה לסולם הערכים היא סיפור המלחמה של צבא ישראל בפיקודו של יהושע בן נון כנגד העיר עי

לאדם צריך להיות שפל רוח במאוד".⁵ כלומר דווקא ההצלחה צריכה לגרום לענווה עמוקה יותר. תהליך כזה נוצר כשלאחר הצלחה נערך תחקיר מעמיק הבוחן "מה היה קורה אילו...". כך למשל, אילו לאחר מלחמת ששת הימים היה נערך תחקיר כזה, תחקיר שהיה בוחן מה היה קורה אילו היו המצרים נכנסים לסיני ופותחים מיד בהתקפה, ייתכן שהיה מתברר כבר אז מצבם העגום של הימ"חים ושל מערך הגיוס. גילויים כאלה היו מחייבים לקיים גם תחקיר הקשור לסולם הערכים למרות ההצלחה, והם היו מגדילים את הסיכוי לניצחון נוסף.

שינוי ארגוני של סולם הערכים

לאחר קיום תחקיר שבחן את סולם הערכים, יש לפעול לשינוי הנדרש. במקרים שבהם בעיית הערכים היא מערכתית ואינה אופיינית ליחידה מסוימת, ייתכן מאוד ששינוי ארגוני יוכל לתת לה מענה. בהקשר זה ניתן להזכיר את הקמת יחידה 101 בשנות ה-50 כמענה לבעיית הערכים. לפני הקמת היחידה נחל צה"ל סדרה של כישלונות מביכים בפעולות התגמול. בחלק מהפעולות חזרה היחידה התוקפת לבסיסה לפני ביצוע המשימה המיועדת משום שנפגע אחד מלוחמיה. מפקדי הצבא זיהו בעיה של דבקות במשימה, והחליטו שיחידה 101 תהיה חלוצה בתחום ותוביל אחריה את צה"ל כולו.

גם הקמת יחידת "איפכא מסתברא" בחיל המודיעין לאחר מלחמת יום הכיפורים, שתפקידה היה לערער על הקונצפציה השלטת בחיל, ביטאה הכרה וטיפול בבעיה זו. אם חיל המודיעין לקה בשחצנות שמנעה דיון אמיתי בהערכות של החיל ערב המלחמה, הרי היחידה החדשה הייתה מעין "חזרה בתשובה", כלומר היא לא רק שיקפה שיפור ארגוני טכני, אלא גם אימוץ של ענווה בארגון. היא מיסדה את הנכונות של ראשי החיל לשמוע דעות נוספות ולאפשר דיון פתוח על פרשנות המידע הגולמי.

אם כן, תחקיר מערכתי שלם חייב לכלול התייחסות לסולם הערכים. הוא חייב לאפשר ואף ליוזם דיון פתוח בתשתית הערכים של הארגון מתוך נכונות וענווה לגלות גם בעיות. תחקיר מסוג זה יוכל להוביל לשינוי ארגוני שמטרתו התמודדות חזיתית עם בעיה זו. הוא יקטין את הסיכויים לכישלונות בעתיד, וייתכן שבמבט לאחור הוא גם יהפוך את הכישלון הצורב לרגע המפנה של הארגון.

הערות

1. יהושע ז-ח
2. יהושע ז 5
3. יהושע ז 11
4. יהושע ח 2
5. רבי שניאור זלמן מלאדי, אגרת ב

אנשי יחידה 101 ואנשי הצנחנים לאחר האיחוד | מפקדי הצבא זיהו בעיה של דבקות במשימה, והחליטו שיחידה 101 תהיה חלוצה בתחום ותוביל אחריה את צה"ל כולו

תחקיר מערכתי שלם חייב לכלול התייחסות לסולם ערכים, ולאפשר ואף ליוזם דיון פתוח בתשתית הערכים של הארגון מתוך נכונות וענווה לגלות גם בעיות

הערכים והטיפול בה, הגיע תורו של השינוי הצבאי. שינוי זה התבטא במקרה של העיר עי בירידה אל קרקע המציאות, בקריאה נכונה של יכולות הכוח של צבא ישראל ושל היריב, בתכנון הולם של הקרב וגם בביצוע נחוש.

תחקור הניצחון

קשה יותר מתחקיר לאחר כישלון הוא התחקיר לאחר ההצלחה. בתחומים רבים חשפה מלחמת יום הכיפורים כשלים שהיו קיימים כבר במלחמת ששת הימים. כך למשל, איכות הימ"ח במלחמת ששת הימים הייתה גרועה מאוד, אולם תקופת ההמתנה בת שלושת השבועות אפשרה סגירה של הפערים והכנה נאותה של הכוחות לחימה. הניצחון המזהיר במלחמת ששת הימים טשטש את הצורך לערוך תחקיר מקצועי, ודאי שלא תחקיר שמטרתו לבחון את בעיית הערכים.

במידה מסוימת יש דמיון בין מצבו של צה"ל לבין כיבוש העיר יריחו שהוזכר קודם. דווקא הניצחון המדהים סימא את עיני המנהיגים מלהכיר ביכולותיהם האמיתיות, זאת בניגוד למה שהורה לתלמידיו רבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד: "שבכל חסד וחסד שהקדוש ברוך הוא עושה

ציבורית: "יומס לבבעהם ויהי למים".² התחושה הייתה שכל מסע הכיבוש של ארץ ישראל עומד להיכשל. בעיצומו של משבר המנהיגות החמור התגלה אלוקים אל יהושע, אולם במקום לנחם אותו ולחזק את ידיו הוא אמר לו: "חטא ישראל [...] וגם לקחו מן-החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם".³ דברי אלוקים התייחסו להחלטה שקיבלו בני ישראל שלא לקחת שלל מהעיר יריחו, אולם החלטה זו הופרה, כך התברר. בשלב הזה החל יהושע לעסוק בבעיית הערכים. הוא הניח לשאלה הצבאית הבוערת וחיפש את הלוחם שלקח את השלל. הלוחם נמצא ונענש בחומרה רבה מאוד. רק לאחר מכן התפנה יהושע לעסוק בשאלה הצבאית, וגם אז נכונה לו הפתעה. אלוקים הורה לו לעלות עם כל צבאו אל עי ולתקוף באופן מתוחכם "שיס" לך ארב לעיר מאחריה".⁴ כוח הסחה תקף חזיתית ונסוג מפני התקפת הנגד של מגיני עי, ואילו כוח אחר ניצל את ההזדמנות, פרץ לעיר הפתוחה והריקה מלוחמים ושרף אותה באש.

הטיפול בשני המישורים - קודם הערכי ואחר כך המקצועי, נתן מענה כולל לכישלון. יהושע הבין שלקחת שלל על-ידי היחיד היא קצה הקרחון של בעיה מערכתית, ושיש קשר בינה ובין הכישלון הצבאי בעי. כאשר אדם לוקח שלל לאחר ניצחון שנגרם בעקבות נס שהתרחש, הרי זו ראייה שהוא מתעלם מהנס וזוקף לעצמו את הניצחון. באופן רחב יותר תופעה כזו משקפת תחושת ביטחון עצמי מופרזת וחסרת בסיס. לנוכח זאת אך טבעי הוא חוסר המוכנות בקרב הבא. הביטחון העצמי המוגזם שנוצר בטעות בקרב הראשון התנפץ אל סלעי המציאות בקרב השני. לאחר איתור בעיית

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל

פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית מקורית

השנה תיערך התחרות השמינית על פרס הרמטכ"ל לכתיבה בענייני צבא וביטחון. יכולים להשתתף בתחרות מאמרים בעברית בנושאי צבא וביטחון שכתבו אנשי צבא בשירות חובה או קבע ואשר ראו אור ב"מערכות" או בביטאון מקצועי אחר בצה"ל לאחר ינואר 2006.

את המאמרים יש לשלוח לד"צ 02432, צה"ל או לפקס שמספרו 03-5694343. כותבי המאמרים הזוכים יזכו בתווים לרכישת ספרים ובתעודות הערכה. הפרסים יחולקו בטקס המשותף לתחרות זו ולתחרות היחידה המצטיינת.

חגי גולן, סא"ל
מפקד "מערכות"

נאומי הניעה לעידוד רוח הלחימה

מהעת העתיקה ועד מלחמות ישראל

מאז ומעולם נהגו מנהיגים ומצביאים לשאת דברים בפני לוחמיהם בטרם יצאו לקרב. נאום מוצלח מאפשר לחזק את רוחם של החיילים, לנסוך בהם ביטחון ביכולתם ואמונה בצדקתה של המשימה ולהניע אותם ללחימה בשדה הקרב

אביבה ציונג

מנהלת ספריית המטכ"ל

הנאומים כוונו ישירות אל ליבם של החיילים ונועדו לעורר בהם את הרצון להסתער

מאז ימי יוון העתיקה הקפידו מנהיגים ומצביאים לשאת דברים בפני צבאותיהם לפני יציאתם למלחמה. היו אלה דברי עידוד, דברים המכוונים ישירות אל ליבם של החיילים, דברים שנועדו לעורר הניעה (מוטיוויציה) ורצון להסתער.

יש היסטוריונים הטוענים כי מנהיגים ומצביאים נשאו נאומי הניעה לפני היציאה לקרב, אך יש גם כאלה הסבורים כי נאומי הניעה לא נישאו כלל. למשל, ההיסטוריון מורגנס הנסן הטיל ספק במהימנותה של הטענה כי ברומי העתיקה נשאו המנהיגים נאומי הניעה. לדבריו, היה זה בלתי אפשרי מבחינה טכנית שהמנהיגים יפנו אל הלוחמים בדרך זו. הוא מנה ארבע סיבות לכך:

1. הייתה המולת קרב בזמן שנערך הצבא להסתערות על האויב (הכנת הכלים והזזתם, צעקות ההתלהבות לקראת הקרב, הרחש הבלתי פוסק של קולות האנשים ושל שעטות הסוסים וכדומה).
2. השטח שבו התפרסו הכוחות היה גדול.
3. הרכבו האתני של הצבא היה מגוון, והוא הורכב משכירי חרב שדיברו בשפות שונות ולא הבינו את דברי המנהיגים.
4. לפני צאתם לקרב הצבאות היו ערוכים זה מול זה, דרוכים ומחכים לאות הסתערות, ודעתם לא הייתה נתונה באותה העת לדברי המנהיגים.

בניגוד לטענת הנסן, מקורות היסטוריים מעידים על כך שמנהיגים ומצביאים נשאו נאומים בפני לוחמיהם (חלקם אף נשמרו עד היום). מטרתם של נאומים אלה הייתה לפאר ולהדגיש את מנהיגותם. ההיסטוריונים היוונים תוקידידס ופוליביוס וההיסטוריונים הרומים גיוס סלוסטיוס קריספוס, טיטוס ליויוס, קורנליוס טקיטוס ואמיאנוס מרצליוס הביאו בדבריהם דוגמאות רבות לנאומים שנישאו לפני קרבות. סלוסטיוס קריספוס מביא בכתביו אפילו את נאום הייאוש של קטילינה בפני צבא המורדים לאחר שנכשל ניסיון המרד שלו.¹ כנראה שלבעיות טכניות אלה נמצאו פתרונות, והמנהיגים והמצביאים התגברו עליהן בדרכים שונות: חניבעל נהג לשוחח רק עם המפקדים ולהורות להם להעביר את דבריו אל הפקודים; יוליוס קיסר שוחח עם קבוצות קטנות לכל אורך מסע הקרב, ולא רק לפני קרב מסוים; היו גם מצביאים שנישאו את דבריהם בעת שרכבו בין השורות של הלוחמים.

קיימות עדויות שגם נפוליאון נהג בתחילת דרכו לשאת נאומי הניעה. ההיסטוריון הצבאי אנטואן ז'ומיני ציין כי לפני קרב אוסטרליץ עבר נפוליאון בין שורות כוחותיו כדי לעודד את חייליו וליידעם בכל פרטי הקרב העומד להתרחש למחרת היום, מתוך הערכה ואמונה שרחש להם. הוא המצביא היחידי,

לפי ז'ומיני, אשר יידע את כל כוחותיו בתכניותו הקרב, והדבר תרם להעלאת המורל ולהשגת הניצחון. הוא נהג להסביר את מהלכי הקרב ואת מטרותיו, ואת ההשלכות של הניצחון על מעמדה הבינלאומי של צרפת. הוא נהג לדון בתכניותיו האסטרטגיות עם קציניו ולשמוע את הערותיהם ואת תגובותיהם. נפוליאון גם נהג להציג בפני חייליו את תוצאות הניצחון: "אני אנהיג אתכם אל המקומות הפוריים ביותר עלי אדמות... הכול יעמוד לרשותכם, שם תמצאו כבוד, תהילה ועושר... אך לשם כך עליכם להילחם, לכבוש ערים ולחצות נהרות...".² בהמשך דרכו שינה נפוליאון את מנהגו. הוא טען כי נשיאת נאומים ומתן הסברים ארוכים אינם יעילים לפני תחילת הקרב: החיילים הוותיקים אינם מקשיבים, והחדשים שוכחים אותם כהרף עין. הוא הגיע למסקנה ששיחות ונאומים הם יעילים יותר, אם הם נעשים לאורך כל המסע ולא רק לפני קרב זה או אחר; וזהו הזמן שבו יש לעודד ולעורר הניעה ורוח קרב אצל החיילים.³

מקורות היסטוריים מעידים על כך שמנהיגים ומצביאים נשאו נאומים בפני לוחמיהם. מטרתם של נאומים אלה הייתה לפאר ולהדגיש את מנהיגותם

עם השנים התקצרו הנאומים. נפוליאון נהג לעתים לכתוב משפט או שניים, להעביר את הכתוב למפקדים, ואלה העבירו את הדברים לדרגים הזוטרים יותר עד אחרון החיילים. משפט כזה נאמר לפני קרב קטר-ברס (Quatre Bras) מדרום לוטרלו: "חיילים, זה יום השנה לקרב מרגנו. היום זה היום לכבוש עולמות". הייתה זו מעין פקודת יום המבהירה את המטרה הנעלה.⁴ פקודות היום של נפוליאון הותאמו לחייל מן השורה, אף שהועברו בהן מסרים אידאולוגיים וערכים לאומיים.⁵ מכל מקום, התייחסותם של ההיסטוריונים בעת העתיקה לבעיות הטכניות שהיו קשורות בקיום נאומי הניעה ולניסיונם של המצביאים למצוא להן פתרון, מלמדת כי מנהיגים ומצביאים לא ויתרו על צורת עידוד זו לכוחותיהם, ומנהג זה התקיים לאורך הדורות עד לימינו אנו.

נאומים ושיחות אלה נועדו לא רק לעודד את הכוחות לפני יציאתם לפעולה, אלא גם להאדיר את המנהיג או המצביא, את רוחו ואת כוחו בפני חייליו. מטרת הנאומים הייתה להניע את החיילים אל המטרה שהציב המצביא. נאום מוצלח הגדיר

את הצרכים הבסיסיים ביותר של החייל וגרם לו להשתכנע שביציאתו למלחמה הוא יספק לעצמו את הצרכים האלה. בנאומים באו לידי ביטוי מסרים אידאולוגיים וכן הצורך של החייל לזכות בביטחון, באהבה, בהערכה, בתחושת שייכות, בכבוד ובסיכוי למימוש עצמי.⁶

בנאומים באו לידי ביטוי האתגרים הסמויים והגלויים שעמדו בפני החיילים ומפקדיהם:⁷ **האתגר הלאומי.** אתגר זה היה תמיד הראשון שצוין, ומשמעותו הייתה מחויבותו של החייל לארצו ולחבריו החיילים; הניצחון הוא רווח עבור המדינה לטווח הארוך.

האתגר האנושי. זוהי מחויבותו של המנהיג או של המצביא לחייליו; וזהו הנכס החשוב ביותר שלו - להנחיג אותם מתוך אמונה ביכולותיהם למען השגת המטרה והיעדים שהציב לעצמו ולהם.

האתגר המקצועי. פירושו יישום של כל מה שאליו אומנו והוכנו החיילים. המלחמה היא העת המתאימה להוכיח כי מה שלמדו החיילים נושא פרי, והם יודעים להילחם ולנצח.

האתגר האישי. זהו האתגר החשוב ביותר. אתגר זה הובא בסוף הנאום, ובשלב זה גם הובטחו טובות ההנאה שלאחר הקרב. להלן כמה דוגמאות של נאומי הניעה:

נאומה של מלכת אנגליה אליזבת הראשונה - נישא בטיילבורי פורט ב' 1588: "עמי האהוב, ... מאז ומתמיד, בהשראת האל, נתתי את ביטחוני בלבותיהם וברצונם הטוב של נתיני ... אני יודעת כי על כל מה שתעשו בשדה הקרב מגיעים לכם פרסים והילות, ואני נשבעת לכם שבועה אצילית, כי תקבלו אותם על כי תגנו על אלוהי, על ממלכתך ועל עמי".⁸ הפנייה של המלכה בגוף ראשון יחיד במקום בגוף ראשון רבים (כפי שנהוג באנגליה) קירבה אותה אל העם שאמור היה לצאת למלחמה. כמו כן העובדה שהמלכה עצמה ירדה לשדה הקרב ונכחה שם, הפיחה בחייליה רוח קרב.

נאום נפוליאון בפני חייליו - נישא ב' 1 בדצמבר 1805 לפני קרב אוסטרליץ: "חיילים! צבא רוסיה עומד הפעם לפניכם כדי לנקום את ההפסד בקרב אולם של צבא אוסטריה. אתם תילחמו באותם הגדודים שנלחמתם בהם [...] ושאחריהם רדפתם. מצבנו היום הוא מדהים. אני בעצמי אנהיג את גדודי וחוטיבותינו אלי קרב. אני אעמוד במרחק מה משדה המערכה אם אתם, כמו תמיד, תדעו להשליט אנדרלמוסיה בשורות האויב. אבל אם אחשוב לרגע כי הניצחון איננו ודאי, תראו את הקיסר שלכם בשורות הראשונות של המחנה, כדי להיות לצד חיל הרגלים המביא תמיד כבוד לאומה כולה. אינני רוצה לראות חוסר סדר בשורותיכם בגלל פינוי פצועים לאחור, כי חייבים מחר לנצח את שונאי האומה שלנו. עלינו לנצח בקרב זה, שהוא

“חיילים, 4000 שנות היסטוריה מביטות בכם” - נפוליאון לחייליו בהיערכות לקראת קרב הפירמידות | גם לפני קרב אוסטרליץ עבר נפוליאון בין שורות כוחותיו כדי לעודד את חייליו ולידעם בכל פרטי הקרב העומד להתרחש למחרת היום

ניסוח מעמיק, הרגשה פשוטה של אדם יהודי: זהו הדבר שניתן לנו - לעמוד עם נשקנו ... אם הכינוס הזה ייתן רק דבר אחד, אם הוא ייתן קומה זקופה לאיש היהודי האוחז בנשק - זהו הדבר היחידי שיכול עוד למנוע אסון גדול שצפוי לנו ... זוהי המחתרת שלנו. ואם נגזרת עלינו המחתרת הזאת - נעשה אותה בכבוד, כיהודים!¹⁰

שגויסו לסייע באירופה במלחמת העולם השנייה: “הייתי רוצה, שבחור שלנו, חברה שלנו, שעדיין יכולים לאחוז בנשק, שלא יתאוננו, שלא יתמרמרו. נעמוד בקומה זקופה ונדע: אנחנו אוחזים בנשק, אנחנו לא נמות חסרי אונים. אינני יודע אם זאת הציונות או לא. בעיניי קובעת הרגשה פשוטה, שאין לה צורך בשום אידאולוגיה, בשום הסברה, בשום

האחרון בקרבות שניהלנו עד כה, ואחריו יחזור כל אחד לבלות את החורף בביתו[...]. אתם תהיו גאים בשלום שאכרות בשבילכם”⁹. לאחר הקרב באוסטרליץ נאם נפוליאון נאום נוסף כדי לברך את חייליו על ניצחונם.

נאומו של בני מרשק, חבר קיבוץ גבעת השלושה ולוחם בחטיבת הראל פלמ”ח, בפני הצנחנים

המג"ד קהלני (במרכז התמונה) ומטהו במלחמת יום הכיפורים | "לא לעצור! לא לעצור! קראתי ברשת, להמשיך לנוע, להמשיך לנוע!... אתם מתקדמים יפה מאוד, לא לעצור, להמשיך לנוע!..."

אתם יודעים, באלוהים, אני מרחם על הממזרים שיעמדו מולנו, אני באמת מרחם. ומעל לכל אינני רוצה לקבל ידיעות משדה הקרב שאתם מחזיקים מעמד: אנחנו חייבים להתקדם כל הזמן. בחורים נהדרים, אני גאה להנהיג אתכם, בכל מקום ובכל עת. זה הכול!¹⁵ גנרל פטון פנה אל אנשיו בשפה עממית מאוד. הוא לא פנה אל השכל אלא אל הרגש, הוא פנה אל הרגשות הבסיסיים ביותר של החייל בשפתו ודיבר בהתאם לסגנון מחשבתו. ואף-על-פי-כן הוא הצליח להעביר מסרים לאומיים, לעודד להגשמה עצמית, ללחימה למען אידאליים ולהזכיר לחיילים את תולדות עמם. חייל צעיר שהיה שם כתב הביתה למשפחתו: "עמדנו משותקים לנוכח הופעתו. בשרנו נעשה חידודים חידודים. הייתה זאת אחת החוויות המסעירות ביותר שאדע כל ימי חי... הדמות הקפיאה אותנו במקומנו וחשמלה את האוויר... הוא מהפנט אותנו, פשוטו כמשמעו, בלשונו הצחה והבוטה לעתים. כשסיים, הרגשנו כאילו ספגנו כוח רב ממקור אלוהי. זה האיש שלמענו אתה הולך אל הגיהנום ובחזרה".¹⁶

מלחמת יום הכיפורים, הקרב בעמק הבכא - דבריו של סא"ל אביגדור קהלני, מג"ד טנקים 77: "חששתי מאוד שלא כל הטנקים יוכלו לשמוע

הודעתו של קולונל רוברט סינק, מפקד החטיבה: "הלילה הוא הלילה הגורלי, יהא האל עם כל אחד ואחד מכם, חיילים מצוינים"

פנייתו של גנרל ג'ורג' פטון לארמייה השלישית של ארצות הברית במלחמת העולם השנייה: "אני יכול להבטיח לכם שהארמייה השלישית של ארצות הברית תהיה הארמייה הדגולה ביותר בהיסטוריה האמריקנית. אנו נגיע לברלין לפני כולם. על מנת להשיג מטרה זו, עלינו להיות ממושמעים יותר. אני אדחוף אתכם עד כלות כל הקיצים... אנחנו נהרוג ממזרים גרמניים - הייתי מעדיף לפשוט את עורם בעודם בחיים".¹⁴ "אני רוצה שתזכרו כי שום ממזר לא ניצח במלחמה בכך שנפל למען המולדת; הוא ניצח על ידי כך שגרם לממזר אחר למות בעד מולדתו... באופן מסורתי האמריקנים אוהבים להילחם... אמריקנים אוהבים לנצח... ואינם סובלים מפסידים... אמריקנים מעולם לא הפסידו ולעולם לא יפסידו במלחמה. צבא הוא כמו קבוצת ספורט. חיים, אוכלים, ישנים ונלחמים כקבוצה.

פקודת היום של דוויט אייזנהאואר לחייליו לפני הפלישה לנורמנדי במלחמת העולם השנייה: "חיילים, מלחים ואנשי צוות אוויר בחיל המשלוח של כוחות בנות הברית! אתם עומדים לפתוח במסע הצלב הגדול שלקראתו חתרנו במהלך החודשים הרבים הללו. עיני העולם נשואות אליכם... בהצלחה! הבה נתפלל כולנו לבורא עולם שיעניק את ברכתו למשימה נעלה זו".¹¹ אל פקודה זו צורפה גם הודעתו של קולונל רוברט סינק, מפקד החטיבה: "הלילה הוא הלילה הגורלי, יהא האל עם כל אחד ואחד מכם, חיילים מצוינים".¹² גם במהלך האימונים לקראת המבצע, שארכו כמה חודשים, קיים קולונל סינק מצעד חטיבתי, ולאחר מכן כינס את כוחותיו והקריא בפניהם פקודת יום שכתב. עותקים מודפסים שלה חולקו לאחר מכן לחיילים: "אתה חבר באחת החטיבות המובחרות ביותר של צבא ארה"ב, ומכאן שבעולם כולו [...] אל תשכחו את קריאת הקרב והמוטו שלנו 'קוראהי', שפירושה: יחידים במינם, ואנו ראויים לכינוי זה". בדבריו אלה הדגיש קולונל סינק את ייחודם של החיילים ואת רוח החברות שבלעדיה לא יהיו חטיבה מובחרת.¹³

האמונה בצדקתה של המשימה. כל אלה יסייעו ללוחמים להתמודד עם האתגרים הניצבים בפניהם בעת הלחימה.

הערות

1. Kimberly Kenoch, "The Historical Reality of Ancient Battle Speeches", www.brown.edu/Department/Classics/bcj/14-04.html
2. W Chan Kim, Renee Mauborgue and Ludo van der Heyden, "General Failing", *Financial Times*, December 2002. www.insead.edu/kim/newspprarticles/FT/FTGeneralFailings061202.htm
3. David G. Chandler, *The Military Maxims of Napoleon*, New York, MacMillan, 1987, p. 75
4. Joseph Balkoski, "Ney vs Wellington: Battle of Quatre Bras June 16, 1815", *Strategy & Tactics*, May-June, 1979, p. 8
5. ברוש, תמר, **נאום לכל עת**, תל-אביב, ידיעות אחרונות, 1993, עמ' 123
6. מיכה פופר ואביהו רוני, "הירארכיית הצרכים של מסלאוו", **על המנהיגות**, תל-אביב, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1989, עמ' 46
7. האתגרים מצוינים ומפורטים באמנה הישראלית לאיכות בהדרכה 2006 שהתפרסמה ב**משאבי אנוש** 221 (יוני-יולי 2006)
8. ראו: www.historyplace.com/speeches/
9. ראו: <http://lebibs.free.fr/austerl.htm>
10. שלמה, שאב, **בני של הפלמ"ח**, תל-אביב, משרד הביטחון - ההוצאה לאור והקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 27
11. סטיבן אי אמברוז, **אחים בקרב: פלוגה ה' חטיבה 506, הדיוויזיה המוטסת ה-101 מנורמנדי עד קן הנשרים של היטלר**, תל-אביב, זמורה ביתן, 2005, עמ' 74
12. שם, שם
13. שם, עמ' 35
14. מרטין בלומנסון, **פאטון: האיש והאגדה 1885-1945**, תל-אביב, מערכות, 1989, עמ' 143
15. ראו: www.americanrhetoric.com/war/
16. בלומנסון (לעיל הערה 14)
17. אביגדור קהלני, **עז 77**, ירושלים, שוקן, 1976, עמ' 122
18. עופר סגל-עז-כאריאל, **חומת מגן שלי**, תל-אביב, מערכות, 2006, עמ' 22
19. יאיר אטינגר, "מי שלא יכול להגן על החירות שלו - לא זכאי לה", **הארץ**, 27 ביולי 2006

טיילים וקטיושות על כל הערים בצפון ומגיעים גם עד חיפה, וכשיש לנו שני חיילים חטופים וכבר כעשרה הרוגים ועשרות פצועים בלחימה הזאת - זה לא זמן לדיבורים, זה זמן להילחם. ואנחנו הכוח שנקרא להילחם, ונעשה את זה על הצד הטוב ביותר. מרגע שאנחנו חוצים את הגבול, זו מלחמה לכל דבר, וזה מה שצריך לשבת לכם בראש. מרגע שהרגל שלכם דרכה מחוץ לגבול - ערנות שיא, חדות שיא, אנחנו מאוימים מבחינתנו 360 מעלות. ככה צריכה להיות ההתייחסות, וכל אחד אחראי על החבר שלו. אני אישית כמ"פ אעשה הכול, אהיה הראשון שאכנס ואחרון שאצא, ואעשה הכול כדי שכל מי שנכנס אתי ייצא אתי בריא ושלם, וביום שיש, בעזרת השם, כולם יגיעו להורים שלהם ולמשפחות שלהם בשלום. אבל אני לא יכול לעשות את זה לבד. כל מי שנמצא פה אחראי על זה שיושב לצדו... ואם עכשיו תורך בצוות לתצפת ולשמור, אז תורך לתצפת ולשמור. אתה תהיה ערני הכי חד והכי חותר למגע ותעשה הכול כדי לזהות את המחבל הראשון, כדי שאנחנו נהיה אלה שנפתח באש ראשונים, שנתקיל ולא ניתקל. כל אחד פה אחראי על החיים שלו, על החיים של החבר שלו ועל החיים של כולנו. כולנו פה באותו מצב. אני שש שנים בצבא, ובחיים שלי לא הייתי בטוח ביכולת של הכוח שאני נמצא בו כמו שאני בטוח ביכולות של הפלוגה הזאת. הוכחתם את עצמכם לא פעם, במיליון ושבעה מצבים. לא רק בלחימה. כמו שעשינו טוב באימונים, כמו שעשינו טוב בעזה, נעשה טוב גם עכשיו. אני בטוח ביכולת שלנו, תהיו אתם בטוחים ביכולת שלכם. אין פלוגה יותר טובה מהפלוגה הזאת, אתם אריות וזה מה שיישב לכם בראש. אין פלוגה יותר טובה מזאת. אף אחד לא יעשה את המשימה יותר טוב מזה, אף אחד לא יהרוג מחבלים כמו הפלוגה הזאת, אף אחד לא ייכנס ויציא ויחזור בשלום כמו הפלוגה הזאת. אתם לא יורדים מאף פלוגה ותיקה, לא ביכולת, לא באינטליגנציה, לא בחתירה למגע ולא בשום דבר אחר. בטח שלא ביכולת. אני ברור פלוגה א'! מרגע זה אנחנו במוכנות למבצע, מרגע זה אנחנו מבחינתנו התחלנו את המשימה, שיהיה בהצלחה לכולם".¹⁹

סיכום

מטרתם של נאומי הניעה היא לאתגר את החיילים, להניע אותם ללחימה ולחזק את רוחם לפני הקרב ובמהלכו. לפיכך, יש חשיבות רבה לאופן שבו המנהיג או המפקד משתמש בשפה: כל מילה צריכה להישמע בבירור ולחדור לתודעה של הלוחם, המשפט צריך להיות קצר ומדויק, והפנייה צריכה להיות מופנית ישירות אליו ואל הרגש שלו. שימוש נכון בשפה מאפשר למנהיג או למפקד הנואם לחזק בקרב חייליו את תחושת הביטחון, ההערכה העצמית והשייכות, את רגש הכבוד וההערצה כלפיו ואת

אותי, וחשבתי על דרך חדשה לפנות אליהם. כל דקה שחלפה הייתה לרעתנו... לא ייתכן שלא אצליח להעלות את הטנקים לעמדות. תחנת 'שוטר', כאן המג"ד. תראו באיזה אומץ עולה האויב לעמדות כלפינו. אני לא מבין מה קורה לנו, הרי הם בסך הכול ערבים ואנחנו חזקים מהם. התחילו בתנועה לפנים וישרו אתי קו, אני מנפנף בדגל. נוע! דיברתי בשקט ורק את סוף דבריי הדגשתי בצעקה. לפתע כאילו השתחרר קפיץ סמוי. הטנקים החלו לנוע קדימה... לא לעצור! לא לעצור! קראתי ברשת, להמשיך לנוע, להמשיך לנוע!...אתם מתקדמים יפה מאוד, לא לעצור, להמשיך לנוע!...הם פחדו, כולנו פחדנו, אך לא היה מוצא אחר".¹⁷

מבצע "חומת מגן" - דבריו של עוזד גולומב, מ"פ הפלוגה המסייעת לפני כניסת הכוח לג'נין: "עוזד קרא לכולם. התרכזנו סביבו. הוא הניף את ידו וקרא: 'מסייעת!'...הנחנו את ידינו על ידו וחזרנו בקריאה נרגשת ובקול רם אחריו: 'מסייעת!'"¹⁸

דבריו של המפקד הסתכמו אמנם במילה אחת, אולם כאשר מילה נאמרת בזמן הנכון, כוחה רב.

מלחמת לבנון השנייה - נאומו של סרן אורי לביא בפני חיילי פלוגה א', גדוד 13 גולני לפני חציית גבול הצפון: "זה הזמן שלנו עכשיו, זה הזמן שלנו עכשיו להיות אלה שקמים, עולים על סטים, קסדות ודואגים שהגבול הזה יהיה מוגן. ולכל משימה שנידרש, מול כל כוח שנידרש, נעשה את זה על הצד

שימוש נכון בשפה מאפשר למנהיג או למפקד הנואם לחזק בקרב חייליו את תחושת הביטחון, ההערכה העצמית והשייכות, את רגש הכבוד וההערצה כלפיו ואת האמונה בצדקתה של המשימה

הטוב ביותר. אם אנו לא נעשה את זה, אין לנו פה זכות קיום. למרות שדיברו אתכם על זה אני אחזור: אנחנו לא נפסיד את המלחמה הזאת. אנחנו לא אלה שהתחלנו אותה, אבל מחובתנו כצבא להיות מגן לעם היהודי ולדאוג שהתושבים האלה שנמצאים פה במטולה ובחיפה יוכלו לחיות בשקט. אם אנחנו לא נעשה את זה, אף אחד לא יעשה את זה. במשך אלפיים שנה חיכינו למדינה הזאת, ואנחנו לא נתקפל בגלל שחבורה של מחבלים חושבים שהם יכולים להפחיד אותנו. אמרתי לכם את המשפט הזה ואני מאמין בו, מי שלא יכול להגן על החירות שלו - לא זכאי לה. אם אנחנו כצבא, כמדינה, לא נדע להילחם בשיניים עד טיפת הדם האחרונה, כדי שהעם הזה יוכל להיות חופשי בארצו, הוא לא יהיה כזה. יש זמן לדבר ויש זמן לפעול, וכשנפעיל

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל

התווך התת-קרקעי אתגר והזדמנות

בכוונת הוצאת "מערכות" להוציא לאור קובץ מאמרים שיעסוק בשימושים האזרחיים והצבאיים של התווך התת-קרקעי בהווה ובעתיד. לקובץ יתקבלו מאמרים בהיקף של עד 15,000 מילה, בלתי מסווגים אשר לא פורסמו עד כה בעברית לציבור הרחב. את המאמרים יש לשלוח להוצאת "מערכות" ד"צ 02432, צה"ל

סכנה אסטרטגית בגבול של שלום

אנשי מכס אמריקנים בודקים שיירת מכוניות שעומדת להיכנס ממקסיקו לארצות הברית במעבר הגבול סאן איזידרו בקליפורניה

הגבול עם מקסיקו הפך לבעיה אסטרטגית עבור ארצות הברית: לא זו בלבד שמיליוני מהגרים לא חוקיים חוצים אותו מדי שנה, וארגוני פשיעה מבריחים דרכו עשרות טונות של סמים, אלא שמאז פיגועי 11 בספטמבר מתברר שזהו גם נתיב חדירה לטרוריסטים. המאמר בוחן כיצד ארצות הברית מתמודדת עם הסכנות הללו

◀ **רון נתנאל מזוד**
מפקד פלוגה בגבעתי

גבולות בין-לאומיים הופיעו לראשונה בתחילת המאה ה-19 עם התפתחות הכרטוגרפיה שאפשרה יתייחסו מדויק. מאז מקובל לסמן את קווי הגבול בשטח בעזרת מערכת מדידות וקביעת אבני גבול. במקרים רבים לאחר קביעת קווי הגבול המדיניים נוצר מצב שמדינה אחת מבקשת להגן על שטחה ועל ריבונותה מפני איומים מהצד האחר של הגבול, ואילו המדינה האחרת איננה מתערבת במתרחש במרחב הגבול. כתוצאה מכך המדינה המאווימת בונה גדר או מכשול קרקעי אחר. הגדר הזאת מוצבת במקביל ובצמוד ככל האפשר לקו הגבול המוסכם - אך היא נמצאת כולה בשטחה של המדינה היוזמת. גדר כזאת נקראת לעתים "גדר חד-צדדית" לאורך גבול מוכר.¹ גדר כזאת נמצאת בשלבי הקמה בגבול ארצות הברית-מקסיקו.

מאמר זה בוחן את תפיסת הביטחון ואת שיטת ההפעלה של הכוחות האמריקניים במרחב הגבול עם מקסיקו נוכח האיומים הרבים המתרחשים במרחב הגבול, למשל הגירה בלתי חוקית, הברחות סמים, איומים פליליים וטרור.

יחד עם עבודת המחקר שממנה נגזר מאמר זה נכתבה עבודת מחקר נוספת הבוחנת את המצב הביטחוני במרחב של גבול ישראל-מצרים. שתי העבודות נכתבו כדי לחולל שינוי בתפיסה ובהתנהגות כלפי האיומים במרחב הגבול וכדי לצמצם ככל הניתן את החדירות לתוך שטח המדינה ולמנוע פגיעה בריבונותה.

מאפייני גבול ארצות הברית-מקסיקו מרחב הגבול - תיאור טופוגרפי ותהליכים עיקריים

הגבול בין ארצות הברית למקסיקו נחלק לשניים. חלקו הראשון טבעי: הוא נמתח לאורך נהר הרייר-גרדנה דל-נורטה (ריו ברבו) משפכו למפרץ מקסיקו במזרח ועד לעיר אל-פסו בצפון-מערב. מדובר בגבול מלאכותי, מאל-פסו ועד האוקיינוס השקט (בנקודה שנמצאת מדרום לסן-דייגו) ששורטט על מפות באמצעות סרגל. כיוונו הכללי הוא מאל-פסו מערבה, ובדרכו הוא חוצה רכסי הרים ומדבריות שטוחים. סימון הגבול הושלם באפריל 1856: 258 עמודי גבול הוצבו בחלקו היבשתי, בין האוקיינוס השקט לאל-פסו. אורכו של הגבול הוא 3140 קילומטרים.

השטח הסמוך לגבול היבשתי אינו מיושב ברובו בשל האקלים הקשה השורר שם. עם זאת פזורות לאורך הגבול - משני צידי - חוות בקר רבות. הגבול לאורך והנהר שומם ברובו אף הוא, פרט לחלקו המזרחי, הסמוך למפרץ מקסיקו, וכן בסמוך לעיר אל-פסו. מאז קביעת קו הגבול התפתחו צמדי ערים סמוך למעברי הגבול (רוב הערים שבצד האמריקני קטנות

יותר ממקבילותיהן המקסיקניות).²

רבים מהתושבים החיים בצד האמריקני של קו הגבול הם ממוצא מקסיקני, ולרובם יש קרובים וידידים מהעבר המקסיקני של הגבול. גבול ארצות הברית-מקסיקו הוא פעיל מאוד: בשנים האחרונות נרשמו כ-350 מיליון מעברים חוקיים מדי שנה. נוסף על כך מנסים עוד מיליוני בני אדם לחצות את הגבול ולהיכנס לארצות הברית באופן בלתי חוקי. הסיבה לנהירה הזאת: הפער הכלכלי העצום בין ארצות הברית לבין שכנותיה מדרום. ארצות הברית מתקשה לבלום את הנהירה ההמונית הזאת.

כיום יש לממשלת ארצות הברית שתי בעיות מרכזיות בפיקוח על הגבול: הבעיה האחת היא כיצד לאפשר את זרימת מיליוני העוברים החוקיים ובה בעת לחסום ככל האפשר את מעברם של המהגרים הבלתי חוקיים ממקסיקו. הבעיה השנייה היא כיצד למנוע את ההברחות ממדינות אמריקה הלטינית דרך מקסיקו לתוך השוק הגדול של ארצות הברית. מדובר ביבוא של סמים, של כלי נשק (למטרות פליליות), של נשים ושל עובדים בלתי חוקיים.³

מרחב הגבול - תמורות ושינויים

ארצות הברית מפעילה את משמר הגבול לאורך גבולה עם מקסיקו מ-1924, אך יעילותו הייתה נמוכה מאוד בשל היעדר מכשול פיזי, בשל מספרם המועט של הסוכנים⁴ ובשל הקושי להגיע לאזורים נרחבים לאורך

רבים מהתושבים החיים בצד האמריקני של קו הגבול הם ממוצא מקסיקני, ולרובם יש קרובים וידידים מהעבר המקסיקני של הגבול

קו הגבול. עד אמצע שנות ה-70 של המאה ה-20 היה הגבול פרוץ, סימוני הגבול לא הרתיעו את העוברים, ולא נשמר למעשה קו הגבול. אך באמצע שנות ה-70 החל הממשל האמריקני לבנות גדרות תיל גבוהות, בעיקר סמוך למרכזי הערים הצמודות, אך גם הגדרות אלה לא מנעו מעבר בלתי חוקי. רק ב-1994 החל הממשל האמריקני לנקוט צעדים יעילים כדי לשפר את ההגנה על מרחב הגבול.⁵

● **שימוש ביחידות צבא.** הממשל האמריקני העריך שכדי למנוע חדירות ומעבר בלתי חוקי של אנשים ושל סחורות ממקסיקו יש להכניס כוחות צבא למרחב הגבול. אך בעקבות כמה טעויות שבהן נורו ונהרגו אנשים תמימים, שינה הממשל האמריקני את גישתו וחזר להפעיל את משמר הגבול. יש לציין שהצבא מכשיר ומאמן את משמר הגבול לביצוע משימתו וגם מספק לו מודיעין הקשור למרחב הגבול. האמריקנים

מכנים זאת שיתוף פעולה בין סוכנויות. ● **חיזוק משמר הגבול.** באמצעות הפיכתו ליחידה פדרלית⁶ שאינה כפופה למדינות שבהן הוא פועל, חיזוק הממשל האמריקני את משמר הגבול. גוף זה כפוף כיום ישירות לממשל הפדרלי ומונה קרוב ל-14 אלף איש.

● **מבצע "החזקת הקו" (Operation Hold the Line).** את המבצע הזה ניהל ממשל קלינטון, והוא נועד לחסום פיזית (באמצעות גדרות ומכשולים אחרים) את הגבול בין העיר האמריקנית אל-פסו לשכנתה המקסיקנית סיודד חוארוז. הגדר הוצבה לא רק בין שתי הערים, אלא גם בשטחים הפתוחים, בניגוד לתפיסה שהייתה קיימת עד אז.

● **מבצע "קפיצת דרך" (Operation Jump Start).** זהו מבצע שהוביל ממשל בוש ושמועיד על שיפור משמעתו בכל הנוגע להבנת החשיבות של חסימת הגבול. המבצע נועד לחסום את הגבול באמצעות שימוש בטכנולוגיות מתקדמות ובאמצעות הפעלה יעילה יותר של כוח האדם המיועד להגן על הגבול. נבנו גדרות וחומות על הגבול, והורמה סוללה שמאפשרת לפטרל ולסייר ביעילות רבה יותר לאורך הגדר. בשטחי המדבר, שבהם לא הוקמו גדרות, הופעלו יחידות שהציבו מחסומי דרכים על הצירים הראשיים המובילים ממקסיקו לארצות הברית. שילוב של מכשולים פיזיים (גדרות וחומות) עם מערך גילוי (תאורה, חיישנים וגלאים) ועם מערך של סיורים קבועים ביום ובלילה הביא לעלייה של ממש במספרם של מבריחי הגבול שנתפסו. מערך הסיור צויד בכלי רכב אמינים בעלי יכולת עבירות גבוהה וכן באמצעים לראיית לילה ובנשק אוטומטי. גדר הגבול הורחבה לאזורים מדבריים ולאזורי ההרים, במיוחד בקטעים שבהם נצפתה בעבר תנועה ערה של מבריחי גבול.

לאחר 11 בספטמבר 2001 תוגברו הכוחות במרחב הגבול, ההגנה והאבטחה שופרו, ובעקבות זאת גדל עוד יותר מספר מבריחי הגבול שנתפסו, אולם אין כל הערכה בנוגע למספרם של אלה שמצליחים לעבור. ב-2004 נרשמו יותר מ-1.5 מיליון מבריחי גבול שנתפסו.

בצד שיפור שיטות ההגנה של ארצות הברית מפתחים גם המהגרים שיטות חדירות: בעבר הם היו חוצים את הגבול סמוך לערים ומנסים להיטמע באוכלוסייה, ואילו היום הם מנסים לחצות את הגבול באזורים השוממים שנחשבים למופקרים יחסית. הניסיונות לחצות את הגבול באזורים מדבריים גובים קורבנות לא מעטים: בכל שנה נמצאות כ-150 גופות של אנשים שניסו לחצות את הגבול במדבר והתייבשו למוות.

כיום מ-1120 קילומטרים של הגבול היבשתי מגודרים

המרחב של גבול ארצות הברית-מקסיקו

הגבול להיות פתוח לצורכי סחר ותיירות, אך את הגבול הפתוח מנצלים גם ארגוני פשיעה להברחות סמים, ועלולים לנצל אותו גם ארגוני טרור.¹⁰

מדיניות ארצות הברית כלפי מקסיקו

ב-20 השנים האחרונות ביצעה ארצות הברית כמה רפורמות בתגובה על ההגירה הבלתי חוקית. כדי לשלוט בהגירה נקטה ארצות הברית כמה צעדי אכיפה נגד אזרחי המדינה המעורבים בהכנסת מהגרים בלתי חוקיים, הגבירה את השליטה על הגבול באמצעות הגדלת הכוחות הפועלים במרחב הגבול והגדילה את התקציב לחזקת הגבול. לדוגמה, ב-1993 עמד התקציב לחזקת המערכות בגבול על 1.5 מיליארד דולר, ואילו בשנת 2002 עמד התקציב על 6.2 מיליארד דולר. תקציב החזקת הגבול ממשיך לגדול במהלך השנים.¹¹

בפגישת הנשיא בוש עם נשיא מקסיקו וסנטה פוקס ב-2001 הייתה ההגירה הנושא העיקרי. פוקס הביטח לבוש לעשות את כל הנדרש כדי להקטין את ממדי ההגירה. ב-2002 נחתם הסכם לשיתוף פעולה נגד תופעת ההגירה הבלתי חוקית. ההסכם כלל שיתוף פעולה טקטי בין הכוחות של מקסיקו לכוחות האמריקניים במרחב הגבול, הקמת מפקדה משותפת, שיפור תשתית התקשורת בין שתי המדינות, ביסוס מעברים נוחים להגירה חוקית והקלה על ביצועה כדי

בצד שיפור שיטות ההגנה של ארצות הברית מפתחים גם המהגרים שיטות חדשות

היחסים בין ארצות הברית למקסיקו

תמורות ביחסים בין ארצות הברית למקסיקו

עד שנות ה-80 המוקדמות היה הסחר בין ארצות הברית למקסיקו רדום למדי. אולם באמצע שנות ה-80 החלו מנהיגי מקסיקו להבין את התרומה העצומה שיכולה לתת להם כלכלת השכנה העשירה מצפון, והם החלו להנהיג רפורמות בכלכלה, בממשל ובפוליטיקה כדי להמריץ את היחסים הכלכליים בין שתי המדינות. הרפורמות האלה אכן הביאו להגברת שיתוף הפעולה הכלכלי בין ארצות הברית למקסיקו, אך גם בתחומים נוספים - בין היתר בתחומי השליטה והבקרה בגבול, המלחמה בהברחות הסמים ובטרור. שיתוף הפעולה הזה התבסס על כמה הסכמים בין שתי המדינות, הראשון והמשמעותי ביותר היה "הסכם הסחר החופשי הצפון אמריקני" (North American Free Trade Agreement - NAFTA). בהסכם נקבע כי במרחב הגבול יהיו מעברים מוגדרים להעברת סחורות, להגירה חוקית ולתיירות.⁹ להסכם הזה הייתה השפעה רבה על כלכלותיהן של שלוש מדינות: ארצות הברית, קנדה ומקסיקו. על-פי ההסכם על

כ-180 קילומטרים. את הגדרות הציבה רק ארצות הברית, אך למרות זאת אין שום אחידות בסוג הגדרות ובאופן הצבתן. כל מדינה וכל מחוז בחרו בגדר אחרת ובמערכות התרעה ופיקוח שונות. השונות הזאת נובעת, בין היתר, מהיקף המשאבים שכל מדינה מוכנה להקצות לפרויקט הזה. בשטחים נרחבים אין עדיין כל מכשול קרקעי, אף שבחלק מהם נערכות פעולות תצפית ובקרה באמצעות מסוקים ומטוסים לשם פיקוח על המעבר הלא חוקי.⁷

לאורך הגבול יש שלוש דרכי מעבר עיקריות:

- מסדרון דרום טקסס.
- מסדרון מערב, הנקרא גם מסדרון ניו־מקסיקו.
- מסדרון קליפורניה-אריזונה.

שלושת המעברים האלה הם דרכי המעבר העיקריות להברחות ולהגירה בלתי חוקית: יותר מ-90 אחוזים מתפיסות המהגרים והמבריחים בגבול נעשים בשלושת המעברים האלה.⁸ אף שמשמר הגבול האמריקני זוכה להצלחות רבות בפעילות נגד ההברחות וההגירה הבלתי חוקית, יש שטחים רבים במרחב הגבול שאינם נמצאים תחת פיקוח ואבטחה. המבריחים מבחינים במחדל הזה ומנצלים אותו להמשך פעילותם. ידוע שבמקסיקו יש תאי טרור שונים, ואלה עלולים לנצל את המרחבים הבלתי מוגנים האלה כדי להחדיר תאי טרור לתוך ארצות הברית.

לשכנע את המעוניינים להיכנס לארצות הברית לעשות זאת באופן חוקי.¹²

סיכום ביניים

אין ספק שהאיומים הקיימים במרחב הגבול, כגון הגירה בלתי חוקית, הברחות וטרור, גורמים בסופו של דבר לדרדור היחסים בין ארצות הברית למקסיקו למרות הרצון העז של שני הצדדים לקיים יחסים ידידותיים וחמים. מאז שהנשיא בוש והנשיא פוקס נפגשו המדינות מעוניינות לפעול יחד, אבל לאחר פיגועי 11 בספטמבר הבינה ארצות הברית שהגבול הפרוץ עם מקסיקו משמש יעד לגורמי טרור בין-לאומיים, ואלה יכולים לנצל את המרחב כדי לפגוע בה, ולכך היא מבקשת למצוא פתרון. עקב הבעיות הכלכליות במקסיקו ומכיוון שארצות הברית מאפשרת תעסוקה רווחית לאזרחי מקסיקו, סביר להניח שההגירה לארצות הברית תימשך ואף תתרחב, והקושי למצוא פתרון לבעיה הזאת ילך ויגדל.

תפיסת הביטחון של ארצות הברית במרחב הגבול

בעקבות פיגועי 11 בספטמבר חל מפנה לרעה ביחסים בין ארצות הברית לבין שכנתה מדרום: מקסיקו איבדה את מקומה בראש רשימת המדינות המשתפות פעולה עם ארצות הברית, שכן ההגירה הבלתי חוקית וההברחות הפכו מבחינת האמריקנים לעניין של ביטחון לאומי. גבול ארצות הברית-מקסיקו הפך להיות החזית החדשה של ארצות הברית נגד טרור. את יחס החדש של האמריקנים לגבול הארוך עם מקסיקו ביטא דובר הקונגרס האמריקני: "הגבול שלנו הוא מסננת. אנחנו במלחמה, וברור שאנחנו צריכים לפעול כיהא למדינה שנמצאת במלחמה ולסגור את הגבול."¹³

תפיסת הביטחון לפני פיגועי 11 בספטמבר

לאחר הפיגוע הראשון במגדלי התאומים ב-1993 (באמצעות רכב תופת) החלה ארצות הברית להפנות תשומת לב רבה יותר לגבולה עם מקסיקו, והשתנו יעדי ההפעלה של הכוחות בגבול. הממשל האמריקני החל לשים לב לאיומים הנובעים ממרחב הגבול, אף שדאגותיו העיקריות היו ההברחות וההגירה הבלתי חוקית. הלחימה בטרור נותרה יעד שולי.¹⁴ ארצות הברית נקטה כמה צעדים כדי לטפל במרחב הגבול. בין היתר הוקמה הסוכנות הלאומית להגירה, והוקצו משאבים וכוח אדם לטיפול בבעיה. אך עדיין מדובר היה במשאבים מועטים: אנשי משמר הגבול פעלו בנקודות המעבר בלבד, והגבול נותר פרוץ. בדיקת הנתונים מראה שהרחבת הפריסה לאורך הגבול מנעה עד 1998 את כניסתם של 97 אנשים שעל-פי החשד היו מעורבים בטרור.¹⁵

מצב "קפיצת דרך" - חייל במשמר הלאומי משקיף לעבר העיר נוגלס שחלקה בארצות הברית (מדינת אריזונה) וחלקה במקסיקו | בעקבות פיגועי 11 בספטמבר חל מפנה לרעה ביחסים בין ארצות הברית לבין שכנתה מדרום: גבול ארצות הברית-מקסיקו הפך להיות החזית החדשה של ארצות הברית נגד טרור

הארגונים. מפקד משמר הגבול אומר כי המצב הזה מנע בתקופה שקדמה לפיגועי 11 בספטמבר גיבוש של תכנית יציבה להגנה על הגבול.¹⁶ לפני הפיגועים במגדלי התאומים התמקד משמר הגבול בעיקר במהגרים בלתי חוקיים ובהברחות סמים. משמר הגבול עוצר מדי שנה כמיליון מהגרים בלתי חוקיים, תופס כ-500 טונות מריחואנה וכ-20 טונות קוקאין. לאחר פיגועי 11 בספטמבר הבינה ארצות הברית כי את השיטות שבהן פועלים מבריחי הסמים והמהגרים הבלתי חוקיים עלולים לנצל גם גורמי טרור.¹⁷

תפיסת הביטחון לאחר פיגועי 11 בספטמבר

לאחר פיגועי 11 בספטמבר גבר החשש בארצות הברית שארגוני טרור בין-לאומיים ישתמשו בפלטפורמה הפלילית של הברחת הסמים וההגירה הבלתי חוקית לצורכי טרור בתוך ארצות הברית. מישל מלקין טוענת שארגוני טרור בין-לאומיים שמקורם בעיראק ובאפגניסטן יוצרים תאי טרור בתוך ארצות הברית ובמקסיקו ושומרים על קשרים ביניהם דרך הגבול הדרומי של ארצות הברית.¹⁸ טימותי דאן טוען שסוכני הרשות הפדרלית מבריחים בקשר שמתחיל להתבסס בין העברת הסמים לבין איומי הטרור: ארגוני הטרור מתחילים לנצל את היכולות של ארגוני הפשע כדי לממש

אין ספק שהאיומים הקיימים במרחב הגבול, כגון הגירה בלתי חוקית, הברחות וטרור, גורמים בסופו של דבר לדרדור היחסים בין ארצות הברית למקסיקו למרות הרצון העז של שני הצדדים לקיים יחסים ידידותיים וחמים

למרות השינויים ותגבור היחידות במרחב הגבול, הרי עד 2001 לא הייתה מפקדה אחת ששלטה על המתרחש בגבול. כתוצאה מכך היו מקרים רבים ש"נפלו בין הכיסאות" - מקרים שבהם כל סוכנות פעלה על-פי היעדים שלה וסברה שאירוע מסוים (הברחה, חדירת מהגרים) הוא באחריותה של סוכנות אחרת, וכך גם סברה הסוכנות האחרת, ובסופו של דבר על אירועים מסוימים כלל לא הייתה תגובה. כמו כן ניתן להבחין בכפילות תפקידים: סוכנויות שונות הפעילו בו זמנית מאמצים סקטיים ומאמצי מודיעין נגד אותם היעדים. במילים אחרות: לא היה שום תיאום בין הסוכנויות, ולא הייתה קיימת מדיניות נגד טרור המשותפת לכל

רנג'רים אמריקנים עוצרים מקסיקנים שחצו את הגבול באופן לא חוקי | עוצמת האיום שחש המחשל בארצות הברית בעקבות ההתרחשויות בגבול התבררה כשנדרש הנשיא בוש לפרוס יחידות של המשמר הלאומי במרחב הגבול

במרחב של גבול מקסיקו, זיהו גורמי מודיעין אמריקניים בכיר בארגון אלקאעידה שנמצא במקסיקו.²¹ הזיהוי הזה מגדיל את הסבירות שאכן קיימת התארגנות של תאי טרור במרחב הגבול. ברור לכולם שהסוכנויות והרשויות אינן יכולות להמתין עד לפגוע שיאמת את ההנחה שהגבול הוא אכן נקודת תורפה בביטחון הלאומי של ארצות הברית.²²

כיום לא ידוע מהו המספר המדויק של המהגרים הבלתי חוקיים הנמצאים בארצות הברית, אך על-פי הערכות שונות מדובר בכ־12 מיליון - 40 אחוזים מהם (דהיינו חמישה מיליון) ממקסיקו. הנתון הזה מעורר את השאלה כמה מתוך חמשת מיליון המקסיקנים הנמצאים בארצות הברית באופן בלתי חוקי הם בעלי קשרים פוטנציאליים עם ארגוני טרור. לסוגיה הזאת התייחס גורם בצבא ארצות הברית: "זרים שנכנסו לארצות הברית באופן לא חוקי היו מעורבים כמעט בכל התקפה מרכזית על אדמה אמריקנית ובכלל זה הטרוריסטים שביצעו את פיגועי 11 בספטמבר".²³ בעקבות אירועי 11 בספטמבר שונתה במהירות משימת הסוכנים הפועלים בגבול מתפיסת סמים ומהגרים בלתי חוקיים לאיתור והשמדה של טרוריסטים ושל אמצעי לחימה. משהבינו הרשויות

לאחר פיגועי 11 בספטמבר הבינה ארצות הברית כי את השיטות שבהן פועלים מבריחי הסמים והמהגרים הבלתי חוקיים עלולים לנצל גם גורמי טרור

הדרך שמכניס אותם פנימה. עם כניסתם לארצות הברית הם כבר מדברים ספרדית כדי שיחשבו שהם מקסיקנים.

נתיב החזירה המרכזי של גורמי הטרור (SIA) ושל מבריחי הקוקאין הוא "מסדרון אריזונה". בריאיון ב־CNN הובא לדוגמה מקרה שפורסם עוד קודם לכן בתקשורת: פעיל דרום של אלקאעידה, מוחמד גניאד־בבר, נתפס בארצות הברית. התברר שהוא הופעל בתוך ארצות הברית כדי לסייע בהחדרת טרוריסטים ממקסיקו לביצוע פעולות טרור בארצות הברית. המראיין הדגיש שאסור להניח שהחודרים הם רק מהגרים בלתי חוקיים או סוחרי סמים, אלא יש גם טרוריסטים שחודרים לארצות הברית דרך הגבול.²⁰ אף שאין עדויות רבות להתארגנות של תאי טרור

את האינטרסים שלהם.¹⁹ הטרוריסטים נכנסים לארצות הברית הן בנתיבים הלא חוקיים (ואז הם נעזרים במורי דרך של ארגוני הפשע) והן במעברי הגבול הרשמיים (ואז הם מנצלים יכולות אחרות של ארגוני הפשע, למשל זיוף תעודות).

בריאיון ל־CNN הסביר סוכן של משמר הגבול כי הוא מודאג מפעילות הטרור שמתחילה לחלחל למרחב הגבול והראה שטיח תפילה מוסלמי שנמצא ליד הגבול. לטענתו הגבול עדיין פרוץ, וגורמים המעוניינים לחדור אינם נתקלים בבעיות מהותיות, שכן היעילות של הכוחות השומרים על הגבול עדיין נמוכה. במהלך הריאיון צילם הצוות של CNN בתוך מתקן מעצר המיועד למהגרים לא חוקיים, והתברר שבין העצורים יש אזרחים מסודאן, מאיראן ומעיראק.

מסתננים שמגיעים מארצות שבהן פועלים ארגוני טרור רבים נקראים "זרים שיש בהם עניין מיוחד". הרשויות בארצות הברית אינן מפרסמות מידע כלשהו על זהות המסתננים האלה שמגיעים מהמזרח התיכון או ממרכז אסיה לארגנטינה, שממשיכים צפונה למקסיקו ואז חוברים למורה

המשימות האלה הוטלו על כל הגופים האחראים לגבול - ברמה הפדרלית, ברמת המדינות וברמה המקומית - כדי לאחד את מאמצי התכנון ואת מאמצעי הביצוע וליצור סינרגיה בין הסוכנויות נגד האיום.

גם לפני פיגועי 11 בספטמבר נחשב הגבול בתפיסה המבצעית של ארצות הברית לנקודת

בעקבות אירועי 11 בספטמבר שונתה במהירות משימת הסוכנים הפועלים בגבול מתפיסת סמים ומהגרים בלתי חוקיים לאיתור והשמדה של טרוריסטים ושל אמצעי לחימה

רנג'רים אמריקנים במארב בגבול מקסיקו | ההגנה על הגבולות הפכה למטרה האסטרטגית של ארצות הברית לאחר פיגועי 11 בספטמבר

התורפה בביטחון הפנים. מ-10 ביוני 1999 אושר למשמר הלאומי של ארצות הברית לפרוס כוחות מצומצמים במרחב הגבול כדי לחזק את הכוחות הפועלים שם. עם זאת השינויים המשמעותיים ביותר החלו להתרחש במרחב הגבול לאחר פיגועי 11 בספטמבר.

שיטות החדירה לארצות הברית דרך הגבול עם מקסיקו

1. **חדירה בעזרת מורי דרך ומבריחים מקצועיים.** זוהי השיטה הנפוצה ביותר: מורי הדרך מאתרים אנשים שרוצים להיכנס לתוך ארצות הברית, גובים מהם כסף ומצווים עליהם להמתין עד שתיווצר קבוצה בגודל הרצוי. לאחר שהקבוצה מתגבשת מורי הדרך בוחרים נקודת חדירה רצויה על-פי הערכת מצב ועל-פי מודיעין. הניסיונות בשיטה הזאת מצליחים ברובם מכיוון שמורי הדרך הם מנוסים, מקצועיים ומכירים היטב את השטח.

של ארצות הברית לאחר פיגועי 11 בספטמבר. אולם עד מהרה התברר שההגנה על הגבולות כרוכה בהתמודדות עם בעיות מורכבות מאוד, המחייבות שילוביות ארגונית בין הגופים הרבים האחראים לגבול, ובהם משמר הגבול, המשמר הלאומי, הצבא, המשטרה, סוכנות ההגירה והמכס. השילוביות אמורה להבטיח מאמץ מתואם של כל הגופים האלה.²⁷ הצורך בשילוביות ארגונית מוכוונת משימה מתחזק כאשר האיום במרחב הגבול מתרחב מהגירה בלתי חוקית לפעולות פליליות ולטרור. לכן הוגדרו כמה משימות על לכוחות הפועלים בגבול והן:

- מניעת הברחות וכניסות בלתי חוקיות לתוך ארצות הברית.
- תפיסתם של המבריחים ושל אלה הקולטים אותם בגבול.
- מניעת החדרתם של סמים ושל סחורות אסורות דרך הנמלים.
- סיכול ומניעה של התארגנויות טרור ושל פעילות טרור במרחב הגבול.

בארצות הברית את חומרת הסכנות הנשקפות מהגבול עם מקסיקו, הוגדלו התקציבים המוקצים לשמירה על הגבול. התקציבים האלה נוצלו כדי להגדיל את הסד"כ של הכוחות השומרים על מרחב הגבול וכדי לתגבר את האמצעים הטכנולוגיים העומדים לרשותם.

עוצמת האיום שחש הממשל בארצות הברית בעקבות ההתרחשויות בגבול התבררה כשנדרש הנשיא בוש לפרוס יחידות של המשמר הלאומי במרחב הגבול. בעקבות זאת החלה משימת ההגנה על הגבול להתחלק בין משמר הגבול לבין המשמר הלאומי. חלוקת העבודה ביניהם הייתה כדלקמן: במקומות שבהם יש בדרך כלל חיכוך עם אוכלוסייה ועם מסתננים הוצב משמר הגבול, ובמקום שבו יש צורך להכניס כוח בעל יכולות ניווד ויירוט (נגד חדירות של גורמי טרור) ולמלא ריק הוצב המשמר הלאומי. אך למרות תגבור הכוחות והאמצעים נותר בעינו מספר המהגרים וההברחות.

הגורמים העוינים הפועלים במרחב הגבול מצליחים לאתר את השטחים שההגנה עליהם יעילה פחות ומנצלים אותם. מדובר בעיקר באזורים נידחים כגון מדבר אריזונה או גב ההר של סן-דייגו. מי שמופקדים על שמירת הגבול בארצות הברית גם מעריכים שהגורמים העוינים במרחב הגבול החלו להשתמש במנהרות תת-קרקעיות. אולם יש עדויות שהמנהרות משמשות כרגע רק להברחות ולא להחדרת אנשים או גורמי טרור.²⁴

מדיניות הממשל האמריקני לאחר פיגועי 11 בספטמבר

לאחר פיגועי 11 בספטמבר הצהיר הממשל האמריקני כי מטרתו היא לסכל את מזימות הטרוריסטים. כדי ליישם את ההצהרה הזאת גיבש המשרד לביטחון פנים את מדיניות ההגנה על הגבולות והוא גם אחראי ליישמה.²⁵ בבסיס האסטרטגיה נקבעה משימת-העל הבאה: לאבטח את ארצות הברית ולהגן על העם האמריקני. השגתה של משימת-העל הזאת - כך נקבע - מחייבת לעמוד בשלושה תת-יעדים:

- מניעת התקפות טרור בתוך ארצות הברית.
 - מזעור הפגיעות של העם האמריקני לפיגועי טרור.
 - צמצום הנזק האפשרי מפיגועים ושיפור יכולת השיקום לאחר פיגועים.
- המשרד לביטחון הפנים כלל אינו רוצה לעסוק ביעד השני והשלישי. הוא מבקש למנוע את התקפות הטרור באופן מוחלט, והוא רואה בגבולות נקודות תורפה. לכן בשנים האחרונות עלתה סוגיית ההגנה על הגבולות לסדר היום הציבורי בארצות הברית.²⁶

התפיסה המבצעית של ארצות הברית במרחב הגבול כאמור, ההגנה על הגבולות הפכה למטרה האסטרטגית

2. **חדירה והברחה דרך מעברי הגבול.** בין ארצות הברית למקסיקו יש עשרות מעברי גבול הנמצאים בפיקוחן של כמה סוכנויות (משמר הגבול, רשות המיסים, המכס). המעברים האלה פעילים מאוד: עוברים בהם מיליוני בני אדם בשנה באופן חוקי. בגלל העומס הרב נוצרות נקודות תורפה ביכולת הפיקוח. מקסיקנים רבים מאתרים את נקודות התורפה האלה ומספקים שירותי הברחות של סחורות ושל בני אדם באמצעות הסלקה.
3. **מעבר באמצעות חצייתו של מכשול המים.** מתוך 3000 קילומטרים של גבול בין המדינות, קרוב ל-2000 קילומטרים הם מכשול מים - הריו גרנדה. חציית מכשול המים אינה שיטה נפוצה, אף שהיא קלה יחסית: יש לחצות 200 מטרים בלבד, ולאחר מכן ניתן לנוע בחופשיות לכל נקודה בארצות הברית.
4. **חדירה של יחידים או של קבוצות קטנות.** זוהי שיטה בלתי "ממוסדת" של אנשים נואשים, שההגירה הבלתי חוקית היא בעיניהם הפתרון היחיד למצוקותיהם. החדירה הזאת מבוצעת ללא סיועו של גורם "מקצועי" המכיר את השטח ואת שיטת החדירה העדיפה. רוב האנשים שתופס משמר הגבול הם כאלה שבחרו בשיטה הזאת. מרבית האנשים שמאמצים את שיטת החדירה הזאת נתפסים או מתים במהלכה.

התפיסה המבצעית של מקסיקו במרחב הגבול

ארצות הברית משקיעה מאמצים רבים בהגנת הגבול, אך במקסיקו המגמה הפוכה. היעדר משאבים ושחיתות במשטרה הובילו לכך שמשטרת מקסיקו הפרוסה במרחב הגבול אינה חזקה דיה ואינה יכולה למנוע את התופעות המתרחשות במרחב הזה. גורמי פשע רבים חוברים לאנשי משטרה, נותנים שוחד או מאיימים, וכך הם מנטרלים את האיום על פרנסתם מעברו המקסיקני של הגבול. בשלב מסוים הבין הממשל במקסיקו שיש לנקוט צעדים כדי לסכל את הפעילויות הבלתי חוקיות במרחב הגבול, ולשם כך הוא החליט לפרוס את הצבא בגבול. יחידות של צבא מקסיקו בסיוע כוחות אוויר וים פועלות לאורך הגבול מאז 1996. הוטלו עליהן שלוש משימות:

- לבצע פעילות אגרסיבית כדי למנוע הברחות סמים וחדירות.
- לחפש ולאתר הברחות אמל"ח לתוך ארצות הברית.
- לחסום את דרכי המעבר הבלתי חוקיות באמצעות פשיטות, חיפושים ומעצרים.

שיתוף הפעולה בין ארצות הברית למקסיקו

ברמות הגבוהות קיים שיתוף פעולה בין מקסיקו לארצות הברית בכל הנוגע לביטחון הגבול. שיתוף

הפעולה הזה בא לידי ביטוי בהקמת הפורום לשיתוף פעולה בין שתי המדינות, שמטרתו לייעל את הלחימה בהברחות הסמים, בסחר הלא חוקי בנשק ובטרור. במסגרת שיתוף הפעולה הזה יש כנסים שנתיים שבהם משתתפות סוכנויות שמירת החוק של שתי המדינות, וגם יש חילופי קצינים בין המדינות לצורך לימוד והכשרה הדדית. אולם נראה שרצונם של הדרגים המדיניים מנוגד להתנהגות של הדרגים הפועלים בשטח: למעשה לא קיימת התאמה בין רצונו של הדרג המדיני לבין המתרחש בפועל ברמה הטקטית. אי ההתאמה הזאת פוגעת ביעילות של ההגנה על הגבול.

למרות הרצון הטוב שמפגין הדרג המדיני הבכיר במקסיקו, ואף שצבאה אכן נפרס במרחב הגבול, נראה שבשל בעיותיה הפנימיות של מקסיקו הצבא אינו ממלא את תפקידו כראוי. על-פי עדויות של הכוחות האמריקניים הפועלים לאורך הגבול, כוחות הביטחון המקסיקניים אינם מבצעים את המשימות שהוטלו עליהם, ואפילו נטען שצבא מקסיקו - כמו משטרת מקסיקו - משתף פעולה עם הגורמים העוינים הפועלים במרחב הגבול.

למרות הרצון הטוב שמפגין הדרג המדיני הבכיר במקסיקו, ואף שצבאה אכן נפרס במרחב הגבול, נראה שבשל בעיותיה הפנימיות של מקסיקו הצבא אינו ממלא את תפקידו כראוי

הדילמה של הפעלת כוחות הצבא במרחב הגבול

כיצד ניתן אפוא לפעול נגד האיומים במרחב הגבול הפרוץ עם מקסיקו? האם ניתן למנוע את פעולות הגורמים האלה או להרתיע אותם באמצעות פעולות צבאיות כגון פריסת מוצבים וסיורי צבא במרחב הגבול? נראה כי אף שמרחב הגבול תוגבר בשנים האחרונות בכוח אדם ובמשאבים, עדיין אין ביכולתן של הסוכנויות הפועלות שם להדוף באופן משמעותי את הכוחות העוינים הפועלים בו. כך, למשל, התבטא איש חוק המשרת בסוכנות ההגירה: "איש אינו מתלהב מכך שאנשים נכנסו למדינה באופן בלתי חוקי, אך אין זה מעשי או הגיוני להניח שניתן יהיה לאסוף את כולם ולהחזירם חזרה למולדתם"²⁸.

גבול ארצות הברית-מקסיקו הוא אפוא פרוץ ופגיע - מה שמחייב את ארצות הברית לפעול בדחיפות בכמה מאמצים ביטחוניים כדי למנוע "פלישה" - של מהגרי עבודה, של סמים ושל טרוריסטים.

בזמן האחרון נשמעות קריאות בחברה האמריקנית לפריסה מחדשת של צבא ארצות הברית במרחב הגבול כדי לאטום אותו. בינתיים כוחות הצבא

שכבר נשלחו לאזור הגבול משתפים פעולה עם הסוכנויות האחרות שפועלות שם. הצבא מסייע לסוכנויות האלה באמצעות הכשרה, אימונים טקטיים וגיבוש התפיסה המבצעית. כך נוצר מצב שבו ערוך על הגבול כוח פדרלי שיש לו הן סמכות חוקית לאכוף את החוק על מבריחים, על מהגרים לא חוקיים ועל טרוריסטים והן יכולות בתחום הטקטיקה והאסטרטגיה של הפעלת הכוח.

יתר על כן, משרד ההגנה האמריקני מספק לכוחות הפדרליים הפועלים במרחב הגבול מודיעין הן על הברחות גבול והן על התארגנויות משני עברי הגבול לקראת ביצוע הברחות. שיתוף הפעולה ההדוק הזה נובע בעיקר מתוך ההבנה של המערכות בארצות הברית את חומרת הבעיה.

הניסיון הרב שנצבר עד כה מלמד שלא ניתן לאטום את הגבול באמצעות הכוחות הפועלים כרגע לאורכו. לכן סבורים גורמים רבים בארצות הברית שהפתרון היעיל ביותר הוא לפרוס שם כוחות צבא גדולים הרבה יותר. המצדדים בפתרון הזה טוענים: "אם אנחנו פורסים כוחות צבא בכל מקום על פני כדור הארץ נגד איומים עולמיים, עלינו לפרוס את הצבא גם נגד האיום ההולך וגדל מדרום לנו". לדעתם, תפיסת ההפעלה צריכה להתבסס על הפעלה משולבת בין-זרועית (חיל האוויר, חיל הים וזרוע היבשה). את הכוחות יש לפרוס בכמה נקודות פטרול וביקורת במרחבים הפתוחים (שנמצאים כיום ללא בקרה ופיקוח) וגם בתוך המרחבים המאוכלסים בארצות הברית.

יעילות הפתרון הצבאי

ספק אם פריסה של כוחות צבא גדולים מאוד לאורך הגבול תמנע באופן מוחלט את הזרימה הלא חוקית של אנשים ממקסיקו לארצות הברית, שכן מרחב הפעולה גדול מדי, ואפשרויות הפעולה של מבריחי הגבול הן רבות. יתר על כן, נראה שמשרד ההגנה (האחראי לצבא ארצות הברית) אינו מעוניין בפריסה רחבה, מכיוון שזו תעלה מיליארדי דולרים בשנה, ואילו את התפוקות שהיא תניב אפשר להשיג באמצעות השקעות קטנות הרבה יותר. למשל, ההערכה היא שרישות כל הכוחות והסוכנויות שכבר פועלות לאורך הגבול תשיג אותן תוצאות כמו פריסה של אלפי חיילים נוספים לאורך הגבול. מאמץ הרישות כבר החל בהתאם לעקרונות של הלוחמה מבוססת רשת והביא לצמצום במספר החדירות הבלתי חוקיות מעבר לגבול.

מעבר להוצאה הגדולה הכרוכה בפריסת כוחות צבא גדולים לאורך הגבול הועלה החשש שפריסה כזאת תכביד על הסחר בין שתי המדינות ותפגע בכלכלותיהן.

צריך גם לזכור שצבא מתאמן כדי להילחם, לא כדי לבצע פעולות שיטור ואכיפה של החוק. ואכן

ידוע לפחות על מקרה אחד שבו חייל מרינס ירה למוות ברועה צאן אמריקני ליד הגבול. ניתן כמובן לאמן חיילים להיות שוטרים בכלל ושוטרי משמר גבול בפרט, אך אימונים כאלה יבואו על חשבון ההכשרה הצבאית שלהם. נוסף על כך, יחידות צבא שייפרסו לאורך הגבול יחסרו במקומות אחרים ברחבי העולם שבהם הן יכולות לבצע משימות צבאיות אמיתיות.

סיכום ביניים

אף שכנראה לעולם לא ניתן יהיה למנוע באופן מוחלט מעבר לא חוקי של אנשים ושל סחורות דרך הגבול, אפשר יהיה בכל זאת לצמצם את התופעות האלה באמצעות הפעלת מערך משולב של גופים מאתרים שמונעים חדירות ועוצרים עוברי חוק וכן באמצעות הגברת האכיפה והענישה המוטלת על העבריינים. השילוב הזה של מניעה ושל אכיפה יגרום לעבריינים רבים להגיע למסקנה שפעילותם אינה כדאית. כך ניתן יהיה לצמצם את הפלטפורמה הפלילית, ולצמצומה יהיו השלכות מיידיות בתחום הטרור: גורמי הטרור לא יראו עוד בגבול נקודת תורפה של ארצות הברית. גם יש לציין שבעיית הטרור היא בעיה בין-לאומית, ובעיה כזו מחייבת פתרון בין-לאומי - שיתוף פעולה בין מדינות במעגל הקטן (ארצות הברית ומקסיקו) ובמעגל הגדול (ארצות הברית ובעלות בריתה). מטרתו של שיתוף הפעולה צריכה להיות ניתוק ארגוני הטרור מהמדינות הנותנות להם חסות ומימון.

שיטת הפעלת הכוחות של ארצות הברית

מגוון האפשרויות העומדות לרשות מבריחי הגבול בין ארצות הברית ומקסיקו הוא גדול. הם משתמשים בסירות מירוץ להברחה דרך הים, במטוסים קלים ובצנחנים להברחות דרך האוויר וברכבי שטח להברחות דרך הקרקע.²⁹ לכן על הכוחות המנסים לבלום את החדירות למצוא מענה לכל דרכי הפעולה האלה.

מעבר לכך החליטו האמריקנים להשלים את בניית הגדר לאורך כל הגבול היבשתי עם מקסיקו. כזכור, מדובר ב-1120 קילומטרים. צעדים נוספים שנקטו:

- הטלת קנסות על מעסיקים של עובדים בלתי חוקיים.
- חקיקת חוק שלפיו עובדים ומהגרים לא חוקיים הם עבריינים פדרליים.
- חקיקת חוק שלפיו מבריחייהם של מהגרים לא חוקיים פוגעים בזכויות האדם.
- הגדלת התקציבים וכוח האדם של המשמר לביטחון הפנים ושל משמר הגבול. למשל למשמר הגבול הובטחו בתקציב 2007 עוד 459 מיליון דולר ועוד 1500 איש, כך שהסד"כ הכולל שלו בגבול עם מקסיקו יגיע ל-14 אלף איש. כמו כן הוקצו עוד

מבריחי גבול מקסיקנים | מגוון האפשרויות העומדות לרשות מבריחי הגבול בין ארצות הברית ומקסיקו הוא גדול. הם משתמשים בסירות מירוץ להברחה דרך הים, במטוסים קלים ובצנחנים להברחות דרך האוויר וברכבי שטח להברחות דרך הקרקע

באמצעות מבצעים ממוקדי מודיעין וסוירים מכווני מטרה.

- הרחבת השליטה באמצעות הגדלת הניידות הקרקעית והגדלת השליטה האווירית על מרחב הגבול.
- שיפור יכולת התגובה המהירה כלפי פעילויות עוינות במרחב הגבול.
- פריסת מערכות טכנולוגיות ותשתיות מתואמות המשולבות זו בזו. מדובר, בין היתר, באמצעים הבאים: מערכת חישינים, מערך תצפיות בשליטה מרחוק, מערכת מצלמות מונחות חישינים, גדר "חכמה" ומערכות ניוד בלתי מאוישות (שליטה מרחוק בכלי סיור כגון טרקטורונים והאמרים).
- התקנת מערכות לגילוי קרינה לשם זיהוי ניסיונות להחדיר אמצעי לחימה להשמדה המונית.
- שיפור מערכת התקשורת, השליטה והבקרה במרחב הגבול באמצעות הרחבת הכיסוי הסלולרי ומתן טלפונים לווייניים לכוחות הפועלים בשטח.
- מתן אפשרות לכוחות לגשת מרחוק למסד הנתונים הפליליים והמשפטיים כדי שניתן יהיה לזהות את הגורמים שנעצרים במרחב הגבול. נוסף על כך יש ליצור בסיס נתונים אחיד לכל הסוכנויות, ובכך לאפשר טיפול רצוף בגורמים בעייתיים (זיהוי מבוקשים וחשודים וכדומה).
- תגבור המערכים בכוח אדם כדי להגביר את היכולת למנוע את התופעות השליליות במרחב הגבול.

100 מיליון דולר לשיפורים טכנולוגיים.³⁰

האסטרטגיה של הפעלת הכוחות בגבול ארצות הברית-מקסיקו³¹

האסטרטגיה של הפעלת הכוחות בגבול ארצות הברית-מקסיקו כוללת שלושה מרכיבים מרכזיים:

- השגת איזון ראוי בין כוח האדם, הציוד, הטכנולוגיה והתשתיות בגבול.
- ביצוע הערכת מצב מתמשכת בנוגע לאיומים ולהתרחשות במרחב הגבול כדי להשיג ולהרחיב את השליטה ואת הבקרה על מרחב הגבול.
- שיפור יכולת התגובה המהירה על האירועים במרחב הגבול.
- ארצות הברית מבינה שהיא תאבד את השליטה על גורמי הטרור, אם היא תאבד את השליטה על ההברחות ועל ההגירה הבלתי חוקית. התובנה הזאת נובעת מההנחה שבכוונת גורמי הטרור להיטמע בתוך הפלטפורמה הפלילית כדי שלא תזוהה התארגנות הטרור (שמירה על חתימה נמוכה). ניתן להפחית את היקף ההברחות וההגירה הבלתי חוקית באמצעות הרתעה ויצירת לחץ תמידי על הגורמים העוינים בגבול. את ההרתעה ואת הלחץ התמידי מתכוונים האמריקנים להשיג באמצעות סדרת הפעולות הבאות:
- מניעת כניסתם של גורמים עוינים לשטחים מאוכלסים ולנקודות המעבר במרחב הגבול באמצעות יצירתו של מערך נקודות ביקורת (checkpoints) מתוכנן ושובר שגרה (שב"ש) להגדלת אי הוודאות בקרב המסתננים וכן

● הרחבת שיתוף הפעולה בין הסוכנויות. יש לוודא שמערך הכוחות יישאר דינמי ויצרתי כדי למנוע מגורמים עוינים לאסוף מודיעין על המערך וליצור בלבול וייאוש בקרב המבריחים, המהגרים וגורמי הטרור.

שיטת ההפעלה של משמר הגבול

ב-1 במרס 2003 הוקם המשרד לביטחון פנים במסגרת הארגון מחדש של הממשל הפדרלי לאחר פיגועי 11 בספטמבר. משמר הגבול הוא אחת הזרועות של המשרד הזה. מטרתו של משמר הגבול היא לקיים בקרה על גבולות ארצות הברית ולמנוע חדירה - בעיקר בגבול ארצות הברית-מקסיקו. ששת האלמנטים העיקריים בהפעלת משמר הגבול האמריקני הם:³²

- ניצול יעיל של כוח האדם באמצעות שילובן של טכנולוגיות ושל תשתיות.
 - שיפור הניידות והיכולת לפרוס במהירות כוחות בעקבות השגתו של מודיעין קונקרטי.
 - פריסתו של מערך הגנה בעומק השטח - בין היתר באמצעות שימוש בנקודות ביקורת שוברות שגרה וניהול מבצעים התקפיים למניעת חציה לא חוקית של הגבול.
 - שיתוף פעולה עם שאר הסוכנויות הפועלות בגבול להשגת המטרות המשותפות.
 - שיפור הערנות והמודיעין במרחב הגבול.
 - ביסוס מפקדה משותפת לכלל הכוחות הפועלים בשטח לשליטה על הכוחות בגבול.
- משמר הגבול, כמו כל מערכת הביטחון האמריקנית, מעריך שרק באמצעות מלחמה נגד כל התופעות ה"שגרתיות" בגבול, כמו הברחת סמים והגירה בלתי חוקית, ניתן יהיה לצמצם את הסיכוי שתתרחש פעילות טרור בגבול, וניתן יהיה למנוע חדירת תאי טרור לתוך ארצות הברית.

המרכיבים בהפעלת משמר הגבול

מטרת העל של משמר הגבול היא לבסס מערך איתן נגד האפשרות של חדירת טרוריסטים וכלי נשקם לתוך ארצות הברית.³³

ראשי משמר הגבול מבינים שכדי להשיג את המטרה הזאת יש לבסס מערך איתן שנתמך בטכנולוגיה המייעלת את יכולת האיתור, התגובה והפעולה נגד התופעות השליליות המתרחשות בגבול. המערך הזה יאפשר לצמצם את נקודות התורפה במרחב הגבול כדי שלא ינוצלו על-ידי גורמים עוינים וכך ירתיע את המהגרים ואת המבריחים.

מרכיב מרכזי בתפיסת ההפעלה של משמר הגבול האמריקני הוא "הגבול החכם". מדובר במערכות טכנולוגיות מתקדמות שיוצבו במרחב הגבול ויכוונו את הכוחות לעבר הנקודות המסוימות שבהן מתבצעות הפעילויות העברייניות. המערכות

הטכנולוגיות האלה כוללות: גדר "חכמה", גדרות ייעודיות (נגד רכב, נגד בעלי חיים ונגד בני אדם - על-פי ניתוחי שטח), מערכות מצלמות יום ולילה (אינפרה-אדום), מערכות חיישנים מסוגים שונים, מערך מל"טים ומזל"טים, מערכות מכ"ם ועוד. "הגבול החכם" כולל גם מערכות תקשורת בין החמ"לים לכוחות הפועלים בשטח. מערכות התקשורת מצמצמות את זמן סגירת המעגל בין המערכות הטכנולוגיות והמודיעיניות לבין הכוחות הפועלים בשטח.

בסופו של דבר, המרכיב שמרכז את כלל המודיעין והערכות המצב ומקצה את הכוחות למשימות השונות הוא החמ"ל המטרות הלאומי. החמ"ל מקבל מטרות ויעדים מהמודיעין הטקטי והאסטרטגי, ממקד את הערכת המצב וכך מייעל את פעילות הכוחות בשטח. החמ"ל הזה פועל בשיתוף פעולה עם כל הסוכנויות ועם כל מערכות המודיעין של ארצות הברית.

אף שהטכנולוגיה ממלאת תפקיד מרכזי, היא חסרת ערך ללא כוח אדם מיומן ומקצועי. לכן משמר הגבול משקיע משאבים רבים בהכשרת אנשיו.³⁴ ניסיון העבר מוכיח כי הפעלה משולבת ומתואמת בין כוח אדם, טכנולוגיה ותשתית הגבול (דרכים, תאורה, גדר, מבנים) היא חיונית לביסוס שליטה יעילה במרחב הגבול. לכן ארצות הברית משקיעה משאבים רבים בכל התחומים האלה.³⁵

משמר הגבול, כמו כל מערכת הביטחון של ארצות הברית, מעריך שרק באמצעות מלחמה נגד כל התופעות ה"שגרתיות" בגבול, כמו הברחת סמים והגירה בלתי חוקית, ניתן יהיה לצמצם את הסיכוי שתתרחש פעילות טרור בגבול ולמנוע חדירת תאי טרור לתוך ארצות הברית

טכניקות וטכנולוגיות הפעלה

להלן העקרונות שגיבשו האמריקנים בהפעלת הכוחות של משמר הגבול:³⁶

- **גמישות ושליטה.** כדי לעמוד במטרות וביעדים המוגדרים לכוחות במרחב הגבול עליהם להיות גמישי פעולה ומחשבה, מאומנים ומוכשרים היטב ולפעול בכפיפות למערכת פיקוד ושליטה אחידה, השולטת בכל הסוכנויות הפועלות בגבול.
- **מבנה הארגון.** על משמר הגבול להיות ארגון

בעל פיקוד מרכזי וישי. מערכת ארגונית כזאת תשפר את יעילות הכוחות נגד האיומים בגבול ותמנע בזבוז זמן בהעברת פקודות מהדרגים העליונים לדרגים הטקטיים הפועלים בשטח. ארגון בעל מבנה כזה מאפשר להגיב במהירות על אירועים ממוקדים ולבצע פעילות ארוכת טווח נגד איומים ממושכים.

● **הכשרה.** כדי לפעול נגד ארגוני טרור יש להכשיר את הכוחות בלוחמה נגד טרור. בגלל חשיבותה הגדולה של ההכשרה הקים משמר הגבול מחלקה להכשרה ולפיתוח. תפקידה של המחלקה הזאת הוא להתאים ולשנות את ההכשרה ואת הציוד (טכנולוגיה, תשתיות וכדומה) בהתאם לאיומים ולהתפתחויות בשטח.

● **צוותי תגובה מהירה** לטיפול באיומים ולפעולות מסוימות, כגון לוחמה בטרור, גששות, נסיעת שטח, מרדפים וכדומה. הצוותים האלה ייהנו מיחס מועדף בהקצאת אמצעים והכשרה.

● **מבצעים ממוקדי מודיעין.** פיתוח מערכות המודיעין הטקטי והאסטרטגי יאפשר לבצע מבצעים ממוקדי מודיעין נגד האיומים המרכזיים בגבול - הטרור והפשע המאורגן. מודיעין מדויק יאפשר לכוחות להתפרס באופן מושכל במרחבים המאוימים יותר.

● **תמיכה באמצעות תשתיות.** אלה כוללות מבנים (לתצפית, לבקרה ולשליטה ולשיכון הכוחות), תשתיות גבול (דרכים, צירי טשטוש וגדרות), טכנולוגיה (מצלמות, חיישנים, מערכות מודיעין, מזל"טים ומל"טים) ואמצעי ניד.

● **בקרה.** זו חיונית כדי לוודא שההשקעה בכוחות ובטכנולוגיות החדשות נעשית ביעילות. היעדר בקרה הוא פתח לבזבוז של משאבים.

● **שיתוף פעולה.** על המשרד לביטחון הפנים לפתח ולבסס מפקדה משותפת לכלל הסוכנויות הפועלות במרחב הגבול כדי לייעל את פעילות הכוחות ואת הפעלת המודיעין. על המשרד לביטחון פנים לתכנן ולבצע תרגילים ברמה הלאומית הכוללים את כל הסוכנויות במרחב הגבול כדי לבחון את היכולת של ארצות הברית לצפות מראש, לזהות ולמנוע איומים שמקורם מעבר לגבול. התוצר הסופי הוא תיאום מלא בין הסוכנויות הפועלות שמטרתו אבטחת מרחב הגבול.

סיכום

"גבולות ארצות הברית נמצאים במצב סבוך. שלוש שנים לאחר פיגוע התאומים, לאחר הקצאת משאבים וכוח אדם, נותר הגבול פרוץ, והחודרים לארצות הברית מהווים איום אסטרטגי בהיבט הכלכלי והביטחוני."³⁷

כך טען מפקד משמר הגבול בראיון ל-CNN. טענתו העיקרית היא שלמרות כל הניסיונות לפעול בעילות נגד האיומים, המערכת משותקת בגלל מגבלות משפטיות ומדיניות. דבריו אלה מעלים את השאלה אם ההשקעות רחבות ההיקף שארצות הברית מבצעת במרחב הגבול אכן יפחיתו את ההגירה הבלתי חוקית, את הברחות הסמים ואת האפשרות לפעילות טרור.

נראה שלא כך יקרה. ניתן לראות כי ב-20 השנים האחרונות הושקעו משאבים רבים במרחב הגבול: הוכפל הסד"כ של משמר הגבול, נפרסו אמצעים טכנולוגיים מתקדמים, נעשו רפורמות ארגוניות חשובות בסוכנויות שפועלות במרחב הגבול, והוגברו אמצעי האכיפה והענישה, אך למרות כל זאת לא הצטמצמו החדירות הבלתי חוקיות ממקסיקו לארצות הברית, אלא להפך - מספרן אף עלה. מחקר של ויין קורנליוס, פרופסור במדעי המדינה באוניברסיטת קליפורניה, מראה שאפילו אם ישופר מאוד מערך האבטחה לאורך הגבול, לא תהיה ירידה משמעותית במספר החדירות הבלתי חוקיות.³⁸ מה בכל זאת ניתן לעשות? נראה כי הפתרון מצוי במקום אחר, והמאמר הזה כבר הצביע עליו: לגרום לכך שהפעילויות הלא חוקיות לאורך הגבול לא ישתלמו לעבריינים. למשל, ניתן להטיל קנסות דרקוניים על מעסיקהם של עובדים לא חוקיים, וכתוצאה מכך עשוי להיווצר מצב שבו לא יהיה ביקוש לעובדים האלה. כשלא יהיו ביקושים, גם תקטן המוטיווציה להגר, וכתוצאה מכך תצטמצם גם הפלטפורמה העבריינית שבה עשויים להיאחז הטרוריסטים.

שני חברי גבול חוצים את הריו גרנדה חזרה למקסיקו לאחר שהתגלו על ידי משמר הגבול | ב-20 השנים האחרונות הושקעו משאבים רבים במרחב הגבול: הוכפל הסד"כ של משמר הגבול, נפרסו אמצעים טכנולוגיים מתקדמים, נעשו רפורמות ארגוניות חשובות בסוכנויות שפועלות במרחב הגבול, והוגברו אמצעי האכיפה והענישה, אך למרות כל זאת לא הצטמצמו החדירות הבלתי חוקיות ממקסיקו לארצות הברית, אלא להפך - מספרן אף עלה

Dilip K.Das, *Integrated Border Management for Confronting Organized Crime and Terrorism*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2004

25. קיפר (לעיל הערה 14) שם

26. דס (לעיל הערה 24) שם

27. Jeffrey S.Passel, *Illegal Immigration: How Big a Problem?* The Urban Institute, Washington DC, 2005

29. סטון (לעיל הערה 5) שם

30. Esther Pan, "Q&A: Homeland Security: US-Mexico Border Woes", *The New York Times*, 2006

31. ראו לעיל הערה 8

32. *National Border Patrol Strategy*, Office of Border Patrol, 2004

33. שם

34. ראו לעיל הערה 8

35. שם

36. שם

37. *Broken Borders, Problems with Border Security*, CNN, 2004

38. פן (לעיל הערה 30) שם

of Border Patrol, 2006

9. *Mexico-US Relations Issues for the 109th Congress*, CRS Report for Congress - The Library of Congress, 2006

10. סטון (לעיל הערה 5) שם

11. שם

12. ראו לעיל הערה 9

13. Amy Isackson, *US-Mexico Relationship Since 9/11*, CRS Report for congress, 2006

14. Kris Kifer, *Missing the Point: How Efforts to Secure the Southern Border Fail to Achieve the Purpose*, California University

15. שם

16. שם

17. ראו לעיל הערה 8

18. סטון (לעיל הערה 5) שם

19. שם

20. *Broken Borders - Terrorists Crossing the Mexican Border*, CNN, 2004

21. Bill Gezt, "Chechen Terrorists Probes", *The Washington Times*, 2005

22. Jim Turner, *US Representative of Texas*, CQ Homeland Security Border Security, 2004

23. סטון (לעיל הערה 5) שם

הערות

1. גדעון ביגר, *גדרות וגבולות בעולם*, אמ"ץ תוה"ד, המחלקה להיסטוריה, אוגוסט 2004
2. שם
3. Mark Krikorian, "Keeping Terror Out - Immigration Policy and Asymmetric Warfare", *The National Interest*, Spring 2004
4. סוכנים (agents) - כך נקראים אנשי משמר הגבול. אלה הם סוכנים פדרלים הכפופים לממשלה הפדרלית
5. David L.Stone, *Sealing the Border with Mexico: A Military Option*, US Army War College, 2004
6. ביסוס יחידה פדרלית מאפשר ליחידה להיות עצמאית ולקבל משאבים לאומיים ללא השפעות ישירות של המדינות הנמצאות לאורך הגבול, כלומר הפעלת היחידה לאורך מרחב הגבול תהיה אחידה וכפופה למפקדה אחת ולא מפוזרת בין המדינות השונות הנמצאות לאורך הגבול.
7. ביגר (לעיל הערה 1)
8. *National Border Patrol Strategy*, Office

האם עקרונות המלחמה מתאימים לכוחות למבצעים מיוחדים?

פעילות כוח משימה רנג'ר בסומליה כמקרה מבחן

מסוק בלקהוק מעל מוגדישו בירת סומליה. המטרה: לתפוס כמה עוזרים בכירים של מוחמד איידיד - ראש אחת המיליציות הגדולות של סומליה

התמונות המופיעות במאמר לקוחות מהסרט Black Hawk Down. הניצבים בסרט הם לוחמי רנג'ר והטייסים, השתתפו במבצע עצמו

מאמר זה בוחן את תפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים של ארצות הברית בסומליה אל מול עקרונות המלחמה, ודן בגורמים שהביאו לכישלון המבצע במוגדישו. המסקנה המרכזית של הכותב היא שפעילותה של ארצות הברית בסומליה נכשלה מכיוון שהופרו חלק מעקרונות המלחמה ובמיוחד עקרון ההפתעה

ד"ר טל טובי

מרצה במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן ובמכללה לפיקוד טקטי

ב-3 באוקטובר 1993 ערכו הכוחות המיוחדים של ארצות הברית פשיטה על מעוזו של מוחמד איידיד, ראש אחת המיליציות הגדולות בסומליה. הפשיטה נערכה באור יום באחד מהאזורים הצפופים ביותר בבירת סומליה, מוגדישו. המטרה הייתה לתפוס כמה עוזרים בכירים של איידיד, אולם הפעולה הסתבכה, ועל אף שהמבוקשים נתפסו, הוגדרה הפשיטה ככישלון - 18 לוחמים אמריקנים נהרגו ועשרות נפצעו, ומאות סומלים קיפחו גם הם את חייהם.¹ הפשיטה הייתה למעשה שיאה של המעורבות האמריקנית במלחמת האזרחים בסומליה, שהחלה בינואר 1991. את הפשיטה ביצע כוח משימה של ארצות הברית שנשלח בשלהי אוגוסט 1993. שמו של כוח המשימה היה רנג'ר, ושם המבצע היה "גותיק סרפנט" (Gothic Serpent). כוח המשימה נשלח לאחר הידרדרות מתמשכת במצב הביטחון בסומליה וחוסר יכולתו של כוח שמירת השלום של האו"ם להתמודד עם המיליציה של איידיד.

מפקדו של כוח המשימה היה מיגור גנרל ויליאם גריסון, קצין בעל ניסיון צבאי עשיר בכוחות המיוחדים של ארצות הברית. כוח המשימה כלל נציגים מרוב הכוחות המיוחדים של ארצות הברית: צוותי דלתא, פלוגה B מהגדוד השלישי של רגימנט הרנג'ר ה-75 ולוחמי הקומנדו הימי. סיוע אווירי ניתן על-ידי החטיבה האווירית למבצעים מיוחדים 2,160, שהתבססה על מסוקי סער בלקהוק ועל מסוקי תקיפה קלים מסוג ליטל-בירד.³ כוח המשימה עבד בשיתוף פעולה עם ה-CIA, בניסיון להשיג מודיעין מבצעי אודות איידיד. מרגע הגעתו ועד 3 באוקטובר ביצע כוח המשימה שבע משימות ברחבי העיר מוגדישו.

מטרתו של מאמר זה לבחון את תפיסת ההפעלה של כוח המשימה אל מול עקרונות המלחמה ואל מול רמות המלחמה, ולדון בגורמי הכישלון של המבצע ובמיוחד של הפשיטה על מעוזו של איידיד, שהתבצעה ב-3 באוקטובר. כמו כן יבחנו דפוסי הפעולה של כוח המשימה על-פי המודל התאורטי של ויליאם מקרבן.⁴ נקודת המוצא של מאמר זה היא שהפעילות האמריקנית בסומליה נכשלה מכיוון שהופרו חלק מעקרונות המלחמה ובמיוחד עקרון ההפתעה.

עקרונות המלחמה ועקרונות ההפעלה של הכוחות המיוחדים של ארצות הברית

אי הוודאות והחיסרון הקיימים במלחמות הגבירו את הרצון לגבש סדרה של עקרונות שיעניקו מידה של ודאות בשדה הקרב. במהלך המאה ה-19 גובשה סדרה של עקרונות בעקבות לימוד וניתוח של מערכות צבאיות, שהתקיימו במהלך ההיסטוריה ובמיוחד במלחמות נפוליאון. עקרונות מלחמה אלה הוצגו כעקרונות שתקפים לכל תקופה ולכל עת

ושאינם מושפעים משינויים טכנולוגיים, ארגוניים או תורתיים.⁵ ב-1921 קבע הצבא האמריקני רשימה של תשעה עקרונות. המטרה העיקרית הייתה ליצור אחידות תורתית:⁶

- 1. יעד (objective).** לכל פעולה צבאית תהיה מטרה שהוגדרה בביורר. הצלחת המבצע מותנית בהכוננת כל מאמצי היחידות הרלוונטיות אל המטרה.
- 2. התקפיות (offensive).** היוזמה ההתקפית היא מרכז הכובד במלחמה. ההתקפה תהיה יעילה ומכריעה, אם הוגדרה המטרה בביורר.
- 3. ריכוז הכוח (mass).** כדי להשיג הכרעה יש לרכז את הכוח הצבאי במקום ובזמן הנכונים.
- 4. חיסכון בכוח (economy of force).** ריכוז המינימום ההכרחי של כוחות עבור המאמצים המשניים.
- 5. תמרון (maneuver).** נטילת יוזמה ושמירתה באמצעות הובלת האויב למקום שבו הוא נמצא בעמדת נחיתות.

בדוקטרינה למבצעים מיוחדים משולבים [1998] נקבע כי עקרונות המלחמה הקונוונציונליים חלים גם על הכוחות המיוחדים

- 6. אחדות הפיקוד (unity of command).** אבטחת אחדות המאמצים תחת רשות פיקודית אחת.
- 7. אבטחה (security).** מטרתו של עיקרון זה לנטרל את המגמות ההתקפיות ואת נטילת היוזמה על-ידי האויב, כלומר למנוע מהיריב להשיג יתרון בלתי צפוי.
- 8. הפתעה (surprise).** יש להכות את האויב במקום, בזמן ובאמצעים שהוא אינו מוכן אליהם.
- 9. פשטות (simplicity).** אין לבצע תכנית מסובכת ומתוחכמת מדי העלולה להשתבש בעקבות אי הוודאות והחיסרון של המלחמה. בדוקטרינה למבצעים מיוחדים משולבים (1998) נקבע כי עקרונות המלחמה הקונוונציונליים חלים גם על הכוחות המיוחדים. עם זאת, במקרים מסוימים יש צורך להדגיש היבטים שונים כמו עקרון החיסכון בכוח. אין המשאבים המוגבלים של הכוחות המיוחדים ניתנים להפעלה נגד מטרות או משימות משניות ולא חיוניות.⁷ כדי לשלב את עקרונות המלחמה המסורתיים עם

פעולתם של הכוחות המיוחדים יש לדון בתפיסה התאורטית של מקרבן, המציג את עקרונות המלחמה המסורתיים כחלק מעקרון העל של תפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים. עקרון זה הוא השגת עליונות יחסית,⁸ ופירושו יצירת התנאים שבהם כוח תקיפה קטן משיג יתרון מכריע על סדר כוחות גדול של האויב המבוצר היטב בעמדות הגנה. במילים אחרות, יש למצוא את נקודת התורפה של האויב ולהתקיף אותה. אמנם בכל מבצע צבאי הכוח מנסה לאתר את הנקודה זו, אך במבצעים מיוחדים יש למציאת נקודת התורפה ערך מוסף וחשוב.⁹ השגת העליונות היחסית חייבת להיות בתחילת ההתנגשות, ויש לשמור עליה כדי להבטיח את הצלחת המשימה. היכולת להשיג את היתרון היחסי דורשת עירוב של אומץ, של אינטלקט, של העזה ושל התמדה. קלאוזוויץ כינה זאת בשם הגורמים המורליים.¹⁰ אם היתרון היחסי אבד, קשה מאוד להחזירו. כמו כן ככל שההתנגשות מתארכת, התוצאות תלויות הן ביכולותיו של האויב להתאושש ולהשיב לעצמו את היוזמה והן בניצול הדדי של הזדמנויות וחוסר ודאות. גורמים אלה משפיעים ומעצימים את תופעת החיסרון. ניתן לומר שככל שהמבצע מתארך, כך הסיכוי להצליח קטן, ומידת הפגיעות של הכוח התוקף עולה. למעשה, מקרבן מחזק את עקרון ההפתעה, וניתן לומר כי העליונות היחסית היא נגזרת של עיקרון זה.

עיקרון נוסף שמקרבן דן בו הוא עקרון האימון הממושך. עיקרון זה קובע כי על הכוחות להתאמן זמן רב לפני היציאה למבצע מסוים. אם הכוח הוא הטרונגי, כלומר מורכב מכמה יחידות, על היחידות השונות להכיר היטב את היכולות המבצעיות שמביאה איתה כל יחידה. מכניזם אופרטיבי זה ניתן להשגה באמצעות עיקרון זה.

מקרבן מחלק את המבצע של הכוחות המיוחדים (ולמעשה כל מבצע צבאי) לשלושה שלבים. בכל שלב באים לידי ביטוי עקרונות המלחמה המסורתיים:¹¹

- 1. תכנון המבצע.** בשלב הזה בא לידי ביטוי עקרון הפשטות.
- 2. הכנת הכוח לקראת המבצע.** בשלב הזה באים לידי ביטוי עקרונות האימון הממושך והאבטחה.
- 3. ביצוע הפעולה.** זו מתבצעת על-פי שלושה עקרונות: יעד, הפתעה ומהירות.

בחינה של פעולות כוח משימה רנג'ר מצביעה על כך שנעשה ניסיון לשמור על המסגרת התאורטית של עקרונות המלחמה, אך ממשימה למשימה היה כרסום בעקרונות אלה בעיקר בשל עקומת הלמידה של הכוחות הסומליים. בסוף התהליך, בפשיטה שהתבצעה ב-3 באוקטובר, הופרו כמעט כל עקרונות המלחמה.

לכאורה תכנון הפשיטה ב־3 באוקטובר מילא אחר הציוויים של עקרונות המלחמה. היעד היה מוגדר - תפיסת שניים מסגניו של איידיד. מדובר היה בפעולה התקפית של כוח מיומן היטב (עקרון ריכוז הכוח), ולא נקבעו כל יעדים אחרים (עקרון החיסכון בכוח). כמו כן הניידות הגבוהה פיצתה על טרורם של עקרונות התמרון והאבטחה. לפעולה היה מפקד אופרטיבי אחד ששלט על כל הכוחות באמצעות העליונות הטכנולוגית ומערכות פיקוד ושליטה מתקדמות. כמו כן התכנית הייתה פשוטה והתאימה ליכולת הקרבית והמבצעית של הכוחות המיוחדים, אולם בפועל עקרונות המלחמה הופרו.

אחד מהעקרונות החשובים שהופרו בכל התחומים היה עקרון ההפתעה או היתרון היחסי. הפתעה מושגת באמצעות הונאה, תזמון וזיהוי וניצול נקודות התורפה של האויב. ברמה המדינית הייתה החלטת מועצת הביטחון 837 (6 ביוני 1993) מעין הכרזת מלחמה של האו"ם על המיליציה של איידיד. למעשה החלטה זו הייתה הפעם הראשונה לאחר מלחמת קוריאה, שהאו"ם קיבל מנדט לפעול באופן צבאי כנגד אויב מוגדר.¹² ברמה האסטרטגית הפרס הכספי שהוכרז בתמורה לתפיסתו של איידיד (17 ביוני 1993) סימנה אותו כמטרה הבלעדית של כוחות המשימה השונים, ואיידיד העריך נכונה כי כל המאמצים הצבאיים כונו בשלב זה נדו. ברמה האופרטיבית איבד כוח המשימה רגיו את ההפתעה כבר לאחר הפשיטה הראשונה (30 באוגוסט 1993). גנרל תומס מונטגומרי, סגן מפקד כוחות שמירת השלום של האו"ם, קבע בדוח לאחר פעולה כי הגעת כוח המשימה של הכוחות המיוחדים היה איתות ברור לאיידיד כי הוא וכוחותיו סומנו כיעד העיקרי של כוח המשימה.¹³ הפשיטות שביצע כוח המשימה במהלך ספטמבר 1993 חשפו את עצם הימצאותם של הכוחות המיוחדים ואת סיבת הגעתם לסומליה.

לגנרל גריסון נותרה רק ההפתעה בתחום הטקטי, אך גם יתרון זה אבד בהדרגה. גריסון השתמש ביכולת הניידות הגבוהה ובעוצמת האש של כוחותיו כדי להוציא לפועל מבצעים מהירים ומכריעים לפני שהכוחות הסומליים יצליחו להתארגן ולהגיב ביעילות. למרות הניסיונות של גנרל גריסון לגוון את דפוסי הפעולה,¹⁴ לאחר שש משימות למדו הסומלים את דרכי הפעולה והטכניקות הקרביות של הכוחות המיוחדים. בפעולה השישית (21 בספטמבר) דיווחו לוחמי הכוחות המיוחדים כי רקטות RPG נורו לעבר המסוקים.¹⁵ כמו כן ב־25 ספטמבר הופל מסוק בלקהוק, שלא היה שייך לכוחות המיוחדים, באמצעות RPG. הלקחים לא הופקו, וכך איבד כוח המשימה גם את היתרון הטקטי שלו.

ביטול היתרון הטקטי התבטא גם בכך שהפשיטה

ב־3 באוקטובר נערכה בשעות היום. אחד מהיתרונות הטקטיים הגדולים של ארצות הברית הוא יכולת הפעולה בלילה. הדבר מתאפשר הודות לאמצעים טכנולוגיים לראייה ולסימון מטרת בלילה. מול אויב שאין לו יכולת כזו ניתן להשיג יתרון יחסי.¹⁶ עם הסתבכותה של המשימה והימשכותה לתוך שעות החשכה לא היו ללוחמים האמריקניים כל יתרון ברחובות. אולם הסומלים לא ניצלו כראוי את היכרותם עם שטח הפעולה, ובכך נמנעו אסון כבד יותר לכוחות האמריקניים. ביטול היתרון הטקטי היה מהגורמים העיקריים להתארגנות המהירה של הסומלים לאחר שזיהו כי המסוקים האמריקניים מתקרבים לעבר העיר מוגדישו. למעשה רק היתרון הטכנו־טקטי של הכוחות המיוחדים - רמת חיילות גבוהה, משמעת ולכידות חברתית, מנע אסון מוחלט.

ביטולו של עקרון ההפתעה פעל כ"אפקט דומינו". הסומלים התארגנו במהירות והצליחו להפיל שני מסוקים. בשלב זה הופרו עקרונות ההתקפיות והיעד, והכוחות האמריקניים איבדו את היוזמה ושינו את משימתם: מתפיסת המבוקשים לאבטחת אנשי הצוות במסוקים שהתרסקו ולאבטחת הכוחות שלהם לאחר מכן. הכוח פוצל לתת־כוחות, ולמעשה מערכת הפיקוד והשליטה כבר לא התקיימה. גם עקרון הביטחון הופר עם נטילת היוזמה על־ידי הסומלים ויכולתם להשיג יתרון בלתי צפוי עם הפלת שני המסוקים.

ניתן לקבוע כי גם עקרונות התמרון והביטחון הופרו,

אחד מהעקרונות החשובים שהופרו בכל התחומים היה עקרון ההפתעה או היתרון היחסי

מכיוון שההתקפה בוצעה בתוך מעוזו העיקרי של איידיד. גריסון חשב שהוא ינטרל יתרון זה בזכות הניידות הגבוהה של כוח המשימה ובזכות פעולה קצרה שלא תימשך יותר מ־30 דקות, ולכן הכוחות הסומליים לא יספיקו להתארגן. הימשכות הפעולה מעבר לזמן שנקבע פגעה באופן מהותי בעקרון העל שהגדיר מקרבן. ככל שנמשכה הפעולה עלה מספר הנפגעים מקרב הכוחות האמריקניים, אף שהושג היעד המקורי.

עיקרון אחר שהופר (על־פי המסגרת התאורטית של מקרבן) היה עקרון האימון הממושך. כוח המשימה רגיו הורכב מנציגים של כל הכוחות המיוחדים האמריקניים מכל הזרועות: רנג'רס ודלתא (צבא היבשה), הקומנדו הימי (הצלי) ו"צידי הלילה" (חיל האוויר). הייתה זו קביעה מבצעית של פיקוד הכוחות המיוחדים שהוקם ב־1987. לכל כוח היו

את דפוסי הפעולה שלו, והכוחות שנשלחו לסומליה לא הספיקו להתאמן ביחד וליצור דפוס פעולה אחיד ומתואם.¹⁷ במיוחד בלט השוני במאפייני הפעולה בין כוחות דלתא ובין לוחמי הרנג'רס, שנשאו בעיקר נטל הפעולה. אמנם הרנג'רס מוגדרים ככוחות מיוחדים, אך במהותו הרגיימנט ה־75 הוא כוח מיוחד המיועד ללוחמה בעצימות גבוהה (בניגוד לכוח דלתא שאינו בעל מאפיינים קונוונציונליים).¹⁸

עקרון האבטחה הופר גם בתחום הטקטי לפני ביצוע הפשיטה. במהלך ספטמבר 1993 חזר הגנרל מונטגומרי וביקש ממחלקת ההגנה כי תשלח נגמ"שים מסוג ברדלי לסומליה. בבקשה תמכו גם מפקד פיקוד המרכז, הגנרל הואר, וכן יושב הראש של המטות המשולבים, הגנרל קולין פאוול. כלי הרכב של כוחות המשימה האמריקניים כללו רק כלי רכב רכים (בעיקר ההאמר), שהיו פגיעים לאש נשק קל ונשק נ"ט, מהסוג שבו השתמשו הסומלים. מחלקת ההגנה סירבה לבקשות אלה בתואנה שהצבת כוחות משוריינים תביא להסלמת העימות ותפגע קשות באפשרות להשגת הסדר פוליטי במדינה.

מחסור ברכב קרבי משורייני אמריקני שהיה אמור לפעול לצד הכוחות האמריקניים האריך את זמן התארגנותה של שיירת החילוץ. הכוחות האמריקניים היו צריכים להסביר לכוחות הפקיסטניים והמלזיים - שהיו להם כלי רכב משוריינים - את תכנית החילוץ.¹⁹ קשיי שפה גרמו לאיבוד זמן יקר עד שהובנה תכנית הפעולה. כמו כן החיילים האמריקניים לא הכירו את כלי הרכב המשוריינים שבהם השתמשו הפקיסטנים והמלזים, עובדה שהקטינה את היעילות המבצעית של הכוחות האמריקניים שהצטרפו לכוחות האו"ם.²⁰

בעבודת הגמר שלו באקדמיה לפיקוד ומטה של חיל האוויר, טען מיגור קליפורד די כי הפגיעה הנוספת בביטחון הכוחות בכלל והפשיטה ב־3 לאוקטובר בפרט, נגרמה עקב החלטה הפוליטית שלא לשלוח מטוסי הרקולס לסיוע אווירי קרוב לכוח המשימה. אי הימצאותם של מטוסים אלה מנעה הגשת סיוע אווירי קרוב ומסיבי לכוחות הנצורים, והובילה להגדלת מספר הנפגעים של הכוח.²¹ מטוסים אלה הופעלו בהצלחה רבה במהלך יוני 1993, אך הנזק ההיקפי הרב והפגיעה באוכלוסייה הלא לוחמת הוצגה היטב בשידורי ה־CNN וגרמו לדרג הפוליטי בארצות הברית להחליט על סיום גיחות המטוסים. כך, בשל היעדרם של סיוע אווירי קרוב ומסיבי ושל כוחות שריון, נשארו הכוחות האמריקניים ללא יכולת להפעיל כוח אש על זה של הסומלים.²² למעשה כוח האש של ארצות הברית על הקרקע השתווה בתחום הטכנו־טקטי לכוח האש של הסומלים, אך מכיוון שמספרן של המיליציות

לוחמים אמריקנים מורדים למרכז מעוז של מוחמד איידיד מסוקים | גריסון
השתמש ביכולת הניידות הגבוהה ובעוצמת האש של כוחותיו כדי להוציא לפועל מבצעים מהירים ומכריעים לפני שהכוחות הסומליים יצליחו להתארגן ולהגיב ביעילות

כינה את סיבת התבוסה "Victory Disease". לטענתו שלושה גורמים הובילו לכך: שחצנות, שאננות וחוסר יכולת או רצון להתאים דפוסי פעולה קיימים לתרחישים משתנים.³³ קרציר הוסיף כי תופעות אלה הגיעו עד לרמות הפיקוד האומיות הגבוהות ביותר, כלומר עד לנשיא ולמוזכיר ההגנה. אחת הסיבות העיקריות לכך הייתה הניצחון המוחץ של ארצות הברית את הכוחות העיראקיים ב-1991.

עקרונות המלחמה ומבצעים בעצמות נמוכה
כאמור, תפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים קובעת כי עקרונות המלחמה המסורתיים חלים גם על מבצעים מיוחדים. עם זאת במדריך השדה העוסק במבצעים ברמת עצמות נמוכה (1992) ניתן למצוא מערכת עקרונות נוספת.³⁴ כוונתם של עקרונות אלה היא לא להבחין בין לחימה בעצמות נמוכה למלחמה בעצמות גבוהה ולהגדיר מערכת עקרונות חלופית, אלא להוסיף על העקרונות המסורתיים.³⁵ התפיסה של ארצות הברית, מקורה בהבנה כי בעימות המוגבל אין בלעדיות לפעילות הצבאית ויש לשלב גם פעולות פוליטיות, כלכליות וחברתיות. לפיכך, ראוי לבחון את מערכת העקרונות הנוספת:

1. שליטת הדרג הפוליטי. לדרג הפוליטי בעימות המוגבל יש השפעה גדולה יותר על רמות המלחמה

עקרון האבטחה הופך גם בתחום הטקטי לפני ביצוע הפשיטה

את היכולת הקרבית שלו. אולם גריסון קבע את המועד ואת המקום של הפעולה על-פי המודיעין שקיבל מסוכני שטח, על-פי הידיעות שהגיעו אליו.

גורם נוסף שהביא לכישלונה של המשימה היה הביטחון המופרז של הכוחות האמריקניים. המשימות הקודמות, שהסתיימו כמעט ללא נפגעים, גרמו ללוחמים לבטוח ביכולת המבצעית הגבוהה שלהם, ביכולתם להוציא לפועל מבצעים מהירים ומכריעים. עובדה זו הביאה לזניחת ציוד לחימה חיוני בשטח ההתכנסות ולאיי הצטיידות בכמות מספקת של מים ותחמושת. כמו כן גרם הביטחון העצמי המופרז להמעטה בערך מנהיגותו של איידיד בעיני לוחמיו וכן לזלזול ביכולת הקרבית של הסומלים.³¹ הסומלים נמצאו בתהליך של למידה, והם פיתחו טכניקות להפלת מסוקים בעזרת מטולי RPG. כנראה שאת הטכניקה הזו לימדו את הסומלים "בוגרי אפגניסטן", כלומר לוחמי מוג'הדין, שצברו ניסיון בלחימה נגד ברית המועצות במהלך שנות ה-80.³²

מיגור טימוטי קרציר מהמכון ללימודים קרביים

היה רב יותר, היו הכוחות האמריקניים בעמדת נחיתות בכל הקשור לכוח האש.

את הדיון בכוח האש של שני הצדדים ניתן להציג בעזרת השוואה היסטורית. ניתן להשוות את המעורבות הצבאיות של המדינות המפותחות ברחבי מדינות העולם השלישי, במדינות כושלות²³ ובאזורים הבלתי ניתנים לשליטה²⁴ למעורבות הקולוניאליות, במיוחד במאות ה-16 וה-19. מטרתו של הקולוניאליזם היה להביא את הקדמה ואת התרבות המערבית לאוכלוסיות נחשלות (על-פי ההגדרה המערבית). המעורבות הצבאיות של המדינות המפותחות בשלהי המאה ה-20 וראשית המאה ה-21 הן בבחינת ניסיון לייצב מדינות שקרסו ולמנוע אסונות הומניטריים.²⁵ לפיכך, ניתן לקבוע כי ההתערבות הצבאיות במבצעי שמירת השלום הן המלחמות הקולוניאליות של זמננו. המעצמות הקולוניאליות הצליחו לכבוש אזורים נרחבים ולשלוט על אוכלוסיות גדולות בעיקר בעזרת כוח האש הרב שלהן, ולכן חיוני שיהיה לכוחות הפועלים במבצעי שמירת השלום כוח אש כזה. כוח האש תורגם במקרים רבים גם ליתרון פסיכולוגי.²⁶

אמנם לא בהכרח יש צורך להפעיל כוח אש זה, אך במקרה של התנגשויות צבאיות תושג הכרעה מהירה עד להשלמת המבצע. במאמר שפורסם בכתב העת *Infantry* טוען המחבר כי מקלע המקסים הבריטי, שהכריע את הילידים באפריקה במהלך ההתפשטות הקולוניאלית הבריטית בשלהי המאה ה-19, משול כיום ליחידות שריון ולמסוקי התקיפה של המדינות המערביות, אמצעי לחימה אשר אינם נמצאים ברשות המיליציות החמושות בעולם השלישי.²⁷

גימס וודס, שהיה סגן מזכיר המדינה לענייני אפריקה בזמן המבצע, טען כי הפעולה נדונה לכישלון מראש מכיוון שנערכה בליבו של שטח עוין. לפיכך זו הייתה משימה בלתי אפשרית, בעיקר בשל הקושי והסיכון לחטוף את איידיד מתוך מעוזו.²⁸ אך קביעתו של וודס היא משום חוכמה שלאחר מעשה. ניתן לבחון את המשימה מכיוון שונה; חטיפת איידיד יכולה להיות משולה לחילוץ בני ערובה הנמצאים גם הם בליבו של אזור עוין. למעשה זהו ייעודו המקורי והעיקרי של כוח דלתא.²⁹

כחוכמה שלאחר מעשה ניתן לטעון כי גריסון יכול היה לשמור על היתרון הטקטי של כוח המשימה שעמד בראשו, אילו פעל בלילה. הטכנולוגיה שבה השתמשה ארצות הברית והמיומנות הקרבית בלחימה בלילה של הלוחמים והטייסים שהשתייכו לכוח המשימה היו יכולים לבוא לידי ביטוי באופן מרבי. מרק באודן כתב שהלוחמים הסומלים היו עשויים להתמוטט בלילה כתוצאה מהשפעתו המעוררת של צמח הגת.³⁰ כלומר, אם כוח המשימה היה תוקף בלילה, הוא היה יכול לפגוע ביכולת ההתארגנות של הסומלים ובה בעת לחזק

הנמוכות (הרמה האסטרטגית והרמה הטקטית). למעשה בעימות המוגבל מתבטלת ההיררכיה המסורתית שבה הדרג הפוליטי אינו מתערב בהחלטות הצבאיות ברמה האסטרטגית, וקבלת ההחלטות והפעלת הכוח נשארת באופן בלעדי באחריותם ובסמכותם הפיקודית של מפקדי הזירות.³⁶ בעימות המוגבל ניתן לראות כי הדרג המדיני מתערב גם בקבלת ההחלטות ברמה הטקטית ואף ברמה הטכנו-טקטית. למעשה, ההגבלות שהדרג הפוליטי מטיל על הפעילות הצבאית עומדות בבסיס ההגדרה של המלחמה המוגבלת.³⁷ הקצונה חייבת להבין את היעדים הפוליטיים ואת השפעתם של המבצעים הצבאיים על יעדים אלה. לפעולה של קבוצת חיילים קטנה יכולה להיות השפעה מכרעת רבה יותר בעימות המוגבל מאשר בסדר כוחות דומה בעימות בעצימות גבוהה. לפיכך, בתכנון המשימה הצבאית יש הכרח להתייחס להתניות של הדרג הפוליטי. על הדרג הצבאי לאמץ דרכי פעולה שיתמכו בעקרונות שקבע הדרג המדיני, גם אם יש צורך בהפעלת דרכי פעולה חדשות.

2. איחוד מאמץ. על המערכת הצבאית בזירה לשלב את מאמציה עם גופים צבאיים של מדינות אחרות ועם סוכנויות ממשלתיות ולא ממשלתיות, הן זרות והן אמריקניות, כדי להגיע להכרעה. התכניות הצבאיות חייבות להגדיר כיצד יתרמו הצעדים הצבאיים למהלכים הפוליטיים והכלכליים. עקרון איחוד המאמץ קובע מסגרת לפעולות משולבות בין סוכנויות. הדרג הצבאי יכול למצוא את עצמו פועל בכפיפות לסוכנות אזרחית, שאיננה מחלקת ההגנה, כמו מחלקת המדינה או ה-CIA וגם בכפיפות לסוכנויות העוסקות בביטחון פנים כגון ה-FBI, הרשות למלחמה בסמים או רשויות המכס וההגירה.³⁸ כמו כן ייתכן מצב שבו יפעיל הצבא משאבים של סוכנויות אזרחיות, ואלה יהיו באחריות פיקודית של הצבא.

3. הסתגלות. פירושה היכולת והרצון לשנות או להתאים מבנים ושיטות פעולה כדי לקדם תרחישים שונים ומשתנים. על-פי עיקרון זה נדרש ניתוח זהיר של המשימה, ונדרשות יכולות מודיעיניות מעולות והבנת אזור הפעולה מבחינה פוליטית, כלכלית ותרבותית. ההסתגלות איננה רק גמישות בהפעלת טכניקות ידועות במצבים משתנים, אלא פיתוח של דרכי פעולה חדשות לכל מציאות אופרטיבית.

4. לגיטימיות הפעולה. משמעות העיקרון הזה היא שלכל הסוכנויות יש זכות חוקית להתערב בעימות מסוים. עקרון הלגיטימיות נחלק לשלושה מישורים: המישור הראשון הוא דעת הקהל של המדינה המתירה לממשלה לשלוח כוחות צבאיים לאזור הסכסוך או להתערב בכל דרך אחרת; המישור השני הוא דעת הקהל העולמית, במיוחד

אם פעולות ההתערבות היא של גופים בין-לאומיים כמו האו"ם; המישור השלישי הוא דעת הקהל במדינת היעד. האוכלוסייה המקומית חייבת להסכים למעורבות הזרה. אם לא תהיה הסכמה כזו, המעורבות הזרה יכולה לגרום למרי עממי נרחב ולהסלמת העימות.

5. התמדה. לעימות המוגבל אין התחלה או סיום ברורים שניתן לצינןם בפעולות מכריעות.³⁹ העימות המוגבל הוא מאבק ארוך מטבעו, ולפיכך התמדה היא חיונית להצלחה. לכן נדרש ניתוח מידע זהיר כדי לבחור את הזמן והמקום הנכונים לפעולות. ההתמדה מסייעת למפקד להתעלם מהצלחות קטנות בטווח הקצר ולשאוף להשיג את המטרות לטווח הארוך.

בחינת פעולותיו של כוח משימה רגיר מאפשרת למצוא כמה הפרות של העקרונות, אשר פגעו בפעילות הכללית של כוח המשימה. כך למשל, פעל כוח המשימה באופן עצמאי, ולא שיתף פעולה עם הכוחות הצבאיים שפעלו במסגרת האו"ם ועם הסוכנויות האזרחיות. הכוחות המיוחדים נמצאו על אדמת סומליה למען השגת מטרה אחת - תפיסתו של איידיד. משימה זו, שאמנם עלתה בקנה אחד עם המדיניות של מזכ"ל האו"ם, פגעה קשות

גורם נוסף שהביא לכישלונה של המשימה היה הביטחון המופרז של הכוחות האמריקניים

במאמצי הפעולות ההומניטריות וברצון לשקם את סומליה. בתחום האסטרטגי החלטה 837 (6 ביוני 1993) הייתה למעשה הכרזת מלחמה של האו"ם על המיליציה של איידיד. ההחלטה הזו בצד פשיטות הכוחות האמריקניים בכלל וכוח המשימה רגיר בפרט גרמו במהלך הקיץ לנפגעים רבים בקרב האוכלוסייה הלא לוחמת במוגדישו. פעולות אלה ביטלו למעשה את הלגיטימיות של נוכחות האו"ם ושל ארצות הברית בסומליה.⁴⁰

מודיעין

המודיעין אינו מוגדר כאחד מעקרונות המלחמה, אך הוא משפיע עליהם. לדוגמה, מודיעין מדויק ומהימן תומך בעקרון ההתקפיות וההפתעה. ידיעת יכולותיו של האויב תומכות בעקרון החיסכון בכוח, וידיעות על כוונותיו יכולות לתמוך בעקרון האבטחה. נקודת כשל מהותית במהלך המעורבות האמריקנית בכלל ופעולות כוח המשימה רגיר בפרט הייתה תחום המודיעין.

בני הזוג טופלר טענו במחקרם כי במהלך המלחמה הקרה הדגישו סוכנויות הביון האמריקניות את

המודיעין המופק באמצעים אלקטרוניים. מגמה זו הביאה להסטה ממקורות איסוף אנושיים (יומינט), ולפיכך הדגש היה התמקדות ביכולותיו הצבאיות של האויב אך לא בכוונותיו.⁴¹ העימות המוגבל, על כל מרכיביו ומאפייניו, מצריך מידע המופק ממקורות אנושיים, כלומר מעבר ממודיעין כמותי למודיעין איכותי. ארגוני טרור, גרילה ופשע מאורגן הם ארגונים ממודרים בעלי חתימה אלקטרונית נמוכה או נעדרי כל חתימה שכזאת. קיים קושי לעקוב אחר חוליית טרור, אם הגוף הנלחם נגדה אינו יודע מהיכן היא יוצאת, מהן כוונותיה, והיכן היא מתכוונת לפגוע. לשם כך דרוש מודיעין אנושי (או על-פי ההגדרה בישראל - משתף פעולה).

מודיעין הוא אבן יסוד בסיסית להצלחתו של כל מבצע צבאי ובכלל זה גם פעולות צבאיות במסגרת העימות המוגבל.⁴² עם זאת, המודיעין צריך לספק מידע שאינו תמיד נחוץ בעימות בעצימות גבוהה המשקף התנגשות בין שני צבאות סדירים. יש חשיבות רבה למאפיינים הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים של האוכלוסייה מכיוון שעיקר המבצע נעשה בקרב האוכלוסייה המקומית. כמו כן יש לדעת היטב מיהו האויב - מהם קשריו ומערכת הגומלין שלו עם האוכלוסייה המקומית, מהי מידת עוצמתו ויכולותיו הצבאיות, וחשוב מכך - יש לדעת מהן כוונותיו.⁴³

למרות העוצמה הטכנולוגית האמריקנית בסומליה לא הצליחו כוחות שמירת השלום לבסס תשתית אנושית שתספק מודיעין על כוונותיו של איידיד ועל כוחות המיליציה שלו. הקושי החל עוד לפני הגעת כוחות שמירת השלום והכוחות המיוחדים. עם פינויה של השגרירות האמריקנית במוגדישו בינואר 1991, איבדה ארצות הברית את יכולת איסוף המודיעין שלה במדינה ואת אנשי הקשר המקומיים.⁴⁴ עם חזרתה של ארצות הברית לסומליה נעשו מאמצים רבים לשקם את יכולות האיסוף המקומיות, אך הקושי הרב הביא להסתמכות הולכת וגדלה על מודיעין אלקטרוני. בסומליה נעשה שימוש בטכנולוגיות איסוף ומעקב מתוחכמות, ובחלק מהן נעשה לראשונה שימוש מבצעי. כמו כן נהנו הכוחות האמריקניים מכלל יכולות האיסוף הלאומיות, וזכו לשיתוף פעולה מצד סוכנויות הביון האזרחיות.⁴⁵ אולם כל היתרון הטכנולוגי האמריקני לא התאים לעימות בעצימות נמוכה כפי שבא לידי ביטוי במערכה במוגדישו. ה-CIA לא הצליח לבנות מערכת מודיעין שהתבססה על משתפי פעולה מקרב בני שבטו של איידיד. יתר על כן, יום לפני בואו של כוח המשימה "הפסיד" בכיר הסוכנים של ה-CIA במשחק הרולטה הסומלי.⁴⁶ ה-CIA מעולם לא הצליח לשקם את רשת הריגול שלו בקרב כוחותיו

כוחות מיוחדים אמריקניים מעל רחובות מוגדישו | בחינת פעולותיו של כוח משימה רנג'ר מאפשרת למצוא כמה הפרות של העקרונות, אשר פגעו בפעילות הכללית של כוח זה

לתפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים. העיקרון החשוב ביותר שהופר היה עקרון ההפתעה. למרות הניסיונות של גנרל גריסון לגוון את דפוסי הפעולה, בסופו של דבר למדו הסומלים את דפוסי הפעולה ואת הטכניקות הקרביות של כוח המשימה של ארצות הברית. משהופר עקרון ההפתעה הופרו גם כל העקרונות האחרים. הפרה זו באה לידי ביטוי בנקודת השיא של המעורבות האמריקנית, בפשיטה שהתבצעה ב-3 באוקטובר 1993.

מבצעי שמירת השלום. מאמר זה התמקד בקשר שבין עקרונות המלחמה ותפיסת ההפעלה של הכוחות המיוחדים לבין מבצע "גותיק סרפנט". לאחר דיון תאורטי בעקרונות המלחמה ובתפיסה של מקרבן נבחן יישומם של עקרונות המלחמה במהלך המבצע.

ההתנהלות הצבאית בחודשים מאי - אוקטובר 1993 הובילה להפרה הדרגתית של רוב עקרונות המלחמה - העקרונות המסורתיים והעקרונות הנדרשים

של איידיד, ולכן הכוחות האמריקניים נאלצו להסתפק במודיעין חלקי, שהתבסס על עדויות שמיעה ועל מידע שהועבר דרך הסוכנים.⁴⁷ המודיעין הלקוי שהעבירו הסוכנים המקומיים וחוסר היכולת לאתר ולתפוס את איידיד הביאו לשחיקה ביחסים שבין משתפי הפעולה המקומיים עם כוח המשימה.⁴⁸ עקב כך נאלצו הכוחות האמריקניים להסתמך יותר ויותר על מודיעין אלקטרוני בזירת הפעילות ולהתמודד מול אויב שאין לו כמעט חתימה אלקטרונית שניתן לאתרה באמצעים מתוחכמים.⁴⁹ כאמור, מקרבן קבע כי הפעולה צריכה להיות פשוטה. בהקשר זה, מודיעין מהימן יוביל לפעולה פשוטה ולצמצום חוסר הוודאות. המציאות הוכיחה כי היעדר מודיעין הביא להסתבכות הפשיטה במוגדישו ולהגברת חוסר הוודאות והיכוך.

את המודיעין האנושי שהופק בחן בקפדנות גנרל גריסון. ביום הפעולה הגיע המידע כי שניים מבכירי עוזריו של איידיד יימצאו בבניין מסוים בלב מוגדישו. מיעוט המידע, שנמצא אמין בסופו של דבר, חייב יציאה לפעולה בתנאים שהובילו

התפיסה של ארצות הברית, מקורה בהבנה כי בעימות המוגבל אין בלעדיות לפעילות הצבאית, ויש לשלב גם פעולות פוליטיות, כלכליות וחברתיות

בדיעבד לפגיעות קשות בכוח המשימה האמריקני ובכמה מאות סומלים. בתנאים מיטביים, שבהם יש שפע של מודיעין אמין ומדויק, ניתן אולי היה לבחור מועד ומקום אחרים לקיום המבצע ולא לבצעו בלב מעוזו של איידיד. לעומת האמריקנים נהנו הסומלים ממודיעין מדויק על כוונותיו ויכולותיו של כוח המשימה. התצפיות על בסיס הכוחות המיוחדים סיפקו למליצה של איידיד מודיעין על עיתוי היציאה של הכוחות לפעולות. כמו כן למדו הסומלים את דפוסי הפעולה של כוח המשימה והכינו את עצמם לקראתו. למעשה, העימות המוגבל בזירת הפעולה במוגדישו, שיקף סוג חדש של לוחמת מידע אשר יש בה יתרון מכריע לצד המשיג עליונות במודיעין אנושי.

סיכום

את הפעולה במוגדישו ניתן לבחון מהיבטים שונים כגון: השפעות רמות המלחמה זו על זו (האם ברמות המלחמה הנמוכות הובנו הדרישות של הרמות הגבוהות); פעילותו של צבא מודרני בעימות בעצימות נמוכה; לחימה אורבנית ומהות

5. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, תל-אביב, מערכות, 1990, עמ' 489
6. Russell F. Weigley, **The American Way of War – A History of United States Military Strategy and Policy**, Bloomington, Indiana University Press, 1973, pp.212-213; **American Military History**, Center of Military History, Washington DC, 1989, pp.6-7
7. Joint Chiefs of Staff, Joint Publication 3-05, **Doctrine for Joint Special Operations**, 1998, I, pp. 4-5
8. מקרבן (לעיל הערה 4), עמ' 8-4
9. Colin S. Gray, "Handfuls of Heroes on Desperate Ventures: When do Special Operations Succeed?", **Parameters**, 29 (1) 1999, p.2
10. Carl Von Clausewitz, **On War**, Princeton, Princeton University Press, 1984, Book 3, pp.184-185
11. מקרבן (לעיל הערה 4), עמ' 8-24
12. Trevor Findlay, **The use of Force in Peace Operations**, Oxford, Oxford UN University Press, 2002, pp.194-195
13. מונטגומרי - דוח לאחר פעולה, עמ' 164
14. באודן (לעיל הערה 1), עמ' 24
15. בפעולה זו נורו 12 רקטות RPG לעבר המסוקים האמריקניים
16. באודן (לעיל הערה 1) עמ' 288-289
17. יסבי (לעיל הערה 1), עמ' 265. יש לציין כי כוח החילוץ וההצלה שנחת באתר ההתרסקות הראשון הספיק להתאמן כיחידה הומוגנית רק במשך כמה חודשים לפני שנשלח לסומליה.
- ראו: באודן (לעיל הערה 1), עמ' 162
18. על התבדלים המבצעיים והמנטליים ראו: באודן (לעיל הערה 1), עמ' 39-39
19. כוחות אלה היו חלק מכוחות שמירת השלום של האו"ם
20. Russell W. Glenn and Gina Kingston, **Urban Battle Command in the 21st Century**, Santa Monica, Rand, 2005, p.3
21. Clifford E. Day, **Critical Analysis on the Defeat of Task Force Ranger**, Air Command and Staff College, 1997, pp.19-20
- ראו גם: יסבי (לעיל הערה 1), עמ' 295
22. Lee S. Gingery, **Principles of Military Operations Other Than War as Applied to the United Nations Operation in Somalia II**, Newport, Naval War College, 1997, p.11
23. מדינה כושלת היא מדינה שבה התמוטטו מבני השלטון והמשפט, והיא איבדה את המונופול על השימוש בכוח ואת היכולת לאכוף את החוק. כמו כן למדינה כזו אין יכולת לייצג את עצמה מול המערכת הבין-לאומית
24. מושג זה מתייחס לאזורים בתוך מדינת לאום שבהם אין שלטון המרכזי יכולת לאכוף את החוק באופן יעיל

שיירה אמריקנית של משאיות ורק"ם המלווה במסוקים בדרכה למוגדישו | מחסור ברכב קרבי משוריין אמריקני שהיה אמור לפעול לצד הכוחות האמריקניים האריך את זמן התארגנותה של שיירת החילוץ

הערות

1. הספר המפורט ביותר על הפשיטה הוא: Mark Bowden, **Black Hawk Down – A Story of Modern War**, New York, Signet, 1999 (יצא לאור בעברית: מרק באודן, **התרסקות במוגדישו**, תל-אביב, מערכות, 2002). תיאורים מפורטים נוספים ניתן למצוא בספרים הבאים: John D. Lock, **To Fight with Intrepidity: The Complete History of the US Army Rangers, 1622 to Present**, New York, Pocket Books, 1998, pp. 496-565; David C. Isby, **Leave No Man Behind – Liberation and Capture Missions**, London, Cassell, 2004, pp.258-300
- שני הספרים מביאים בעיקר את נקודת המבט של ארצות הברית, ואילו בספרו של באודן קיימת גם נקודת המבט של סומליה
2. על היחידה ראו: John M. Collins, **Special Operations Forces**, Washington DC, National Defense University Press, 1994, pp.55-56
3. Thomas K. Adams, **US Special Forces Operations Forces in Action – The Challenge of Unconventional Warfare**, London, Frank Cass, 1998, p.261
4. William H. McRaven, **SPEC OPS – Case Studies in Special Operation Warfare: Theory and Practice**, Novato: Presidio, 1996, pp.1-25

הפרתו של עקרון ההפתעה, החל ברמה המדינית וכלה ברמה הטקטית, גרם ל"אפקט דומינו", שהביא לקריסתם של כל עקרונות המלחמה, לכישלונה של הפשיטה ולפיכך לכישלונה של המבצע כולו. רמת חיילות גבוהה, משמעת ולכידות חברתית הם שמנעו בסופו של דבר אסון מבצעי כבד יותר לכוח משימה רנג'ר.

עקרון העל של מקרבן, השגת עליונות יחסית, הופר גם כן ותרם לקריסת תכנית הפעולה. אמנם התכנית הייתה פשוטה, אך היא הסתמכה על היתרון הטקטי של הכוחות המיוחדים. יתרון טקטי זה אבד בעקבות תהליך הלמידה של המיליציה. השגת יתרון יחסי נגזרה מעקרון ההפתעה, וייתכן כי זהו העיקרון החשוב ביותר במבצעים של כוחות מיוחדים. כך למשל השגת ההפתעה בשלבים הראשונים של מבצע אנטבה היא זה שהכריעה את גורל המבצע כולו.

לא הייתה בכוונתי להציע במאמר זה דרכי פעולה חלופיות שמפקד כוח המשימה גריסון צריך היה לשקול, ולקבוע האם כוח המשימה היה צריך לנהוג אחרת בזמן המבצע. עם זאת, כוונת המאמר הייתה להצביע על כך שעקרונות המלחמה המסורתיים תקפים גם בפעולות של כוחות מיוחדים וכי יש לבנות את תכנית הפעולה, כשהעקרונות האלה עומדים לנגד עיניהם של מתכנני המבצעים.

25. ראו: ג'ון קינג, **תולדות הלחימה**, תל-אביב, דביר, 1996, עמ' 66-67.

26. ראו את הסברו האנתרופולוגי המרתק של ג'רד דיימונד, **רובים, חיידקים ופלדה - גורלותיהן של חברות אדם**, תל-אביב, עם עובד, 2002, עמ' 61-63.

27. William A. Kendrick, "Peacekeeping Operations in Somalia", *Infantry*, May-June 1995, p.31.

28. Thomas K. Adams, **US Special Operations Forces in Action - The Challenge of Unconventional Warfare**, London, Frank Cass, 1998, p.262. לפיכך מסקנתו של אדמס היא כי יש להחשיב את המבצע כמוצלח מבחינה צבאית. היעדים הושגו, וכוח המשימה החזיק מעמד עד שחולץ למרות נחיתותו המספרית. שם, 264.

29. לייעוד כוח דלתא ראו: James F. Dunnigan, **The Perfect Soldier - Special Operations, Commandos and the Future of US Warfare**, New York, Citadel press Books, 2003, p.7.

30. באודן (לעיל הערה 1), עמ' 23.

31. Timothy Karcher, **Understanding the "Victory Diseases", from the Little Bighorn to Mogadishu and Beyond**, Fort Leavenworth, Combat Studies Institute Press, 2004, p.34.

32. ההנחה שבסומליה נמצאו יועצים שנשלחו על-ידי בן-לאדן מופיעה בכמה מחקרים. ראו למשל: באודן (לעיל הערה 1), עמ' 132. כמו כן ראו: Richard A. Clarke, **Against All Enemies - Inside America's War on Terror**, New York, Free Press, 2004, p.85; Paul L. Williams, **Al Qaeda - Brotherhood of Terror**, [n.p] Alpha, 2002, p.84. עם זאת יש לציין כי הקישור בין אלקאעידה ובין המיליציה של איידיד נעשה רק ב-1998 לאחר התקפות הטרור על השגרירויות האמריקניות בקניה ובטנזניה (7 באוגוסט 1998). שאול שטינמן כי בן-לאדן, שפעל בתקופה זו מסודן, עודד את איידיד לצאת במאבק אלם נגד כוחות האו"ם וארצות הברית. ראו: שאול שי, **משולש הטרור בים האדום - סודאן, סומליה, תימן והטרור האסלאמי**, הרצליה, מפעלות המרכז הבינתחומי-הרצליה, 2004, עמ' 89 וכן הג'יהאד שלא נגמר - המג'אהדין, **הטאליבאן ובן-לאדן**, הרצליה, מפעלות המרכז הבינתחומי-הרצליה, 2002, עמ' 132-133. כמו כן יש טוען כי במהלך הקרב ב-3 באוקטובר מילאו לחומי המיליציה של איידיד תפקיד משני וכי את עיקר הלחימה ואת הפלת שני המסוקים יש לזקוף לזכותם של מתנדבים אסלאמים שהיו קשורים לתנועת אלקאעידה. ראו לעיל שי, עמ' 91. שי מסתמך על מקורות משניים בקביעה זו, ולפיכך קשה להעריך את מידת המעורבות של אלקאעידה בעימות בסומליה. כמו כן יש לזכור כי לאחר שתי מתקפות הטרור במזרח אפריקה (אוגוסט

1998) יוחסה כל מתקפת טרור לרשת הטרור העולמית שפרס בן-לאדן

33. קרצ'ר (לעיל הערה 31), עמ' 39-44.

34. FM 7-98 CH 1 Section II.

35. זאת בניגוד לוויכוח התאורטי שנערך בשנים האחרונות בצה"ל בנוגע לסוגיה האם יש צורך להגדיר מערכת עקרונות שונה לעימות המוגבל. ראו בהקשר זה: אמ"ץ תוה"ד, **העימות המוגבל**, מסמך פנימי, 2003, עמ' 56-57.

הקביעה בחוברת המטכ"ל היא כי עשרת עקרונות המלחמה של צה"ל "...הינם בתוקף גם לסוגי עימות זה (העימות המוגבל), שם, עמ' 57. עמדה מנוגדת לקו הרשמי הציג אל"ים שמואל ניר שקבע כי יש לבנות מערכת עקרונות מלחמה שתתאים לאופיו של העימות המוגבל. ראו: שמואל ניר, "עקרונות המלחמה - האם הם מתיישבים עם טבע העימות המוגבל", בתוך: אמ"ץ תוה"ד, **זרקור: העימות המוגבל - קובץ מאמרים**, מסמך פנימי, 2002, עמ' 2-14. (מאמרו של ניר פורסם לראשונה באוגוסט 2001). ראו גם את מאמרו של סא"ל יעקב בנג'ו שקבע כי העקרונות המסורתיים מתאימים לרמה הטקטית בעימות המוגבל וכי יש לקבוע מערכת עקרונות נוספת עבור הרמה המערכתית והאסטרטגית. יעקב בנג'ו, "האם צריך לחדש את עקרונות המלחמה: הוויכוח בין האסכולה המסורתית לאסכולת העימות המוגבל - מי צודק?!", **מערכות** 402 (2005), עמ' 10-17.

36. כדוגמה ניתן לציין את קבלת החלטות של גנרל אייזנהאואר במהלך מלחמת העולם השנייה בזירה האירופית. אייזנהאואר החליט כי אף שלעיר ברלין יש חשיבות פוליטית הרי היא איננה יעד אסטרטגי חשוב, וכיבושה יגרום לעשרות אלפי נפגעים לכוחות האמריקניים. הדרג הפוליטי בארצות הברית לא התערב במערכת שיקולים זו של מפקד הזירה. ככלל במלחמת העולם השנייה הוגדר היעד הפוליטי בבירור: הכרעה מוחלטת של מדינות הציר. הדרכים להשגת יעד זה הושארו בידיהם של מפקדי הזירות השונים. לדין ברמות המלחמה ראו: חנן טל, **אסטרטגיה - מהות, יעדים, אמצעים**, באר שבע, אוניברסיטת בן-גוריון, 1995, עמ' 11, 49-65.

37. למעשה מסיומה של מלחמת העולם השנייה כל המלחמות שניהלה ארצות הברית היו מלחמות מוגבלות. לסוגי ההגבלות ראו: יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, תל-אביב, המכללה לביטחון לאומי, עמ' 396-398.

38. דפוס פעולה זה מתקיים כיום במלחמה שהכריזה ארצות הברית נגד הברחת הסמים מאמריקה הלטינית והוא מכונה שיתופיות בין-משרדית.

39. כך למשל לא נקבע תאריך לפרוץ מלחמת ויטנאם וגם לא לסיומה. מחקרים שונים מציינים שנים שונות, ולכל אחד מהם יש היגיון ברור. כך למשל ניתן לקבוע את 1945, 1954, 1959, 1964 או את 1965 כשנים שבהן החלה המלחמה. כל תאריך הוא נכון והגיוני, מכיוון שהוא מציין אירוע חשוב בהתפתחות

המלחמה. גם לסיומה של המלחמה אין תאריך ברור. יש המציינים את 1969 - השנה שבה החל הצבא האמריקני להעביר את אחריות ניהול המלחמה לידי הצבא הדרום ויטנאמי, יש המציינים את 1973 - השנה שבה עזב אחרון החיילים האמריקניים את ויטנאם, ויש המציינים את 1975 - השנה שבה כבשה צפון ויטנאם את החלק הדרומי של המדינה

40. ג'ינג'רי (לעיל הערה 22), עמ' 8-9.

41. אלווין ויהידי טופלר, **מלחמה ואנטי-מלחמה**, אור יהודה, ספריית מעריב, 1994, עמ' 180.

42. Kenneth Allard, **Somalia Operations: Lessons Learned**, Washington DC, National Defense University Press, 1995, 74.

43. ראו הפרק העוסק במודיעין ב-Department of the Army, FM 7-98, **Operations in Low Intensity Conflict**, (1992), Chapter Section 4.6. ראו גם: טופלר (לעיל הערה 41), עמ' 180.

44. Valerie Lofland, "Somalia: US Intervention and Operation Restore Hope", in Naval War College, **Case Studies in Policy & Implementation**, New Port, Naval War College Press, 2002, p.54.

45. אלרד (לעיל הערה 42), עמ' 74; יסבי (לעיל הערה 1), עמ' 266-267.

46. זוהי הגרסה הסומלית לרולטה הרוסית. במקום אקדח תופי משתמשים ברובה קלציניקוב.

47. יסבי (לעיל הערה 1), עמ' 298.

48. באודן (לעיל הערה 1), עמ' 27-29.

49. אלוף (מיל) אהרון יריב טוען כי מול ארגון טרור או גרילה יש להפעיל מגוון של אמצעי מודיעין החל בפרסומים גלויים, דרך מודיעין חזותי ואלקטרוני וכלה בסוכנים, אך למרות זאת המודיעין האנושי צריך למלא תפקיד מרכזי. ראו: אהרון יריב "תפקיד המודיעין בלחימה בטרור", בתוך: צבי עופר ואבי קובר (עורכים), **מודיעין וביטחון לאומי**, תל-אביב, מערכות, 1988, עמ' 538-539.

מלחמת המוחות ראשיתה של התעמולה המודרנית

שיטות התעמולה שהופעלו במלחמת העולם הראשונה ממשיכות להיות מרכיב חשוב במלחמת התקשורת של המאה ה-21. בחינת שיטות אלה יכולה להעניק כלים להתמודדות עם לוחמת מידע עוינת

כרזת תעמולת גיוס בריטית | אחד המאפיינים המרכזיים של מלחמת העולם הראשונה היה הגיוס רחב ההיקף לצבא

◀ **ד"ר יניב לויתן**
מומחה להיסטוריה של התעמולה והלוחמה הפסיכולוגית. מרצה באוניברסיטת חיפה

חיילים בריטים חובשים מסכות גז במלחמת החפירות | התעמולה הבריטית ניצלה את התנהגותו האלימה של הצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה כדי להציג את אכזריותם של הגרמנים

עם פרוץ המלחמה פלשה גרמניה לבלגיה ולצרפת.⁹ במהלך הפלישה ביצע הצבא הגרמני מעשי זוועה באוכלוסייה האזרחית. התעמולה הבריטית ניצלה את התנהגותו האלימה של הצבא הגרמני כדי להציג את אכזריותם של הגרמנים. הגרמנים ניסו להתמודד מול מתקפת התעמולה הבריטית אך ללא הועיל. הססמה: "Bleeding little Belgium", התקבעה כססמת קרב נגד גרמניה.¹⁰ עם ראשית תנועת הכלים על לוח המשחק נתפסו הגרמנים כ"גוליות" הענק אל מול בלגיה "הקטנה" וחסרת הישע.

הקרב בין הבריטים לגרמנים על "ליבם ומוחם" של האמריקנים היה מסובך, משום שלא היה פשוט לשכנע מדינה לצאת ולהילחם לטובת מדינה אחרת. לבריטים היה יתרון ברור בהשפעה בקרב על דעת הקהל האמריקנית בשל השפה המשותפת והמסורת. עם זאת, הייתה זו משימה לא קלה לגרום לאמריקנים להילחם לצד בריטניה.¹¹ מורכבות המצב חייב פעולה עדינה וערמומית. הגרמנים שגו בכך שלא פעלו בעדינות הנדרשת, והפעילו תעמולה מסיבית אל מול קהל היעד האמריקני. עיקר הפנייה הגרמנית נעשתה באמצעות הגרמנים הרבים שחיו בארצות הברית. מהגררים גרמנים אלה שימשו שם שגרירים של האינטרס הגרמני. הפעילות הגרמנית יצרה התנגדות מצד החברה האמריקנית, מכיוון שעוררה שאלות הנוגעות לנאמנותם של הגרמנים תושבי אמריקה. לעומת זאת, למדו הבריטים מטעויותיהם של הגרמנים, ופעלו בצורה מעודנת

יוגוסלביה, צ'כוסלובקיה, פולין, פינלנד וליטא.⁶ אולם צמיחתן של המדינות החדשות יצרה את זרעי המריבה שהובילו למלחמת העולם השנייה. במלחמת העולם הראשונה הופעלו אמצעים חדשים, תוצרי המהפכה המדעית-תעשייתית: נעשה שימוש בגזים קטלניים, בהפצצות אוויריות, במכונות ירייה, בארטילריה משופרת ובטנקים.⁷ בנוסף לכל אלה, הייתה זו מלחמת תעמולה שהיקפה היה חסר תקדים. במהלך המלחמה ניסו הכוחות הלוחמים לבצע מניפולציות אדירות ממדים בניסיון לשנות את עמדת קהלי היעד (מדינות ידידות, מדינות ניטרליות ומדינות אויב) בנושאים משמעותיים. מלחמת העולם הראשונה הייתה אירוע משמעותי שהשפיע על גיבושה של דעת הקהל העולמית. אזרחי העולם עקבו אחר מהלכי המלחמה באמצעות העיתון, שהיה אמצעי התקשורת העיקרי באותה עת. לתקשורת היה תפקיד מרכזי בהכרעתה של המלחמה. התקשורת האמריקנית נוצלה כזירת התגוששות בין מסרי התעמולה של גרמניה ובריטניה כדי לזכות "בליבם ובמוחם" של האמריקנים הניטרלים.

בין הבעיות המרכזיות שאפיינו את פעולת התעמולה הגרמנית הייתה חוסר הבנתם של תנהיגי הצבא את יכולותיה של התעמולה

מלחמת העולם הראשונה תרמה להתפתחות התעמולה גם מפני שהייתה זו מלחמה טוטלית.⁸ אם בעבר התקיימה הפרדה ברורה בין חזית לעורף, המלחמה הטוטלית ביטלה את ההפרדה הזו ויצרה חזית אחת ארוכה הנמתחת משדה הקרב ועד המפעל בעיר. אחד המאפיינים המרכזיים של המלחמה הטוטלית היה הגיוס רחב ההיקף לצבא. גברים צעירים נאלצו לנטוש את עבודותיהם ולהצטרף למלחמה. את מקומם של הגברים תפסו נשים שהחלו להשתלב במסגרות חדשות. ניתן לומר כי המלחמה הטוטלית הפכה את האומה כולה לשותפה במאמץ המלחמתי, ובכך הפכה גם היא מטרה לתקיפת היריב. שאיפתו של היריב במלחמה הטוטלית היא לפגוע "באדם העומד מאחורי האדם האוחז ברובה" מתוך הבנה כי פגיעה ביכולת הייצור תפגע גם ביכולת הלחימה של המדינה. לכן בסיועה של התעמולה נקראו האזרחיים להתגייס, להגביר את קצב העבודה ולחסוך במשאבים חשובים, בכסף ובמזון. מלחמת העולם הראשונה החלה עם הכרזת המלחמה של אוסטריה על סרביה, חודש לאחר רצח יורש העצר האוסטרו-הונגרי (אוגוסט 1914).

המושג תעמולה אמנם התקבע בתודעת הציבור כניסיון זדוני לשטיפת מוח לאחר מלחמת העולם הראשונה, אולם למעשה כבר במהלכה התגבשו המרכיבים העיקריים של התעמולה המודרנית.¹ במלחמה זו עוצבו האמצעים להפצת מסרי התעמולה, והוצגו הטכניקות העיקריות בתחום זה. שיטות התעמולה שפעלו בראשית המאה ה-20 ממשיות להיות נדבך חשוב במלחמת התקשורת של המאה ה-21, ומשום כך רצוי להעמיק ולבחון שיטות אלה. מטרתן של המאמר הנוכחי היא להדגים טכניקות תעמולה ולתרום לפיתוח ההמשגה הקשורה לעולם לוחמת המידע. ההתייחסות לתחום זה בכלים "מדעיים" יכולה גם להעניק כלים להתמודדות מוצלחת עם מסרי תעמולה עוינים.

מראשית ההיסטוריה הדגישו הוגים מתחום הלוחמה את חשיבות היכולת להשפיע על מרכיבים חיוניים בלחימת היריב כגון מורל ורוח קרב. הוגים אלה הבינו כי עוצמת הכוחות הלוחמים נמדדת לא רק על-פי מספר הלוחמים וכמות אמצעי הלחימה, אלא גם על-פי כושר העמידה הנפשי - היכולת לצאת לקרב ולשמור על איתנות עד הניצחון.² כך למשל, תעמולה ולוחמה פסיכולוגית היו מרכיבי יסוד באסטרטגיית השלטון של האימפריה הרומית. הרומים הפיצו מסרי תעמולה על גבי מטבעות, וניצלו את פועלם של היסטוריונים להגברת ההרתעה הרומית.³

המושג propaganda הוא אחד המושגים המורכבים ביותר בעולם התקשורת, ונלוות אליו קונוטציות שליליות מראשית דרכו במאה ה-17. מקורו של המושג הלטיני הוא propagare, שמשמעותו - דברים שיש להפיץ. בשנת 1622 ייסד האפיפיור גרגוריוס ה-15 את המשרד להפצת האמונה. מטרת המשרד הייתה הפצה מיסיונרית של הנצרות הקתולית. מכאן ואילך הפך מושג זה לטעון בקרב הנוצרים הפרוטסטנטים, יריבי הקתולים, ומלחמות הדת בין הקתולים לפרוטסטנטים חיזקו את היחס השלילי למושג זה. כל צד הפיץ מוצרי תעמולה - כרוזים, כרזות וקריקטורות - שהציגו את אכזריותו של היריב. ראוי לציין כי בעת ההתנגשות הדתית הגדולה נעזרו שני הצדדים במרכיב חדש - המצאת הדפוס.⁴ השימוש בתעמולה לצורך המאבק הגיע לשיאו במלחמת שלושים השנים (1618 - 1648). מלחמה זו התנהלה ברובה על אדמת גרמניה, והייתה העימות הצבאי הראשון שבו נעשה שימוש בתעמולה בהיקף נרחב.

מלחמת העולם הראשונה היא אירוע מכוון בתולדות האנושות, ויש לו השלכות מרחיקות לכת.⁵ המלחמה שהחלה ב-1914 הובילה לשינוי מהותי במבנה של ארבע אימפריות ותיקות: רוסיה, גרמניה, אוסטרו-הונגריה והאימפריה העות'מאנית. נפילתן של אימפריות אלה הייתה רגע לידתן של מדינות כגון

בין הבעיות המרכזיות שאפיינו את פעולת התעמולה הגרמנית הייתה חוסר הבנתם של מנהיגי הצבא את יכולותיה של התעמולה. מצב המלחמה חיזק את שליטתו של הצבא בגופי המדינה. בין היתר היה הצבא אחראי במידה רבה לנושא דעת הקהל. מכיוון שהנושא לא היה בראש סדר העדיפויות של מנהיגי הצבא, הייתה הפנייה להמונים מלווה בטעויות רבות. כתוצאה מכך נוצר קיטוב בין החזית לעורף. הנהגת גרמניה שגתה כשלא התחשבה בדעת הקהל, ולא אפשרה תיאום בין העם להנהגה. ראשי הצבא התעלמו מהציבור ביוזמתם, ולא הבינו כי ניתן להשתמש בתעמולה ככלי מאחד. בעיה נוספת שאפיינה את תפיסת התעמולה של גרמניה הייתה היהירות הגרמנית. גרמניה הייתה כה בטוחה בצדקת דרכה, עד שלא הרגישה צורך מיוחד להסביר לדעת הקהל העולמי את הצד שלה במערכה.¹²

אחד המקורות החשובים להערכת הצלחתה של התעמולה הבריטית בקרב קהל היעד הגרמני מתבסס על זיכרונותיו של היטלר בספרו "מיין קמפף". בספר זה שיבח היטלר את יכולת התעמולה של בריטניה ותיאר את תרומתה למאמץ המלחמתי. היטלר תיאר את התעמולה הבריטית כ"סופה רועמת", שהצליחה להכתיב לחיילים הגרמנים כיצד לחשוב. ב"מיין קמפף" הקדיש היטלר שני פרקים לתעמולה, ובהם תיאר את חזונו בתחום זה.¹³ היטלר הציג את הדברים כפי שהתקיימו בגרמניה בין מלחמות העולם: גרמנים רבים תיארו בהתפעלות את תעמולת הבריטים, והשתמשו בה כתירוץ לכישלונם.

התפתחות האמצעים להעברת מסרי התעמולה

מלחמת התעמולה החלה מיד עם ראשית המלחמה. הגרמנים היו הראשונים שהטילו כרוזים ממטוסים בסוף 1914. בתגובה רתמו הבריטים יחידות מודיעין מיוחדות ובעיקר את שירותי MI7 למשימה. מ-1915 התנהלה "מלחמת נייר" של ממש בין חילות האוויר הגרמני והבריטי. הכרוזים הציגו "חדשות", מפות עם מסלולי "בריחה הביתה", תיאור מצבם הטוב של שבויי מלחמה וכדומה. באחד המבצעים הטילו הבריטים על צבא גרמניה תפריטים של מסעדות בלונדון, כדי לייאש את הגרמנים שהיו נתונים תחת מצור ימי כבד וחשו מחסור במוצרי מזון. הבריטים השתמשו ברמקולים במלחמת השוחות כדי להעביר מסרים של ייאוש, ושלחו כרוזים בתוך בקבוקים דרך נהר הריין.¹⁴

מלחמת העולם הראשונה שימשה זרז להתפתחותם של אמצעי תקשורת המונים, בעיקר הכרוזות. המדינות הלוחמות השתמשו בכרוזות (ובסמלים ובסממאות שהיו בהן) כדי להשפיע על דעת הקהל ועל מעשיהם של האזרחים. מלחמת העולם הראשונה הציגה את נקודת השיא בתולדות

האנושות בגיוסו של תחום הציור למאמץ המלחמתי. המלחמה גרמה לשיתוף פעולה רב בין אמנים וציירים לבין אנשי פרסום. הכרוזות כונו "הנשק שעל הקיר". ההתייחסות אל הכרוזות הייתה כאל "קרב על המוחות", זאת בצד הקרבות הפיזיים שנערכו בשוחות. במלחמה זו התגלו הכרוזות כאמצעי מיטבי להעברת מסרי תעמולה.

באותה עת היו הכרוזות זולות להפקה, קלות להפצה ומקובלות על הציבור כאמצעי תקשורת. הכרוזות שהופיעו במלחמה היו למעשה שיפור של הכרוזות מעולם הפרסום שקדמו למלחמה. הכרוזות שימשו אמצעי תומך למסרי התעמולה שהוצגו לקבוצות גדולות, כגון הפנייה לכלל הציבור למטרת רכישת אגרות מלחמה. כמו כן שימשו הכרוזות לפנייה מצומצמת לקבוצות יעד קטנות כגון: עקרות בית, חקלאים ופועלי תעשייה. כרוזת מלחמה טובה הייתה זו שהעבירה מסר בצורה ברורה בלא שהשאירה מקום לפרשנות רבה. מטרת הכרוז

מלחמת העולם הראשונה נשברו שיאי תעמולת הזוועה בצורה חסרת תקדים

הייתה להכתיב קו מחשבה ולא ליצור דיאלוג. במלחמת העולם הראשונה התגבשו לראשונה האמצעים להעברת מסרי התעמולה המקובלים כיום: הטלה ממטוס, פיזור באמצעות פגז ארטילרי ושימוש בכדורים פורחים. בימי הביניים הועברו מסרי תעמולה, כגון כרוזים, בחץ וקשת. במהלך מלחמת העצמאות האמריקנית המשיכו להשתמש בירי חיצים כדי להעביר כרוזים. בשנת 1806 הפריחו ימאים בריטים עפיפונים עם מסרי תעמולה לחופי צרפת. השימוש באמצעי טיס לצורך הפצת תעמולה התפתח בסמוך למלחמת העולם הראשונה. הטלת כרוזים ממטוסים הייתה משימה מסוכנת ותובענית. משימה זו דרשה הפניית זמן ומשאבים שסיכנו את חיי הטייסים שלא ששו לבצע אותה. כדי לשמור על שלומם של הטייסים פיתחו הבריטים אמצעי חדש להפצת כרוזים: כדור פורח. כדורים אלה הוטסו מעבר לקווי האויב ללא נוכחות אדם והתפוצצו במקומות המיועדים להטלת הכרוזים. בנוסף, במלחמת העולם הראשונה נעשה שימוש לראשונה בפגזי מרגמה להעברת כרוזים.

טכניקות תעמולה

את לקחי מלחמת התעמולה של מלחמת העולם הראשונה הציג חלוץ חקר התעמולה הרולד לסוול ב-1927. ספרו של לסוול *Propaganda Technique in World War I*, התבסס על ניתוח חומרי תעמולה

ועל ראיונות שקיים עם תועמלני המלחמה.¹⁵ בספרו, ניסה לסוול לשלב את התעמולה של מלחמת העולם הראשונה עם תאוריה מדינית.

מטרתו של לסוול הייתה פיתוח תאוריה אסטרטגית לתעמולה.¹⁶ הבעיות שאיתן ניסה לסוול להתמודד בספרו היו כיצד ניתן לגייס שנהא כנגד האויב, כיצד ניתן להוריד את מורל האויב, וכיצד ניתן לחזק את יחסי החברות עם מדינות בנות ברית. ספרו של לסוול לא עסק בהיסטוריה של תעמולה, אלא בטכניקה. מטרת הספר הייתה יצירת מתכון אמפירי לתעמולה בין-לאומית. לסוול טען כי התעמולה היא "ניהול גישת הקולקטיב באמצעות מניפולציות בסמלים משמעותיים".¹⁷ שיאו של הספר מתבטא בהצגת ארבעת עקרונות התעמולה: גיוס שנהא כנגד האויב, שמירת קשרי ידידות עם מדינות ברית, שמירת סטטוס קוו עם מדינות ניטרליות ודמורליזציה של האויב.¹⁸

לסוול הילל בספרו את התעמולה ואת כוחה. הוא טען כי תעמולה היא השתקפות העוצמה, ההיגיון והעקשנות של העולם המודרני. לטענתו, כדי לייצר תעמולה יעילה יש לגלות את המרכיבים הסודיים של הפעילות החברתית. לכן לימודי תעמולה קשורים בצורה הדוקה ללימודי החברה.

מלחמת העולם הראשונה הציגה שימוש במגוון רחב של טכניקות תעמולה. להלן מוצגות טכניקות תעמולה האופייניות למלחמת העולם הראשונה:

תעמולת זוועות. טכניקה זו יצרה דמוניזציה של האויב, והיו לה כמה מטרות:

1. היא העלתה את המוטיבציה בקרב הקהל בבית להילחם מול האויב, מכיוון שהוא הוצג כלא אנושי.
 2. היא עודדה את החיילים ללחום בחירוף נפש, מכיוון שנפילה בשבי הייתה עשויה להפגיש אותם אל מול הזוועות המאפיינות את האויב.
 3. תפיסת האויב כבלתי אנושי הביאה להגברת התמיכה מצד המדינות הניטרליות במטרות של יוזם התעמולה.
 4. טכניקה זו, שכללה דיווחים על אכזריות האויב, עוררה התרגשות בקרב הקוראים.
- תעמולת הזוועה היא הטכניקה המזוהה ביותר עם מלחמת העולם הראשונה, ובעיקר ידועה פעילות בעלות הברית בתחום זה כנגד גרמניה. הגרמנים תוארו וצוירו כמפלצות אכזריות: צולבי חיילים, מחללי כבוד נשים, רוצחי תינוקות והורסי כנסיות.

במלחמת העולם הראשונה נשברו שיאי תעמולת הזוועה בצורה חסרת תקדים. הצדדים הלוחמים האשימו איש את רעהו בשימוש בגוויות לצורכי מלחמה. הבריטים פרסמו ידיעה שעל-פיה כי "הגרמנים מבשלים גופות ליצירת מרק".¹⁹ מנגד,

כרזה אמריקנית המציגה את הגרמני כמפלט | תעמולת הזוועה יצרה דמוניזציה של האויב, והיו לה כמה מטרות

תפקוד החייל בחזית: אזכור סבלן של המשפחות שנותרו בעורף פגע קשות במוטיווציה של הלוחמים. הגרמנים פרסמו מכתבים פיקטיביים עבור החיילים האיטלקיים בשם משפחותיהם המבקשות מהם להניח את נשקם ולחזור הביתה.

תעמולת הארה. תעמולה זו שופכת אור על מטרות יוצר התעמולה, על יכולותיו, על עוצמתו ועל יחסו לשבויים. טכניקה זו מאפשרת ליוזם התעמולה להציג את כוחו ולהסתמך על נתונים כגון פוטנציאל הייצור, כוח האש, כמויות אמצעי הלחימה ומספר הלוחמים. הצגת יכולות אלה תורמת לפגיעה במורל האויב.

הצרפתים פיזרו כרוזים לגרמנים שבהם תיארו את חגיגותיהם בחג המולד של 1915. כאשר הצטרפה ארצות הברית למלחמת העולם הראשונה, היא השתמשה בתעמולה שהציגה את כוחה האדיר. האמריקנים הטילו על הגרמנים כרוזים שהציגו את מספר החיילים האמריקנים (1,900,000) המוצבים באירופה. האמריקנים נהגו לפגוע ברוחם של הגרמנים באמצעות תיאורי השפע והפינוקים של החייל האמריקני, זאת אל מול מצבו העגום של החייל הגרמני.

תעמולה פטריוטית. תעמולה זו פונה אל הקהל בבית. מטרתה להעלות את המורל ולרתום את העם למאמץ המלחמתי. תעמולה פטריוטית היא התשובה של התועמלן לטכניקות התעמולה שהופנו כלפיו: תעמולת ייאוש, תעמולת הארה וכדומה.

תועמלני מלחמת העולם הראשונה השכילו להשתמש בעורף כדי להשפיע בצורה מהותית על תפקוד החייל בחזית: אזכור סבלן של המשפחות שנותרו בעורף פגע קשות במוטיווציה של הלוחמים

הקרב של החברה המותקפת בכך שהציגה את המלחמה כטבח נפשע הנובע מרגשות לוחמניים מיותרים של צמרת השלטון.

תעמולת ייאוש. טכניקת תעמולה המנסה לערער את הביטחון העצמי של הלוחמים ולנטוע בהם תחושת חוסר אונים ותבוסתנות. למעשה מדובר באחד הכלים החשובים של עולם התעמולה. מטרתה של טכניקה זו היא ביסוס התפיסה כי מטרות של האויב היא חסרת סיכוי. ההנחה היא כי חייל נלחם בצורה טובה כל עוד הוא מאמין ביכולתו לנצח. כאשר אמונתו בניצחון קטנה, המוטיווציה שלו להילחם פוחתת. במלחמה הטוטלית הייתה חשיבות רבה לדמורליזציה של החברה האזרחית - פגיעה במורל של עובדי התעשייה פוגעת בסופו של דבר ביכולתו של החייל להילחם.

תועמלני מלחמת העולם הראשונה השכילו להשתמש בעורף כדי להשפיע בצורה מהותית על

טענו הגרמנים כי בריטניה וארצות הברית הקימו מפעל לעיבוד גופות לצורכי מסחר. הפיכתה של ארצות הברית לזירת התגוששות תעמולתית בין בריטניה לגרמניה הפכה את התעמולה לנושא מאוס בארצות הברית, וייתכן שהייתה לכך השפעה על חוסר רצונה להאמין לתיאורי הזוועה אודות מצבם של היהודים בתקופת השואה.

תעמולת הזוועה היא חלק מרכזי בהצדקת המלחמה והטלת האשמה על הצד השני. מטרתו של התועמלן היא להציג את היריב כחסר צלם אנוש, שפל וחסר מוסר. במלחמה הטוטלית יש הכרח להסביר לאוכלוסייה על מה היא נלחמת. על התועמלן להציג לקהל היעד כי מטרת המאמץ היא ראויה ומוצדקת, ובשל כך עליו להציג את האויב כהתגלמות הרוע. הגרמנים נכשלו בהבנת ממדי תעמולת הזוועה שנוהלה כנגדם במלחמה. הבריטים תפסו את הפלישה הגרמנית לבלגיה כפשע חמור, והם לא היו יכולים לשכוח את התנהגותם הדורסנית וחסרת המוסר של הגרמנים.²⁰ הבריטים טענו כי מי שמסוגל לפעול בניגוד לחושים, מסוגל לבצע כל מעשה שאינו מוסרי. תעמולת הזוועה הבריטית כנגד הגרמנים הייתה בעלת השפעה רבה בקרב על ארצות הברית הניטרלית.

תעמולת סתירה. תעמולה זו יוצאת כנגד נרטיבים בתעמולת האויב. מטרת יוזם התעמולה היא להציג את חוסר האמת בדבריו של היריב. מקובל להציג את הכרזותיו של היריב בנוגע להישגיו הצבאיים, לכיבושיו ולניצחונותיו, ואז לסתור אותם תוך הצגת ה"אמת". במלחמת העולם הראשונה היו מקרים רבים שבהם נעשה שימוש בעיתונים לצורך תעמולת סתירה. עיתון גרמני שנכתב בצרפתית, והופץ בגרמניה לציבור דוברי צרפתית, הציג תעמולה גרמנית אנטי צרפתית.

הגרמנים הכחישו את מעשי הזוועה שיוחסו להם בתעמולה הצרפתית, והציגו את תעמולת הזוועה כאוסף לא מייצג של מקרים יחידים שהיו יכולים להתרחש בכל צבא. כמו כן השתמשו הגרמנים בטקטיקה של תגובת נגד²¹ כדי להסביר את התנהגותם הרצחנית. בצורה זו הם תירצו למשל את השימוש הרב בלוחמת צוללות כנגד אוניות, שהייתה מענה למצור ימי בריטי לא חוקי.

תעמולת הסטה. הייתה זו טכניקה נוספת ששימשה את הגרמנים. מטרת תעמולה זו הייתה להסיט את שנאתו של היריב מאויבו הנוכחי לעבר אויב חדש. **תעמולה אנטי פטריוטית.** השימוש בתעמולה זו נעשה בשלב המתאים במלחמה, כשהמדינות הלוחמות התקרבו למצב של התשת הכוחות. הגרמנים השתמשו בטקטיקה זו כניסיון לפגוע ברגש הפטריוטי הצרפתי. התעמולה הגרמנית טענה שגישה פטריוטית הקוראת ליציאה למלחמה היא מוטעית ביסודה. טכניקת תעמולה זו פגעה ברוח

חדשות על ראשי אויביהם. אחת מהצלחותיהם הכבירות של הגרמנים בתחום תעמולת החדשות היה פרסום שמם של השבויים הצרפתים בעיתון גרמני. דאגתם של הצרפתים לגורל קרוביהם אפשרה לגרמנים להחדיר בצורה זו את המסרים של תעמולת החדשות.²⁷

הקרב על הקהל הניטרלי

אחת המערכות החשובות שנוהלו במלחמת העולם הראשונה התנהלה בזירה מול הקהל הניטרלי. התעמולה הבריטית שיועדה לקהל האמריקני נוהלה בצורה חשאית חסרת תקדים. בין השנים 1914-1917 נוהל משרד תעמולה מיוחד בפקוחו של משרד החוץ הבריטי. המשרד היה סודי במידה כזו שרוב חברי הפרלמנט הבריטי כלל לא ידעו על קיומו. הבריטים שלחו לארצות הברית כרוזים, קריקטורות וחדשות שהיו מוצרי תעמולה לכל דבר. חששם של הבריטים היה כי האמריקנים יבינו שהחומרים שהם מקבלים מבריטניה הם בעצם מוצרי תעמולה. מסע התעמולה התנהל בצורה שקטה שלא הכתה גלים. מטרת הבריטים הייתה להשפיע על מקבלי החלטות, על אישי מפתח - בממשל, בעולם העסקים, במערכת החינוך ובעולם התקשורת. ההנחה הייתה שעדיף להשפיע על אלה היכולים להשפיע, מאשר לפנות בצורה ישירה אל ההמונים.

ב־15 באוגוסט 1914 ניתקו הבריטים את כבל התקשורת הת־ימי שקישר את גרמניה לארצות הברית.²⁸ כתוצאה מפעולה זו אולצו הגרמנים להעביר הודעות באמצעות גלי רדיו בלתי מאובטחים או להשתמש בכבלים שהיו בבעלות מדינות אחרות. הייתה זו פעולת ההתקפה הראשונה של בריטניה במלחמה, והגרמנים לא היו יכולים לשער את תוצאותיה.²⁹ שליטתם של הבריטים בכבל המקשר את אירופה לאמריקה אפשרה להם לשלוט בחדשות שהגיעו לארצות הברית, חדשות שתפקדו כתעמולת חדשות.

הבריטים ניצלו "טעויות מבצעיות" של הגרמנים למטרתם. למשל: הטבעת הספינה לוסטיניה. הספינה הבריטית לוסטיניה הוטבעה בידי צוללת גרמנית סמוך לחופי אירלנד בחורף 1915, לקראת סיום הפלגתה מניו יורק. בטביעת הספינה נספו 1198 נוסעים, מתוכם 128 אמריקנים. הטבעתה של לוסטיניה עוררה זעם אדיר בבריטניה ובארצות הברית. למרות הטבעת הספינה שמרו האמריקנים על ניטרליות, מכיוון שהגרמנים הבטיחו כי מעתה יעלו הצוללות הגרמניות לפני תקיפה, כדי להבטיח כי לא יפגעו מטרות אזרחיות.

הבריטים השכילו לרתום את סערת הרגשות שגרמה ההטבעה בקרב הקהל האמריקני כהזדמנות לשיפור עמדות. הבריטים הציגו את הטבעת הספינה כשלב נוסף באכזריות הגרמנים ותיארו אותם כ"ברברים צמאי הדם". התעמולה בבריטניה הדגישה את

תעמולה פטריוטית אמריקנית - עידוד קניית אגרות חוב מלחמתיות וחיסכון במזון | מטרת התעמולה הייתה להעלות את המורל ולרתום את העם למאמץ המלחמתי

להתמודד עם הבושה שבכישלון, התועמלן יכול להציג את פתיחת המלחמה מצד היריב כמתקפת פתע שלא ציפו לה. אם המדינה שהתועמלן מייצג ניצחה, אין צורך להשתמש במרכיב זה.²⁵

חלק נוסף מהתעמולה הפטריוטית קשור לנושא של תעמולת גיוס. במלחמת העולם הראשונה הוצג הגיוס בבריטניה כהכרח מכיוון ש"אשמת המלחמה" הוטלה כולה על כתפי גרמניה.²⁶ היה זה קל לבריטים להציג את גרמניה כמי שעברה על החוק הבין־לאומי כאשר פלשה לבלגיה וצרפת. תועמלני בריטניה הציגו את החברה הגרמנית כמיליטריסטית והדגישו בפני הבריטים את חשיבות הניצחון ואת הסכנה הכרוכה בתבוסה לגרמניה.

תעמולת חדשות. תעמולה זו מנצלת את המצב המיוחד שנוצר בתחום התקשורת בזמן מלחמה. בשעת חירום מתעוררים בחברה רגשות עזים כתוצאה מתחושת חוסר הביטחון. כדי להתמודד עם תחושה זו הציבור מנסה להשיג את מירב המידע, אולם דווקא במצב מלחמה יש בדרך כלל צנזורה ופיקוח על פרסום מידע. הרגשת מחסור, בכל תחום, היא הזדמנות עבור התועמלן, ועל אחת כמה וכמה מחסור במידע. בשעת מלחמה תועמלני מדינות האויב מציגים מידע אשר נמנע מקהל היעד.

במלחמת העולם הראשונה ניסו הצדדים הלוחמים להחדיר ידיעות אל מעבר לקווי האויב באמצעות הפצת ידיעות בעיתונות ניטרלית. הצרפתים הפיצו עיתונים מיוחדים עבור הגרמנים, וזייפו והפיצו עיתונים גרמניים מוכרים; הבריטים הטילו כרוזי

מטרת תעמולה זו היא להדגיש את האחדות הקיימת בעם ואת האמונה בצדקת המלחמה ולהטיל את אשמת המלחמה על היריב. טכניקת תעמולה זו מציגה את הערכים הנעלים המקובלים בחברה ומצדיקה בשמם את ההקרבה של החברה לטובת המאמץ המלחמתי.

אחת הבעיות הראשונות שעמן התועמלן נאלץ להתמודד היא הצדקת המלחמה. מכיוון שיש רתיעה פסיכולוגית מפני מלחמה, כל מלחמה צריכה להיות מוצגת כצעד של הגנה כנגד יריב רצחני חסר פשרות. תפקידו של התועמלן הוא ליצור שनाה כלפי היריב, ועליו לשכנע שהסיבה למלחמה קשורה באופן בלעדי להתנהגותו הרצחנית של היריב.²² לאחר ששוכנע באשמת היריב התועמלן חייב לעסוק בחיזוק השורות בתוך ארצו. הדרך המידית לחיזוק השורות היא פנייה להיסטוריה הקולקטיבית של העם. בפנייה להיסטוריה יש ערך רגשי גבוה. השימוש בסמלים היסטוריים פונה ל"נקודות רגישות" בעם. מעבר להוכחה חד־משמעית של אשמת היריב ביציאה למלחמה, על התועמלן לצייר את האויב כישות שטנית, כשחצן, כנבזה וכשקרן. עליו להציגו כאכזר ללא תקנה ובעיקר כמי שמנהל תעמולה שקרית.²³

רוח הקרב של החברה ניוונה מהאמונה שניתן לנצח את האויב, מאשליית הניצחון. יש לטפח את אשליית הניצחון מכיוון שיש קשר הדוק בין החזק לבין הטוב.²⁴ מרכיב מתקפת הפתע שימושי מאוד כשהתועמלן צריך לתרץ הפסד. כאשר עליו

הפגיעה בחסרי הישע הרבים, הנשים והילדים, ששהו על הספינה בעת שקיעתה. צוללות הקרב הגרמניות הוצגו כזרועה הארוכה והאכזרית של גרמניה. למעשה, מחקר ארכיאולוגי משנות ה-80 של המאה ה-20 הוכיח כי הספינה נשאה תחמושת אמריקנית עבור בריטניה, ולכן תעמולת הבריטים לא ייצגה את התמונה השלמה. הגרמנים טענו להגנתם כי הייתה זו פעולת מלחמה לגיטימית מכיוון שהספינה נשאה נשק. הקמפיין הבריטי כנגד הטבעת הספינה חיזק את הסמל "הווינס" (ברברים) בקרב הקהל האמריקני.

אך כאן לא תמו הדברים. את חוסר הבנתם של הגרמנים בתחום מלחמת התקשורת ניצלו ביעילות הבריטים. הגרמנים הוסיפו שמן למדורת התעמולה הבריטית כאשר הפיצו מדליית ברונזה שפיארה את הטבעת לוסטיניה. הבריטים העבירו תצלום של המדליה לארצות הברית, והוא פורסם בעיתון "ניו יורק טריביון". פרסום המדליה בארצות הברית גרר רגשות אנטי גרמניים מובהקים. הבריטים ניצלו את המצב, והוסיפו וחילקו כרוזים שבהם הופיע העתק המדליה בארצות הברית. קמפיין זה היה אחד המשמעותיים ביותר במלחמת התעמולה הבריטית.³⁰

השלכות מלחמת התעמולה

למלחמת התעמולה שהתנהלה במלחמת העולם הראשונה היו השלכות מרחיקות לכת על תפיסת התעמולה בגרמניה שהתגבשה לאחר המלחמה. גורמים בגרמניה טענו כי גרמניה לא הפסידה מבחינה צבאית משום שלא הייתה פלישה לשטחה. גופים שונים במדינה טענו כי גרמניה הוכנעה בזכות בגידה פנימית: פעילות התעמולה גרמה לנפילת המורל בעורף, וכך צבאות גרמניה "נדקרו בגבם" בשל בגידת היהודים והבולשביקים. תאוריה זו שימשה את הכוחות הימניים בגרמניה והייתה כר פורה לצמיחת היטלר וחסידיו עד לעלייתם לשלטון ב-1933.

לבריטים, שהציגו ביצועים מוצלחים בתחום התעמולה, היו משרדים שונים שעסקו במבצע תעמולה שונים. התעמולה הבריטית התבססה על התמקצעות ועל טיפול שונה בקהלי יעד שונים. משרדי התעמולה הגרמניים במלחמת העולם הראשונה סבלו בעיקר מחוסר ארגון וסדר. הגרמנים הבינו מאוחר מדי שעליהם לפתח את נושא התעמולה כמו נושאים צבאיים אחרים.³¹

בשנת 1919 נערכו מחקרים מקיפים בארצות הברית שעסקו בסיבות הצטרפותה למלחמה לצד לבריטניה. במהלך החקירות גילו האמריקנים את מידת ההשפעה של התעמולה הבריטית על ארצות הברית בין השנים 1914-1917. האמריקנים התוודעו לכוחה האדיר של התעמולה, והבינו את

שיטות התעמולה שבאמצעותן גרמה בריטניה לארצות הברית להצטרף למערכה. תובנה זו חיזקה את הכוחות הבדלניים בארצות הברית שקראו להתנתק מתחלואי העולם הישן ולהישמר מכוחה של התעמולה.

עם החלתו של השלום החליטו הבריטים לבטל את משרדי התעמולה שפעלו במהלך מלחמת העולם הראשונה. הייתה זו החלטה קשה. משרדי התעמולה הבריטיים התגלו כחיוניים לגיוס האמריקנים למערכה ולהתשת כוחם של הגרמנים. עם זאת, נתפסו משרדים אלה כחסרי חשיבות בעת שלום. עם סיום המלחמה, היה נראה כאילו אין עוד צורך בשימוש בתעמולה. בנוסף, החלו להישמע קולות בגנות השימוש בתעמולה. הטענה הייתה כי "השחתת מוחו של האדם" גרועה מפגיעה פיזית. הקולות יצאו בעיקר נגד השימוש שעשתה בריטניה בתעמולת הזוועה במלחמת העולם הראשונה. הבריטים היו אלה שהוכיחו לעולם את יכולותיה האדירות של תעמולה בשעת מלחמה, ואלה שזנחו את התעמולה בזמן שלום. מנגד, המשיכו הגרמנים ופיתחו שיטות תעמולה שהתבססו על לקחי מלחמת העולם הראשונה.

הערות

1. על תעמולה במלחמת העולם הראשונה ראו:

Harold Dwight Lasswell, *Propaganda Technique in World War I*, Mass, Cambridge, 1927; Peter Buitenhuis, *The Great War of Words: British, American and Canadian Propaganda and Fiction 1914-1933*, Vancouver, 1988; Nicholas Reeves, *Official British Film Propaganda During the First World War*, London, 1986; Michael Sanders, *British Propaganda During the First World War, 1914-1918*, London, 1982; Cate Haste, *Keep the Home Fires Burning: Propaganda in the First World War*, London, 1977; Charles Roetter, *The Art of Psychological Warfare 1914-1945*, New York, 1974

2. Sun Tzu, *The Art of War*, New York, 2001, p. 11

3. הרומים ניצלו את אירוע כיבוש מצדה, כפי שתיעד זאת יוספוס פלביוס, לשם האדרת ההרתעה הרומית. את כתביו של פלביוס הפיצו הרומים בקרב קהלי היעד בעולם העתיק. ראו גם: נ' אדוארד לוטוואק, *האסטרטגיה רבתי של האימפריה הרומית מן המאה הראשונה עד המאה השלישית לספירה*, תל-אביב, מערכות, 1982, עמ' 17-19

4. על השפעת המצאת הדפוס על המהפכה הפרוטסטנטית ראו: מירי אליאב-פלדון, *מהפכת הדפוס*, ירושלים, 2000, עמ' 73-85

5. ספרות בנושא מלחמת העולם הראשונה קיימת בשפע. בין המחקרים ניתן למצוא: Marc Ferro,

The Great War, London, 1969; Dan Todman, *The Great War Myth and Memory*, London and New York, 2005; Michael S. Nieberg, *Fighting the Great War: a Global History*, Mass, Cambridge, 2006; Geoffrey Jukes, *The First World War*, Oxford, 2003; Eliot Michael Howard, *The First World War*, Oxford, 2002

6. אילן רחמימוב, "המפץ הגדול של הלאומיות: מלחמת העולם הראשונה", *זמנים* 88 (2004), עמ' 82

7. Philip M. Taylor, *Munitions of the Mind*, Manchester, 1995, p. 176

8. על ה"מלחמה הטוטלית" במלחמת העולם הראשונה ראו:

Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total war and Everyday Life in World War I*, Cambridge, 2004

9. על הפלישה לצרפת ובלגיה ראו: פרו (ראה הערה 5, עמ' 34-36)

10. Harold D. Lasswell, *Politics Who Gets What*, New York, 1936, p. 41

11. בראשית 1917 גילתה ארצות הברית יחס עויין כלפי ליה, בעקבות חרם שהטילו הלים על חברות אמריקניות שסחרו עם גרמניה. עוד ראו: מרק פרו (לגיל הערה 5), עמ' 125

12. רוטר (לגיל הערה 1), עמ' 38

13. טילור (לגיל הערה 7), עמ' 187-188

14. שם, עמ' 189

15. לסוול (לגיל הערה 1)

16. שם, עמ' 13

17. Harold D. Lasswell, "The Theory of Political Propaganda", *American Political Science Review* 21 (1927), p. 627

18. לסוול (לגיל הערה 1), עמ' 195

19. טילור (לגיל הערה 7), עמ' 180

20. בעיקר בשל אי קיומו של חוזה "אי התקיפה" בין גרמניה לבלגיה

21. שם, עמ' 168

22. לסוול (לגיל הערה 1), עמ' 47

23. שם, עמ' 77

24. שם, עמ' 102

25. שם, עמ' 104

26. שם, עמ' 77

27. שם, עמ' 177-184

28. רוטר (לגיל הערה 1)

29. טוכמן ברברה, *מברק צירמן*, אור יהודה, 2003, עמ' 23

30. טילור (לגיל הערה 7), עמ' 179

31. שם, עמ' 191

אפגניסטן

סיפורו של כישלון

הספר "יום שלא טוב למות בו" מתאר את מבצע "אנקונדה" שביצע צבא ארצות הברית באפגניסטן כמה חודשים לאחר פיגועי 11 בספטמבר. ספר זה מעניק הזדמנות להתבוננות מעמיקה ומרתקת, ולקחיו יכולים לשמש חומר למידה חשוב עבור מפקדי צה"ל

הספר תורגם לעברית על-ידי אל"ם (מיל") יגאל אייל ויצא לאור באמצעות המכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה - המכון לחקר הטקטיקה ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור

לוחמים אמריקנים יורים ממרגמה 120 מ"מ על עמדות אלקעאידה באפגניסטן

אל"ם יובל בזק

רמ"ח תו"ל בתוה"ד

עטיפת הספר "יום שלא טוב למות בו"
 | הספר מתאר את מבצע "אנקונדה", אחד
 המבצעים המשמעותיים שביצע צבא ארצות
 הברית באפגניסטן חודשים אחדים לאחר
 פיגועי 11 בספטמבר

תחושה של "דז'ה וו" ממלחמת לבנון השנייה, אולם יש לזכור כי האירועים התרחשו במרס 2002, יותר מארבע שנים לפני מלחמת לבנון השנייה. קווי הדמיון הרבים המחברים בין מבצע "אנקונדה" למלחמת לבנון השנייה (בשני המקרים צבא מערבי מתקדם בעל טכנולוגיה מפותחת נלחם בארגון גרילה נחוש) עשויים ללמדנו פרק על הדרך שבה נכון להביא לידי ביטוי את יכולות צה"ל בסוגי העימות הללו, שלא ספק ילוו את מדינת ישראל בשנים הקרובות.

מעבר לכשלים, הספר מעניק הזדמנות מרתקת להתבוננות מקצועית על האופן שבו צבא ארצות הברית מתמודד עם העימותים הנוכחיים - איתור הזירה ולמידה של מאפייניה, הכנתה, פיתוח תפיסה מבצעית ותרגומה לתכנית, בניית ציוותי הכוחות וניהול הקרב בשיתוף בין הזרועות והארגונים השונים. כך לדוגמה הספר פותח צוהר רחב שדרכו ניתן ללמוד רבות על דרך הפעלתם של הכוחות המיוחדים של צבא ארצות הברית, הן במבצעים מיוחדים (המכונים "לא קונוונציונליים") והן במבצעים הרגילים שבהם הם משולבים עם כוחות מזרועות אחרות. הוא ממחיש את חשיבותם של המבצעים המיוחדים, את עצמאותם של הכוחות

כמעט כמו תמיד, התפתחה אחרת ממה שציפו וקיזו מפקדי צבא ארצות הברית.

כמה גורמים הובילו לכישלון המבצע עוד לפני תחילתו של הקרב: התכנית המסובכת שהסתמכה יתר על המידה על כוחות מליציה אפגניים בעלי מוטיווציה נמוכה ורמה מקצועית ירודה; קיבעון מחשבתי שלא אפשר לבחון את השימוש בכוחות חי"ר רגילים במאמץ העיקרי;⁵ מערכת מסובכת של פיקוד ושליטה המרוחקת משדה הקרב;⁶ תפיסת לחימה שהתבססה באופן מוגזם על טכנולוגיה ועל כוחות אוויר; מודיעין שלא היה זמין למתכננים ועבר דרך גורמים רבים מדי; וחוסר יכולת או חוסר רצון לזהות את הפערים בתכנית גם לאחר שהחלו להגיע נתונים שערערו את הנחות היסוד שעליהן הושתת התכנון. כשלים אלה נמשכו גם בעת ניהול הקרב מרגע שהחלה להשתבש התכנית ונדרש היה לקבל החלטות מהותיות כדי לשנות את מהלכו. משלא נמצאה יד מכוונת, טעות הולידה טעות, והקרב הלך והסתבך. הודות לאומץ ליבם, לנחישותם ולתושייתם, הצליחו הלוחמים והמפקדים הזוטרים בצבא ארצות הברית לנצח בקרבות ולהרוג את אנשי הטאליבאן ואלקאעידה, אבל גם הם לא הצליחו לשנות את העובדה שפיקוד המרכז האמריקני לא השיג את מטרתו, והאויב הצליח שוב לחמוק מלפיתת המוות של נחש האנקונדה האמריקני. האמריקנים ניסו להציג את המבצע כהצלחה, אך עם העובדות שהתבהרו אט אט קשה היה להתווכח. את המציאות הזו תיאר מפקד גדוד מכוחות הברית האפגניים בסיומו של הקרב: "האמריקנים לא מקשיבים לאיש. הם עושים מה שהם רוצים. רוב אנשי אלקאעידה וטאליבאן ברחו, ולזה אי אפשר לקרוא הצלחה".⁷

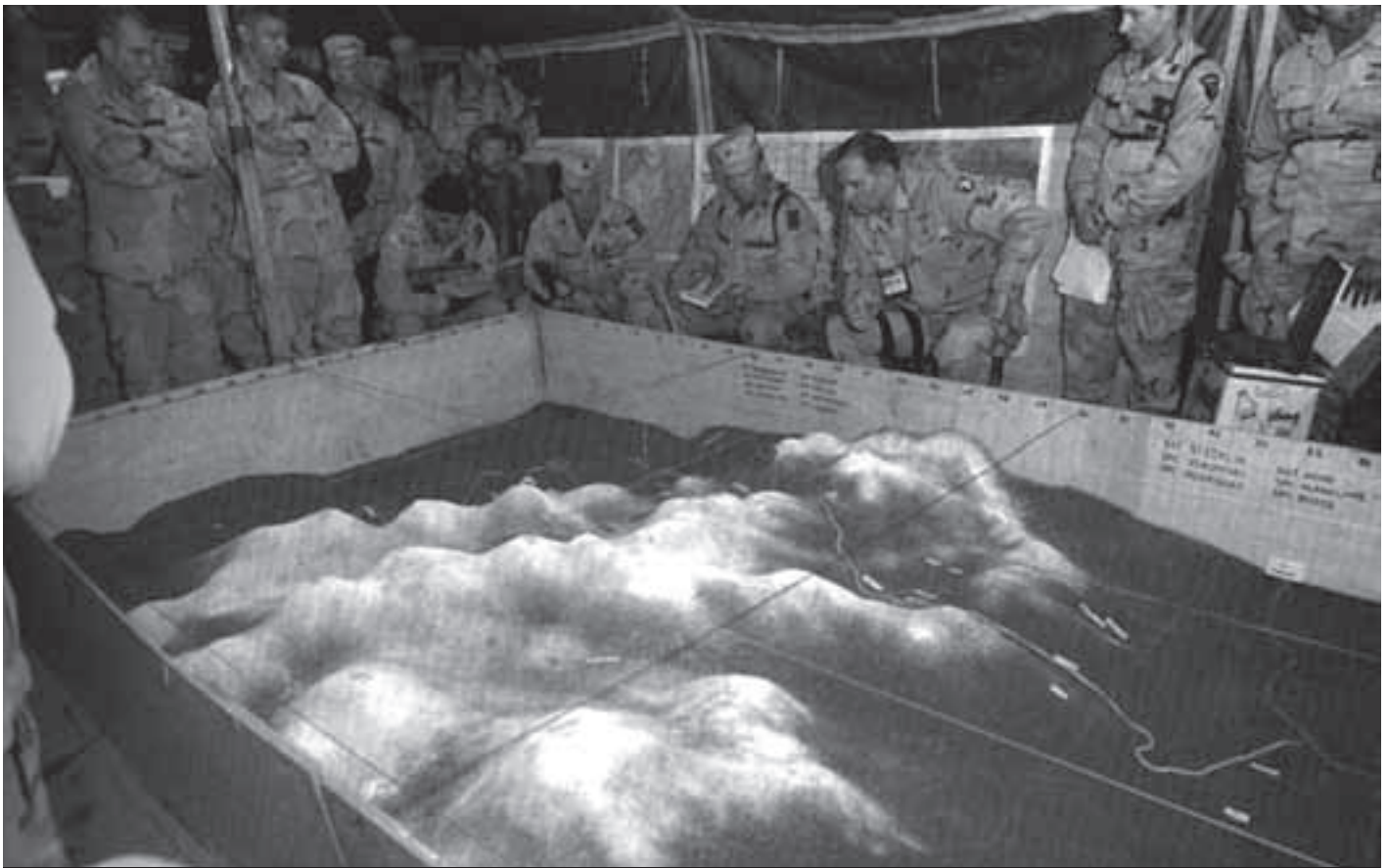
המחבר שון ניילור, שליווה את הכוחות משלבי נוהל הקרב הראשונים ועד לקרבות עצמם, מתאר בעין ביקורתית את האופן שבו התפתח מבצע "אנקונדה" - מהתכניות המבצעיות של פיקוד המרכז האמריקני, דרך ארגון ובניית הכוחות לקרב ועד לניהול הקרבות. הוא מתבסס על עדות ראייה, על ראיונות רבים עם המפקדים ועם הלוחמים שהשתתפו בקרב ועל חומר רב שנאסף, חלקו הגדול בניגוד לרצונם של מפקדי המבצע הבכירים. הוא מיטיב לפרוש יריעה רחבה הכוללת את הרמה האסטרטגית, את הרמה המערכתית ואת הרמה הטקטית, ומנתח בסכין חדה את הגורמים המרכזיים שהובילו לכישלונם של מבצע "אנקונדה" - אי ההצלחה לתפוס את בכירי אלקאעידה בהזדמנות הטובה ביותר שנקרתה בדרכם. עם פירותיו הבאושים של המבצע הזה האמריקנים נאלצים להתמודד עד היום.

הקורא הישראלי עשוי לחוש במהלך קריאת הספר

הספר "יום שלא טוב למות בו" מאת הסופר שון ניילור מתאר את מבצע "אנקונדה", אחד המבצעים המשמעותיים שביצע צבא ארצות הברית באפגניסטן חודשים אחדים לאחר פיגועי 11 בספטמבר. לאחר לחימה בשיתוף כוחות הברית הצפונית באזור טורה בורה, ולאחר דחיקת הטאליבאן מהשלטון, זיהה ה-CIA כי אנשי אלקאעידה והטאליבאן שברחו מאזורי הלחימה התרכזו באזור שאח-אי-קוט, אזור הררי שהאוכלוסייה בו מעטה ושנמצא בחלקה המזרחי של אפגניסטן, סמוך לגבול עם פקיסטן. המודיעין הצביע על נוכחותם של כ-100 מלוחמי הטאליבאן ואלקאעידה, חלקם בכירים וביניהם כנראה גם בן לאדן.¹ ההערכה הייתה שמדובר באויב שנמצא בנסיגה ומצא מסתור בכפרים שבעמק אצל תושבי המקום. וכך תיאר זאת מזכיר הצבא טום וייט: "היה מן הלך מחשבה שזה הולך לקראת עימות מוגבל נגד אויב בבריחה". עבור האמריקנים הייתה זו הזדמנות פז להכות מכה ניצחת את הארגון שקרא תיגר על מעצמת העל רק חודשים ספורים לפני כן.

שם המבצע, "אנקונדה", מעיד על האופן שבו תפסה ארצות הברית את הפעולה - "כנחש המתפתל סביב טרפו, מועך וחונק אותו למוות".² ארצות הברית קיוותה כי זה יהיה גורלם של לוחמי אלקאעידה בשאח-אי-קוט לאחר שיידחקו לזרועות צבאה ובעלי בריתו. התכנון היה שאנשי המיליציה האפגנית ייכנסו לכפרים, יזהו את אנשי הטאליבאן ואלקאעידה ויהרגו אותם. מי שינסה להימלט, יילכד ברשת המחסומים שיפרסו לוחמי הדיוויזיה העשירית.³ התכנית של פיקוד המרכז התבססה על כמה מרכיבים: כניסת כוחות הברית המקומיים (המונהגים על-ידי אנשי הכוחות המיוחדים) למרחב הכפרים שבו העריך המודיעין כי אנשי הטאליבאן ואלקאעידה שוהים; מיקום מערך תצפיות של כוחות מיוחדים ומערך אווירי מסייע לאיסוף מודיעין ולהפצצה מסיבית של מטרות; ופריסת כוחות חי"ר מהדיוויזיה ההררית העשירית לסגירת נתיבי הבריחה שזוהו.

הייתה זו נוסחה שפעלה היטב בשלבים הראשונים של המבצע לשחרור אפגניסטן (Enduring Freedom). הצלחה זו רק חיזקה את המגמה של פיקוד המרכז שלא לסכן כוחות אמריקנים "רגילים". המסר של שר ההגנה דונלד רמספלד למפקד פיקוד המרכז גנרל טומי פרנקס בעניין זה היה חד וברור: "אנחנו לא הולכים לחזור על הטעות של הסובייטים, אנחנו לא הולכים להיכנס פנימה עם כוחות גדולים רגילים".⁴ לכאורה הכול נראה ערוך ומוכן לקראת מכת המחץ שתונחת על ראשם של הטאליבאן ושל אלקאעידה, אלא שהמציאות,

אחד מהתדריכים האחרונים של כוח המשימה רקסן לקראת מבצע "אנקונדה" | תכניות טובות ומערכות מעקב מתקדמות אינן מבטיחות הגנה מהפתעות רעות

ואת תרומתם למאמץ המבצעי הכולל שהיו ללא ספק מהמרכיבים המשמעותיים של מבצע "אנקונדה".

תחום נוסף שהספר עוסק בו הוא שיתוף הפעולה ההדוק (לעתים אף ההדוק מדי) של כוחות האוויר עם כוחות היבשה. שיתוף הפעולה יושם במהלך הקרבות במבצע הן בתחום הסקת הסער והן בסיוע הקרוב של המפציצים. מחד גיסא הספר מדגיש את הסיכונים הרבים ואת המגבלות הקיימות בתחום זה, אך מאידך גיסא הוא מתאר את היתרונות הרבים, לעתים המכריעים, ששיתוף פעולה זה העניק לכוחות התוקפים.

ספר זה אינו עוד סיפור קרב מעניין. חשיבותו היא בכך שהוא מעורר את הקורא, את איש הצבא, למחשבה מעמיקה ומוביל אותו לניתוח ההשלכות של הקרב. בכך המעבדה התפיסתית (שמו הנוכחי של המכון לחקר הסביבה הטקטית), שהוציאה לאור את הספר בגרסתו העברית, תרמה תרומה גדולה לקורא הישראלי בהציגה את סיפור המבצע לא רק כמסמך היסטורי וכסיפור קרב, אלא גם כחומר

מקצועי רלוונטי שניתן ללמוד ממנו. דבריו של שון נילור בריאיון "לניו יורק טיימס" במרס 2003, שנערך ימים ספורים לאחר סיומו של הקרב באפגניסטן, מבטאים את החשיבות הרבה של לימוד קרבות והפקת לקחים מהם: "בעוד ארצות הברית מתכוננת למלחמה נוספת, גדולה בהרבה, בעיראק, מוטב לגורמי הממשל המדברים בביטחון על כוחם של המודיעין והטכנולוגיה, להיזכר בקרב הזה בהרי אפגניסטאן. אחרי הכול תכניות טובות ומערכות מעקב מתקדמות אינן מבטיחות הגנה מהפתעות רעות בין הפרת לחידקל"⁸.

הערות

1. זו הייתה ההערכה הראשונית. בפועל, ככל שהתרבו הנתונים, השתנתה ההערכה למאות עד 1000 אנשי גרילה הערוכים להגנה במרחב ההרי.
2. שון נילור, **יום שלא טוב למות בו**, תל-אביב, המכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה - המכון לחקר הטקטיקה וההוצאה לאור - משרד הביטחון, 2007, עמ' 86

3. פריסת כוחות אמריקניים "רגילים" לחסימת נתיבי הבריחה הייתה הלקח המרכזי שנלמד מהכישלון של הקרבות בטורה בורה שעה שכ-1000 אנשי אלקעידה וטאליבאן חמקו לפקיסטן מבין זרועותיהם של הכוחות הפקיסטניים
4. נילור (לעיל הערה 2), עמ' 44
5. "למפקדים האמריקאים היו תחת ידם שלושה גדודי חי"ר קל זמינים, מובחרים, מאומנים ומצוידים היטב, שניתן היה להשתמש בהם כמאמץ התקפה עיקרי [...] אבל האובססיה שאחזה בפקוד המרכז לצמצם עד למינימום את המעורבות של כוחות "רגילים" אמריקאים בלחימה, משמעותה הייתה רק אחת: החלופה הזו לא נשקלה מעולם ברצינות". שם, עמ' 70
6. מפקדת הגיס שפיקדה על המבצע מוקמה בכווית, כ-1500 מיילים משדה הקרב
7. <http://www.ynet.co.il/ext/comp/articlelayout/cdaarticleprintpreview/1,2506,1-1775790,00.html>
8. שון נילור, ניו יורק טיימס. פורסם בעיתון "הארץ" ב-4 במרס 2003

יישומי הלייזר בשדה הקרב העתידי

רבים סבורים כי בעקבות האיומים האסטרטגיים על מדינת ישראל יש לפתח מערכות נשק מודרניות המבוססות על מערכות אלקטרו־אופטיות ועל קרני לייזר. במאמר זה הכותב סוקר יישומים ופיתוחים שונים של הלייזר ככלי נשק עתיר אנרגיה לשדה הקרב העתידי ומצביע על כיווני פיתוח אפשריים בעתיד

ד"ר יהושע קליסקי

חוקר בכיר בקריה למחקר
גרעיני - נגב (קמ"ג)

"אין בכוח מצבור חומרי מלחמה, ויהיה גדול ככל שיהיה, לבטל את עליונותה של החשיבה". הרולד למב, חניבעל: האחד נגד רומי¹

מבוא

הופעת כלי טיס במלחמת העולם הראשונה והיכולת לפגוע במטרות שטח מרוחקות הוסיפה ממד שלישי לשדה הקרב ויצרה דוקטרינת לחימה אווירית. נביאה של דוקטרינה זו, גנרל ג'וליו דואה, ראה בכוח האווירי כלי התקפה אידאלי, וטען כי ניתן להביא לתבוסת היריב באמצעות הפצצת מרכזי אוכלוסייה ותעשייה.² מגבלות השימוש בכוח האווירי להכרעה חד-משמעית של היריב גרמו לחיפוש אמצעים נוספים אשר מחד גיסא יגבירו את השליטה באוויר ומאידך גיסא יגרמו לנזק ניכר לאוכלוסייה ולמרכזי תעשייה.

אם כן, השימוש בטילים וברקטות הוא נדבך נוסף של הלוחמה בממד השלישי. השימוש בטילים בליסטיים במלחמת העולם השנייה לא הוביל להכרעה צבאית ולא גרם לאותו הנזק שגרמו ההפצצות מהאוויר, אך הייתה לו השפעה פסיכולוגית בלתי מבוטלת. יריביה של מדינת ישראל, בניסיונותיהם לגשר על פני עליונותה האווירית הבלתי מעוררת, החלו בניסיונות לפיתוח טילים בליסטיים כבר בשנות ה-60. ניתן לומר כי האסטרטגיה של ירי טילים בליסטיים ורקטות מקנה ליריב שלושה יתרונות מרכזיים:

1. יכולת לפגוע במפתיע ובאקראי במטרות שטח, בעיקר בעורף, ולגרום לאימה בקרב האזרחים.
2. יכולת לאיים על מטרות איכות ואף לפגוע בהן.
3. האמל"ח שבאמצעותו ניתן לממש את האסטרטגיה הוא זול יחסית, לא נדרש כוח אדם מיומן כדי להפעילו, וניתן להפעילו ממרחק ניכר וממקומות מסתור תוך נטילת סיכון שהוא נמוך יחסית.

טילים הם אמצעי מאיים בזירה הצבאית והאזרחית מכיוון שמרבית אמצעי ההתגוננות מפניהם הם פסיביים, ועל כן הם עלולים לשמש כאמצעי לחץ אסטרטגי. בשנים האחרונות, לנוכח יתרונה של ישראל הן בתחום הטכנולוגיה והן באיכות לוחמה, האויב מתמקד בשימוש באמצעי טרור המשולבים עם נשק תלול מסלול זול יחסית המופעל מרחוק (כגון רקטות קרקע-קרקע או טילי קרקע-קרקע או פצצות מרגמה). נשק זה יכול להופיע בצורות שונות כגון רקטות פשוטות בעלות טווח קצר של 20 קילומטרים המכילות שניים-חמישה קילוגרמים של חומר נפץ, רקטות לטווח בינוני וארוך בעלות טווח של 50-70 קילומטרים, או טילים בליסטיים ארוכי טווח המגיעים עד 200-700 קילומטרים.

תצלום: Opto & Laser Europe

מערכת לייזר כימי טקטי ליירוט רקטות ופגזים באתר הניסויים בניו מקסיקו

פגיעה במתקני צבא אסטרטגיים - שדות תעופה, מחנות צבא, מרכזי גיוס, מצבורי דלק, מתקני פיקוד, בקרה, שליטה וכדומה. איום על קיומה של מדינת ישראל - שימוש בנשק המופעל מרחוק בשילוב עם אמצעים להשמדה המונית - נשק כימי, ביולוגי או גרעיני המיועד לפגיעה במטרות רכות במרכזי אוכלוסייה בישראל.

כיום יש בידי מדינות ערב ואיראן אלפי טילים בליסטיים ורקטות מסוגים שונים, רובם נייחים ובעלי חתימת מכ"ם נמוכה, ועל כן מערכת טילי ה"חץ" או אמצעי יירוט מוטסים יכולים לתת מענה הגנתי חלקי בלבד כנגד איום זה. מדינת ישראל איננה יכולה להיות מאוימת על-ידי נשק אסטרטגי או טקטי, ולכן יש צורך במעטפת הגנה נוספת לטילי ה"חץ" כנגד טילים בליסטיים או יירוט רקטות אשר כנגדן אין עדיין מענה.

הרעיון להשתמש בקרן אור זמינה ככלי נשק הוא רעיון עתיק למדי. על-פי ההיסטוריון היווני פוליביוס, ארכימדס אשר ישב בסירקוז שבסיציליה השתמש במערכת מראות פרבוליות כדי לרכז ולמקד את קרני השמש על ספינות האויב, וגרם בכך לשרפת אוניות הצי הרומאי אשר צרו על נמלי סיציליה. בתקופה מאוחרת יותר תיאר הסופר ה' וולס בספרו "מלחמת העולמות" (1898) שימוש בכלי נשק היורה קרני אור (מעין קרן מוות). כיום

טילים הם אמצעי מאיים בזירה הצבאית והאזרחית מכיוון שמרבית אמצעי ההתגוננות מפניהם הם פסיביים, ועל כן הם עלולים לשמש כאמצעי לחץ אסטרטגי

כך למשל, דיווח העיתונאי ראובן פדהצור בעיתון "הארץ",³ כי בין השנים 2001-2006 נורו מרצועת עזה לעבר מדינת ישראל 4584 פצצות מרגמה ו-1914 רקטות קסאם. בשנת 2006 בלבד נורו לעבר יישובי הנגב הצפוני 1025 רקטות קסאם. מספר זה מתווסף לכ-4000 קטיושות אשר שוגרו לעבר ישראל במלחמת לבנון השנייה. נשק זה יכול להופיע בצורות שונות כגון רקטות פשוטות לטווח קצר הנושאות מטען של שניים-חמישה קילוגרמים חומר נפץ, רקטות לטווח בינוני וארוך או טילים בליסטיים ארוכי טווח. אמצעים אלה גורמים לנזק רב בתחומים שונים:

נזק טקטי - גרימת אבדות בקרב לוחמי צה"ל ושיבוש טקטי של התקדמות כוחות צה"ל בשדה הקרב, פגיעה בעורף האזרחי או בעורף האסטרטגי (מפעלים, נמלי ים, נמלי אוויר, מתקני אחסון דלק, מתקני ייצור חשמל, צמתים מרכזיים, מפעלי תעשייה חיוניים וכדומה).

מטוס מטען מסוג בואינג 747-400 שעבר הסבה למטוס מטען הנושא בחרטומו לייזר COIL המיועד לירות טילים בליסטיים בשלב ההאצה

גרסה ניידת של לייזר זה נקראת בשם MTHEL- הלייזר הנייד מאפשר גמישות וניידות בהפעלת מערכות הגנה כנגד רקטות ארוכות טווח (עד 70 קילומטרים) אשר עלולות לפגוע במטרות בעלות חשיבות אסטרטגית. ניתן לנייד את הלייזר באמצעים יבשתיים וכן באמצעים אוויריים (כגון מטוסי תובלה מסוג C-5, C-17, C-130). מתוכנן כי בשנת 2007 לייזר כימי טקטי נייד הנישא על-ידי מטוס C-130, יבחן בניסויי שדה. ניסיונות השדה בגרסה ניידת יבשתית הסתיימו בהצלחה ב-2004 לאחר שהשמיד הלייזר פגזים ורקטות בירי יחיד ובמטחים. לייזר DF שפותח במסגרת פרויקט פיתוח לייזר רב עוצמה (MIRACL) הפיק קרן לייזר בממדים של 14x14 סנטימטרים והספק ממוצע של 1 מגוואט במהלך 70 שניות של הפעלה. בניסיונות שדה ב-1997 שיתק לייזר זה לוויין אמריקני בחלל. עקב הצלחת ניסויי השדה שקלה ארצות הברית ב-2005 להציבו בעיראק כאמצעי הגנה בפני רקטות ופגזים. הפעלת מערכת הלייזר כמכלול דורשת בנוסף ללייזר עצמו גם מערכת לרכישת מטרה, מערכת אופטית מתוחכמת לעיצוב קרן הלייזר והכוונתה למטרה וכן מערכת אופטית משנית לציון ומעקב אחר המטרה.

לייזרים גזיים או מוצקים שייכים למערכת נשק אשר מכוונת אנרגיה לכיוון ולמטרה מסוימת ומעבירה את האנרגיה למטרה זו

לייזר כימי נוצר עקב תגובה של מגיבים ראקטיביים כגון מולקולות מימן (H_2) או דאוטריום (D_2) ומולקולת פלואור או נגזרת המכילה פלואור. מכיוון שהתגובה הכימית היא בין מולקולת מימן ואטום פלואור, יש להפעיל על תערובת הגזים מתח חשמלי גבוה אשר מפרק את מולקולת הפלואור לאטומי פלואור ראקטיביים שמגיבים בצורה יעילה עם מולקולות המימן. יש להדגיש כי ההספק הנדרש מהלייזר הכימי לירות רקטות או פגזים בעלי טווח קצר יחסית הוא כ-100 קילוואט, ועל כן יש להשקיע אנרגיה חשמלית ניכרת של כ-1 מגוואט או יותר. תהליך יצירת קרינת הלייזר נגרם ישירות עקב החום הרב המשתחרר בתהליך התגובה הכימית, ולכן הלייזר נקרא בשם לייזר כימי. העבירות באטמוספירה בתחום אורכי גל אלה היא טובה יותר מאשר בלייזר הכימי HF, ועל כן לייזר זה מתאים למערכת קרקעית.

נפוץ השימוש בקרן הלייזר כמערכת עזר לכלי נשק, כלומר הלייזר משמש לציון מטרות, למדידת מרחק מדויק אל עצמים ולשיבוש של מערכות אלקטרו-אופטיות.

רבים סבורים כי עקב האיומים האסטרטגיים על מדינת ישראל, וכדי להתכונן לקראת סכנות המאיימות על קיומה של ישראל, יש צורך לפתח מערכות נשק מודרניות המבוססות על שילוב של מערכות אלקטרו-אופטיות ושל קרני לייזר. במאמר זה אסקור יישומים ופיתוחים שונים של הלייזר ככלי נשק עתיר אנרגיה לשדה הקרב העתידי ואצביע על כיווני פיתוח אפשריים בעתיד.

סוגי לייזרים

יכולתו של הלייזר לקבל קרן אנרגטית הנעה במהירות האור והאפשרות לרכז קרן זו על פני מטרה מוגדרת כדי לגרום לחימום מקומי ניכר ולכשל של מעטפת הטיל, הופכות את הלייזר לאמצעי יעיל לירות רקטות וטילים. סוגי הלייזרים המתאימים לשמש ככלי נשק עתיר אנרגיה כנגד רקטות וטילים נחלקים לשני סוגים: לייזרים גזיים ולייזרי מצב מוצק.

לייזרים גזיים

לייזרים אלה מתבססים על גזים שונים כמדיום הפעיל, ומיועדים לשמש הן כמערכת לירות טקטי (רקטות, קטיושות ופגזים) והן כמערכת לירות אסטרטגי (ירות טילים בליסטיים). לייזרים גזיים או מוצקים שייכים למערכת נשק אשר מכוונת אנרגיה לכיוון ולמטרה מסוימת ומעבירה את האנרגיה למטרה זו. יש שני סוגי לייזרים גזיים המשמשים לירות רקטות וטילים:

לייזר טקטי באנרגיה גבוהה. מערכת לייזר טקטי באנרגיה גבוהה היא מערכת לייזר קרקעית המורכבת מלייזר כימי דיאוטריום פלואוריד או מימן פלואוריד (DF או HF רציף בהספק מרבי של מגוואט). מערכות לייזר אלה, כולל מערכת "נאוטילוס", נבנו כמערכות לירות טילים ורקטות לטווח קצר במסגרת שיתוף פעולה בין ישראל לבין ארצות הברית שהיתכנותו הראשונית הוכחה כבר ב-1996. יירוט הרקטה מתבצע על-ידי חימום מקומי של תא הדלק הנוזלי של הטיל או חימום ראש הנפץ במקרה של פגז או טיל מונע בדלק מוצק עד לנקודת הכשל של המתכת. הלייזר הנדון אמנם הוכיח את יעילותו בניסויי שדה כנגד רקטות (כגון קטיושות 122 מילימטרים) ופגזים בכך שהשמיד כ-50 מטרות (מטרות יחידות או מטחים), אך יעילותו לא הוכחה כנגד נשק בליסטי.

לייזר כימי המבוסס על מולקולת DF נקרא גם MIRACL-Mid-Infrared Advanced Chemical Laser.

תך של לייזר YAG קרמי שאוב דיודות בתצורת תיבה. הלייזר מפותח במעבדה הלאומית בליברמור בארצות הברית

באלומיניום היא בטמפרטורה של 182 מעלות. השמדה יעילה תתרחש באמצעות פגיעה במיכל הדלק הנוזלי שבו הלחץ הפנימי רב או באמצעות מיקוד וחימום בקשת מסביב להיקף הטיל עד לנקודת הכשל של המעטפת.⁵ בכל תרחיש יש להביא בחשבון אפשרות של הגנה על מעטפת הטיל על-ידי ציפוי מחזיר קרינה, דבר שעלול לפגוע ביעילות החימום המקומי.

יחסית לקרן הלייזר המהירה הטיל הוא מטרה איטית. בשלב ההאצה הטיל הוא מטרה פגיעה מכיוון שהוא חסר כושר תמרון, מסלולו ניתן לניבוי, וחתימת החום שלו ניתנת בקלות לגילוי. על כן בשלב ההאצה הטיל ניתן לגילוי למעקב ולהשמדה.⁶ בנוסף, מוגז האוויר איננו גורם משמעותי שכן הלייזר המוטס נמצא מעל שכבת העננים. השימוש בלייזר מאפשר גם להתגבר על מגבלת המרחק בין הטיל לבין האמצעי המיירט, שכן יירוט טיל בשלב השיגור מחייב מרחק קצר ביניהם. במקרה של לייזר מוטס, אין חשיבות למרחק ואף למהירות היירוט שכן טווח הלייזר היעיל הוא כ-400 קילומטרים, ומהירות השמדת הטיל נקבעת על-ידי מהירות האור, כלומר במרחק של 400 קילומטרים תושמד המטרה בתוך אלפיות השנייה.

בנוסף לפיתוח מערכת הלייזר הראשית המשמשת להשמדה, מערכות הרדאר, מערכות התקשורת הפיקוד והעקיבה ובקרת הקרן, יש צורך גם בפיתוח של כמה מערכות משנה של לייזרים

הלייזר המוטס הוא לייזר כימי חסו חמצן יוד [COIL] בהספק גבוה של כמה מאותים, המותקן על גבי מטוס נוסעים שעבר הסבה למטוס מטען ומתוכנן לפעול בגובה רב

לייזר זה ישמש כמערכת הגנה זירתית כנגד טילים בליסטיים טקטיים (כגון סקאד), הוא בעל טווח פעולה יעיל של כ-400 קילומטרים, ומטרתו להשמיד את טיל האויב בשלב ההאצה. זמן הפעלת הלייזר הוא שלוש-חמש שניות, אך מתוכנן להפעילו למשך 100-200 שניות בהספק מרבי. זהו גם הזמן שבו הלייזר מאיר על המטרה (זמן העסקת המטרה). במשך זמן זה הלייזר יורה 20-40 יריות לפני טעינה נוספת של הגזים. להשמדת הטיל בשלב ההאצה יש יתרון בכך שהטיל החמוש באמצעים להשמדה המונית מושמד בשטח האויב. כמו כן, בשלב השיגור מנוע הטיל פועל, והטיל נמצא במפל לחצים גדול בשל כוחות אווירודינמיים, לחצי גזים באזור המנוע וכוחות תאוצה. לכן ניתן למקד את קרן הלייזר על מעטפת הטיל התוקף, ועל-ידי החימום המקומי לגרום לכשל מבני במעטפת הטיל, להתבקעות הטיל ולהתרסקותו תוך כדי ההאצה. נקודת הכשל בפלדה היא בטמפרטורה של 460 מעלות, ונקודת הכשל

בצד יתרונותיו, ללייזר מסוג זה יש כמה חסרונות:

1. מדובר במערכת גדולה הדורשת אספקה ואחסון תמידי של גזים מסוכנים (עד חמישה קילוגרמים לירי למטרה, כלומר מספר טונות של גזים מסוכנים עבור יירוט של אלפי מטרות).
2. נדרשות מערכות חשמל מרובות הספק לפירוק חשמלי של תרכובות הפלואור לאטומי פלואור ומערכות לפינוי החום הרב הנגרם עקב האנרגיה החשמלית המוכנסת למערכת.
3. הפעלתו תלויה במזג האוויר ובתנאי הסביבה.
4. הלייזר מופעל לטווחים קצרים יחסית, ועל כן איננו נותן כיסוי שטח מיטבי.
5. קיימת השהיה בין ירי לירי, ולצורך הפעלה נוספת נדרש לפנות את הגז שנותר לאחר הפעולה הראשונה. אם לא יסולק הגז הנותר, הוא יבלע את קרינת הלייזר של הירי הנוסף.
6. מחיר הירי להשמדה הוא כ-3000-4000 דולרים, ואילו הלייזר יעיל עד לטווח של חמישה קילומטרים עקב בעיות עבירות הקרן באטמוספירה.

לייזר מוטס. הלייזר המוטס הוא לייזר כימי מסוג חמצן יוד (COIL) בהספק גבוה של כמה מגוונים, המותקן על גבי מטוס נוסעים שעבר הסבה למטוס מטען ומתוכנן לפעול בגובה רב (כ-40 אלף רגל).⁴ פיתוח המערכת החל ב-1996, ובסוף 2005 הופעל הלייזר המוטס בהספק הנדרש כדי להשמיד טילים בשלב ההאצה. מערכות הגילוי העקיבה והירי נבחנו בניסויי שדה במחצית 2007 ועל-פי התכנון, יירוט טיל מלייזר COIL מוטס יתבצע בסוף שנת 2008. פעולתו של הלייזר מתבססת על תגובה בין חמצן מעורר לבין יוד שבעקבותיה נוצרים אטומי יוד במצב מעורר (excited) ובמצב של היפוך אוכלוסין (היפוך אוכלוסין הוא מצב שבו צפיפות האטומים או המולקולות הנמצאים במצב אנרגטי גבוה (מצב מעורר) היא גדולה מצפיפות האטומים או המולקולות הנמצאים במצב אנרגטי נמוך). פליטת הלייזר היא בתחום האינפרא-אדום והתחום הקרוב לכך. היתרון המשמעותי הוא ביכולת המיקוד של קרן לייזר ה-COIL שהיא גבוהה פי תשעה מלייזר MIRACL. לאורך הגל של לייזר ה-COIL יש גם יתרונות נוספים: הוא ניתן להעברה בסיבים אופטיים, דבר המאפשר גמישות בתכנון ובבניית המערכת. כמו כן אורך גל זה נבלע ביעילות במתכות שונות, ועל כן הוא יחמם ביעילות רבה יותר מלייזרים אחרים את מעטפת הטיל. כאמור, הלייזר המוטס מותקן על גבי מטוס נוסעים מדגם בואינג 747-400 שעבר הסבה למטוס מטען, ונקרא בשם YAL-1.

למטרות שונות:

מערכת הארת מטרה. זוהי מערכת לייזר מצב מוצק פולסי בעלת הספק של ארבעה קילוואט המשמשת למעקב אחר המטרה בעת מעופה ולפני הפגיעה בה על-ידי לייזר מוטס או לייזר כימי נייד.

מערכת להערכת מרחק ראשוני. זוהי מערכת לייזר גזי רציף CO_2 המשמשת ליצירת מעקב ראשוני ברזומני אחר כמה מטרות ולקביעת סדר עדיפות להריסת מטרות.

מערכת לייזר משואה. לייזר מצב מוצק בעל הספק של כ-1 קילוואט או יותר. לייזר זה משמש לתיקון חזית הגל של לייזר ההשמדה עקב עיוותי הקרן במעבר דרך האטמוספירה כתוצאה ממפלי טמפרטורה. אלמלא התיקון, עיוותים אלה היו פוגמים באיכות קרן הלייזר הראשית וביעילות המערכת כולה שכן הם גורמים לפיזור הקרן ולהתבדרותה.⁷

לייזרי מצב מוצק

לייזרים אלה מבוססים על מארח מוצק כגון גביש או זכוכית או מוצק קרמי. אלה מסוממים ביונים שונים, ויוצרים יחדיו את המדיום שמאפשר את פעולת הלייזר. כדי לייצר מצב של פליטת אור בצורת קרן לייזר יש לשאוב את היון הפעיל למצב אנרגטי מעורר. לצורך השאיבה משתמשים במנורות הבזק או בלייזרי דיודות. לייזר מצב מוצק הנפוץ והשימושי ביותר מבוסס על יון נאודימיום בגביש YAG. לייזר זה פולט קרינה בעלת עבירות טובה למדי באטמוספירה. מסיבה זו לייזר מצב מוצק,

המבוסס על גביש זה השאוב על-ידי דיודות לייזר, יעיל לשימוש ככלי נשק טקטי לייזר רקטות או טילים קצרי טווח.

הטכנולוגיה של לייזרים שאובי דיודות החלה להתפתח לפני כ-15 שנים והגיעה כיום לבשלות טכנולוגית. מערכת של לייזרים מסוג זה מפותחת כיום על-ידי שני יצרנים בארצות הברית: נורת'רופ גרומן וחברת טקסטרום מערכות הגנה במסגרת תכנית לפיתוח לייזרי מצב מוצק רבי עוצמה של חיל האוויר האמריקני. עבודת מו"פ אינטנסיבית בנושאי לייזרי מצב מוצק שאובי דיודות מבוצעת גם במעבדה הלאומית בליברמור. עוד לפני 2009 מתוכנן לפתח מערכת ניידת של לייזר מצב מוצק שאוב דיודות בעל הספק ממוצע מרבי של 100 קילוואט, המסוגלת להשמיד מטרות בטווח של כמה קילומטרים בשניות אחדות של הפעלה.

את השלב הראשון שמטרתו הוכחת בשלות טכנולוגית של הפעלת לייזר מצב מוצק טקטי נייד תבצע חברת נורת'רופ גרומן. כיום ניתן להפיק מלייזר מצב מוצק כ-67 קילוואט לפרק זמן קצר ולהספקים נמוכים יותר (15-20 קילוואט) לפרק זמן של 20 דקות לכל היותר ללא ירידה בביצועים.

שימוש נוסף ללייזרים בשדה הקרב העתידי הוא השימוש בלייזר פועם מהיר ורב עוצמה ליצירת גלי הלם אולטרה-סוניים מקומיים

מערכת הלייזר המתוכננת, שהיא בעלת 100 קילוואט, מהווה למעשה "שרשרת" לייזרים המורכבת מכמה יחידות לייזר מצב מוצק. כל יחידה מפיקה כיום כ-15 קילוואט. ללייזר מצב מוצק יש יתרון משמעותי על פני לייזר כימי גזי בפשטות הפעלתו, בממדיו הקטנים ובהיעדר לוגיסטיקה הכרוכה באספקת גזים מסוכנים (למשל, דאוטריום ופולואור) כ"דלק" החיוניים לפעולת הלייזר הכימי. בניגוד ללייזר הכימי, לייזר מצב מוצק זקוק לשם הפעלתו לאספקת חשמל, ודבר זה ניתן לביצוע בעזרת גנרטור נייד בלבד. ניתן להפיק מלייזר מצב מוצק כמה אורכי גל באמצעות שימוש בטכניקות של אופטיקה לא-ליניארית. פשטות הפעלתו של לייזר זה מקנה לו גמישות בהפעלה בכמה פלטפורמות נשיאה בהתאם לתרחיש המבצעי. פלטפורמת הנשיאה יכולה להיות משאית או כלי רכב משוריין ללוחמה קרקעית ופלטפורמה אווירית כגון מזל"טים או מטוס קרב (חיל האוויר האמריקני שוקל להתקין לייזר בעל 100 קילוואט במטוס הקרב העתידי JSF או בספינות מלחמה כנגד טילי שיט). תוצאות הביניים מצביעות על התקדמות רבה בפיתוח מערכות אלה. האתגר הטכנולוגי המרכזי בפיתוח לייזרי מצב מוצק לשימושים טקטיים הוא מזעור המערכת, הגדלת הספק הלייזר ופינוי החום המצטבר בגביש הלייזר ובדיודות השואבות. השיטות להתגבר על הבעיות הן: שימוש בשלבי הגברה שונים של ההספק במקביל או בטור, קירור יעיל של פני הגביש, שימוש בגבישים בעלי גאומטריה מיוחדת שמקילה על הפינוי (גביש בצורת מוט צילינדר, תיבה דקה, דסקה) וכן שימוש בגבישים ייחודיים בעלי עמידות תרמית משופרת כגון גביש YAG קרמי. פיתוח זה מבוצע הן בחברת טקסטרום והן במעבדות ליברמור.

שימושים נוספים ללייזרים בשדה הקרב העתידי

שימוש נוסף ללייזרים (לייזרי מצב מוצק או לייזרים גזיים) בשדה הקרב העתידי הוא השימוש בלייזר פועם מהיר ורב עוצמה ליצירת גלי הלם אולטרה-סוניים מקומיים.⁸ לפולס לייזר זה, שהוא בעל הספק רגעי גבוה, יש השפעה כפולה על העצם שבו הוא פוגע: באמצעות שניו אנרגיית פולס הלייזר ומשך זמן הפולס ניתן לשלוט על אפקטים שונים כגון אפקט ביולוגי מהמם ומשתק בגוף החי או על אפקט של חימום מקומי ניכר ואידוי משטחים מתכתיים עקב פגיעת פולס לייזר מהיר ורב עוצמה. פיתוח מערכות אלה מיועד למערכת לייזר מצב מוצק או לייזר כימי DF שגורמים לחימום מקומי וליצירת גלי הלם אולטרה-סוניים. התוצאה היא

צילום: Military & Aerospace

התפיסה של מערכת הקרב העתידית שפיתחה חברת נורת'רופ גרומן: לייזר מצב מוצק המורכב על גבי רכב קרבי משוריין המיועד להשחדת איומים כגון טילים ופגזים

ההפעלה, אך הספק האור המופק מהם קטן מאשר ההספק המתקבל מלייזרים גזיים בעלי הספק מרבי של 100 קילוואט. על כן לייזרי מצב מוצק ישמשו בעיקר ככלי נשק טקטי ליירוט רקטות או טילים קצרי טווח. יש לציין כי לייזרי מצב מוצק לא הגיעו עדיין לבשלות טכנולוגית, ויש צורך בשיפורים בתחום של הנדסת חומרים, זיווד ופינוי החום המתפתח במערכת. מסיבות אלה ומסיבות אחרות צפוי כי מערכת הדגמה נייחת המבוססת על לייזרי מצב מוצק ליירוט רקטות ופגזים תהיה מוכנה רק בשנת 2013. בעתיד הקרוב לא צפוי שלייזרי מצב מוצק יהיו יעילים כמו הלייזר הכימי, אך כפי הנראה ניתן יהיה לייצר לייזר רב עוצמה מלייזרי סיב (לייזרים המבוססים על סיבים אופטיים). לייזרים אלה, אשר לא הגיעו עדיין לבשלות טכנולוגית, משלבים יעילות גבוהה כמו לייזר כימי (30 אחוזים) עם מבנה פשוט וקומפקטי וגמישות

טעונות במטען חשמלי (פילמנטציה) והולכת חשמל באוויר עד למטרה, דבר הגורם לפגיעה ברכב או לשיתוק אדם.

מסקנות וכיוונים לעתיד

ניתן לומר כי לכלי נשק המבוסס על קרן לייזר יש פוטנציאל השמדה ניכר. הלייזרים המשמשים כלי נשק נחלקים לשני סוגים: לייזרים גזיים ולייזרי מצב מוצק. לייזרים גזיים כגון לייזר כימי (בהספקים של מגוואט) הגיעו לבשלות טכנולוגית ומשמשים כנשק טקטי נייח או נייד כנגד רקטות, קטיושות או פגזים או כנשק אסטרטגי מוטס ליירוט טילים בליסטיים ממרחק ניכר, בעיקר בשלב ההאצה. השמדת המטרה מתבצעת באמצעות חימום מקומי של מעטפת הטיל ובזמן קצר ביותר. ללייזרי מצב מוצק יש כמה יתרונות על פני לייזרי הגז בפשטות המבנה, בממדים ובלוגיסיטיקת

איכול פני שטח מתכתי, למשל של טילים, רקטות ופגזים, הגורם לנטרולם ולהשמדתם. דוגמה לכך היא מערכת הטלון - מערכת לייזר פולסי מצב מוצק בהספק מרבי של 100 קילוואט שחברת נורת'רופ גרומן מפתחת במסגרת פרויקט פיתוח של מערכת קרב עתידית. המערכת מיועדת להתקנה על רכב מאויש היברידי חשמלי ומיועדת ליירוט טילים, רקטות ופגזים. התפיסה מבוססת על שני עקרונות:

1. פיתוח מערכת ניידת קלת משקל, הנישאת בידי אדם ליצירת גלי הלם ופולסים אלקטרומגנטיים כדי לפגוע ולשתק לוחמים בטווחים הגבוהים מ-1600 מטרים. מערכות אלה מבוססות בעיקר על לייזרי מצב מוצק.
2. שימוש בפולסים קצרים מאוד של פמטר-שניות (אלפית של מיליונית-מיליונית השנייה) ליצירת שובל של אטומים או של מולקולות

תצלום: Rocket and Artillery Armament of Ground Forces

רקטה ניידת Luna-M לשימוש טקטי בעלת יכולת נשיאה של 540 קילוגרמים חומר נפץ או ראש נפץ גרעיני

Laser, the US Airborne Laser is Also Closest to Deployment", **Military & Aerospace**, pp. 17-20, April/May, 2006

8 ראו למשל: "נשק לייזר רב-עצמה וקל-משקל בקרוב בשדה הקרב העתידי", בתוך אל"ם יעקב צור (עורך), **לקט מו"פ ביטחוני מהעולם**, תל-אביב, משרד הביטחון - לשכת ראש מפקא"ת, 2007

9 Nikolai Spassky (Director Editor-in-Chief), **Rocket and Artillery Armament of Ground Forces**, Vol. II, Publishing House Arms and Technologies, Moscow, 2001

הערות

1. הרוולד למב, **הניבעל: האחד נגד רומי**, תל-אביב, מערכות, 1964, עמ' 318
2. יהודה ואלך, **תורות צבאיות: התפתחותן במאה ה-19 וה-20**, תל-אביב, מערכות, 1977, עמ' 312-325
3. ראובן פדהצור, "טילים מול צינורות מתכת", הארץ, 14 במאי 2007
4. ראו למשל: ג'פרי פורדן, "הלייזר המוטס (ABL)", עמ' 227-246, בתוך אריה סתיו (עורך), **טילים בליסטיים: איום ומענה**, תל-אביב, ידיעות אחרונות, 1998
5. שם
6. ראובן פדהצור, "הגנה פעילה בפני טילים בליסטיים - כיצד?", שם, עמ' 137-138.
7. John McHale, "The World's Laargest

בתפעול. אפשרות נוספת היא פיתוח מערך משולב עם מספר לייזרי דיודות יעילים (עד 60 אחוזים) בעלי איכות קרן לייזר גבוהה והספקים מרביים של עשרה קילוואט ליחידת לייזר. הפעילות בנושא זה בארצות הברית מצביעה על כוונותיה ועל יכולותיה לפתח ולשלב מערכות לייזר במערך ההגנה כנגד טילים ורקטות. נוכח האיומים הניצבים כיום בפני ישראל (שיגור הרקטות המתמשך לעבר יישובי הנגב המערבי והאיום העתידי בטיילים בליסטיים מצד מדינות כגון איראן) והאפשרויות הכמעט בלתי מוגבלות של אויביה להצטייד במערכות נשק רקטי, טקטי או אסטרטגי⁹ (כגון רקטה ניידת לטווח קצר) נדרש כי גם ישראל תפתח ותצטייד במעטפת הגנה נוספת המבוססת על לייזר ככלי נשק.

חזרו למדפים

בהוצאת "מערכות"

02432

ד.צ.

ISSN 0464-2147